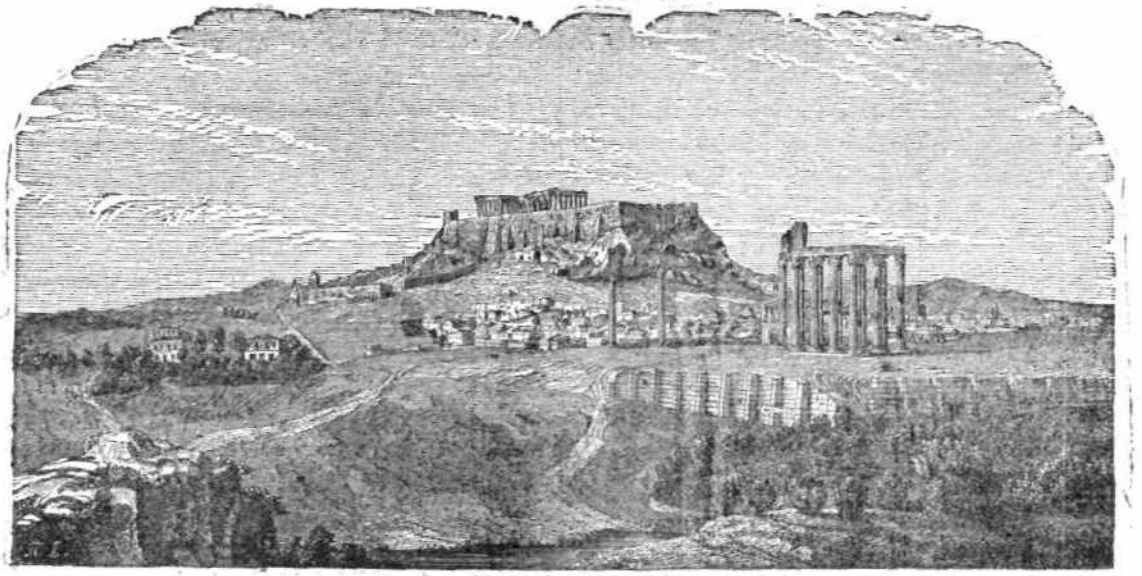

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΦΕΥΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1866. ΤΟΜΟΣ Ιϛ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 382.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΠΕΤΣΑΣ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 381).

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ προκείμενον. Μόνον σωζόμενον κείμενον Ἕλληνος συγγραφέως περὶ τῆς παραλίας τῆς Ἑρμιονίδος καὶ τῶν νήσων αὐτῆς εἶναι τὸ τοῦ Παυσανίου (α). Οὗτος περιγράψας τὴν Τροιζηνίαν, εἰσῆλθε διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Ἑρμιονίδα, λέγων ἐν βιβλίῳ β', κεφαλαίῳ κδ', τάδε. « Ἔστι δὲ ὁδὸς ἐς Ἑρμιόνην ἐκ Τροιζῆνος κατὰ τὴν πέτραν, ἣ πρότερον μὲν ἐκαλεῖτο Σθενίου Διὸς βωμός, μετὰ δὲ Θησέα ἀνελόμενον τὰ γνωρίσματα ὀνομάζουσιν οἱ νῦν Θησέως αὐτήν. Κατὰ ταύτην οὖν τὴν πέτραν ἰοῦσιν ὀρεινὴν ὁδὸν, ἔστι μὲν Ἀπόλλωνος ἐπίκλησιν Πλατανιστίου ναός. Ἔστι δὲ Εἴλεοι χωρίον, ἐν δὲ αὐτῷ Δήμητρος καὶ Κόρης (τῆς Δήμητρος) ἱερά. Τὰ δὲ πρὸς θάλασσαν ἐν ὅροις τῆς Ἑρμιονίδος, ἱερὸν Δήμητρός ἐστιν ἐπίκλησιν Θερμασίας.» Ἀλλὰ κατελθὼν ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰς τὸ κατὰ θάλασσαν ὅριον τῆς νῦν ἀπέναντι τοῦ λιμένος τοῦ Δοκοῦ ἁλικῆς Θερμίσι, ἧς ἡ ταυτότης πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος Θερμασίας εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται τῶν συγγραφέων διαφωνίαν, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς πρὸς δυσμὰς καὶ μεσημβρίαν συνεχομένης παραλίας τῆς Ἑρμιονίδος, ποιεῖ αἴφνης ἐκδρομὴν ἐπὶ τὴν Τροιζηνίαν καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ βορειοανατολικὸν τῆς Πελοποννήσου ἀκρωτήριον, τὸ παρὰ τὰς νήσους νῦν Τσελλεβίνας, ὅπερ καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Σκυλλαίου ἄκρα. « Σταδίους δὲ ὀγδοήκοντα ἀπέχει (τῆς Θερμασίας) μάλιστα ἄκρα, Σκύλλαιον ἀπὸ τῆς Νίσου καλουμένη θυγατρός· ὡς γὰρ δὴ τὴν Νίσαιαν ὁ Μίνως καὶ τὰ Μέγαρα εἷλεν, ἐκείνης προδούσης, οὔτε γυναῖκα ἕξειν αὐτὴν ἔτι ἔφασκε, καὶ προσέταξε τοῖς Κρησὶν ἐκβάλλειν τῆς νεώς, ἀποθανοῦσαν δὲ ἀπέῤῥιψεν εἰς τὴν ἄκραν ταύτην ὁ κλύδων· τάφον δὲ οὐκ ἀποφαίνουσιν αὐτῆς, ἀλλὰ περιοφθῆναι τὸν νεκρόν φασι, διαφορηθέντα ὑπὸ τῶν ἐκ θαλάσσης ὀρνίθων. »

Ἀφοῦ ἐξέθηκεν ὁ Παυσανίας τὰ περὶ τῆς μυθολογίας τῆς ἄκρας Σκυλλαίου, προσδοκᾷ τις νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἀρχόμενον τῆς περιγραφῆς τῆς παραλίας τῆς Ἑρμιονίδος εἴτε ἐκ τῆς Θερμασίας δυτικομεσημβρινῶς, εἴτε ἐξ ἀντιθέτου τινὸς (ἐκ Ναυπλίου) δυτικοαρκτικῆς ἄκρας. Ἰδοὺ ἐν τούτοις ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου. « Ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν, ἄκρα τ' ἐστὶν ἑτέρα Βουκέφαλα, καὶ μετὰ τὴν

(α) Τὰ τοῦ Ὁμήρου, Ἡροδότου, Θουκυδίδου, Ξενοφῶντος, Στράβωνος καὶ ἄλλων εἶναι τεμάχια, μὴ ἔχοντα ἄμεσον πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης διατριβῆς σχέσιν.

ἄκραν νῆσοι· πρώτη μὲν Ἁλιοῦσσα· παρέχεται δὲ αὕτη λιμένα ἐνορμίσασθαι ναυσὶν ἐπιτήδειον· μετὰ δὲ Πιτυοῦσσα· τρίτη δὲ, ἣν Ἀριστερὰς ὀνομάζουσι· ταύτας δὲ παραπλεύσαντί ἐστιν αὖθις ἄκρα Κωλυεργία καλουμένη, ἀνέχουσα ἐκ τῆς ἠπείρου, μετὰ δὲ αὐτὴν νῆσος Τρίκρανα καλουμένη, καὶ ὄρος ἐς θάλασσαν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου προβεβλημένον, Βούπορθμος. Ἐν Βουπόρθμῳ δὲ πεποίηται μὲν ἱερὸν Δήμητρος καὶ τῆς παιδὸς, πεποίηται δὲ Ἀθηνᾶς· ἐπίκλησις δέ ἐστι τῇ θεῷ Προμαχόρμα. Πρόκειται δὲ Βουπόρθμου νῆσος Ἀπεροπία καλουμένη, τῆς δὲ Ἀπεροπίας ἀφέστηκεν οὐ πολὺ ἑτέρα νῆσος Ὑδρέα· μετὰ ταύτην αἰγιαλός τε παρήκει τῆς ἠπείρου μηνοειδὴς, καὶ ἀκτὴ μετὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐπὶ Ποσείδιον, ἐκ τῆς θαλάσσης μὲν ἀρχομένη τῆς πρὸς ἀνατολὰς, προήκουσα δὲ ὡς ἐπὶ τὴν ἑσπέραν· ἔχει δὲ καὶ λιμένας ἐν αὐτῇ· μῆκος μὲν δὴ τῆς ἀκτῆς ἐστιν ἑπτά που στάδια, πλάτος δὲ ᾗ πλατυτάτη, σταδίων τριῶν, οὐ πλέον· ἐνταῦθα ἡ προτέρα πόλις τοῖς Ἑρμιονεῦσιν ἦν· ἔστι δέ σφισι καὶ νῦν ἔτι ἱερὰ αὐτόθι, Ποσειδῶνος μὲν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῇ ἀρχῇ, προελθοῦσι δὲ ἀπὸ θαλάσσης εἰς τὰ μετέωρα ναὸς Ἀθηνᾶς, παρὰ δὲ αὐτῷ σταδίου θεμέλια.... Ἡ δὲ ἐφ' ἡμῶν πόλις ἀπέχει μὲν τῆς ἄκρας, ἐφ' ᾗ τοῦ Ποσειδῶνος τὸ ἱερὸν, τέσσαρας μάλιστα σταδίους· κειμένη δὲ ἐν ὁμαλῷ τὰ πρῶτα ἡρέμα ἐς πρόσαντες ἄνεσι, κτλ.»

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκδοτῶν, σχολιαστῶν καὶ μεταφραστῶν τοῦ Παυσανίου ἐξηγοῦσι τὴν περικοπὴν «ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν ἄκρα τ' ἐστὶν ἑτέρα Βουκέφαλα, καὶ μετὰ τὴν ἄκραν νῆσοι κτλ,» ὡς ἐμφαίνουσαν περιγραφὴν ἄκρων καὶ νήσων κειμένων πρὶν ἢ κατέλθῃ τις ἀπὸ τοῦ Σκυλλαίου εἰς τὴν πόλιν, ἤτοι εἰς τὴν νῦν περίπου θέσιν τοῦ Καστρίου ἐντὸς τοῦ στενοῦ τοῦ Δοκοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἐξήγησιν ταύτην ὁ Παυσανίας ἐνδιατρίβει εἰς τὰ τῆς Τροιζηνίας καὶ, τὸ παραδοξότερον καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν περὶ τῶν ἄλλων χωρῶν συνοπτικὴν αὐτοῦ ἀρήγησιν, ἄρχεται κατὰ βῆμα οὕτως εἰπεῖν περιγράφων τὴν ἀπὸ Σκυλλαίου μέχρι Θερμασίας παραλίαν τῆς Τροιζηνίας καὶ μνημονεύων λεπτομερῶς πάντων τῶν νησυδρίων καὶ μικρῶν τινων γλωσσῶν τῆς ξηρᾶς· μετὰ τοῦτο δὲ πηδῶν τὴν Θερμασίαν, ἀπαντᾷ που τὴν ἄκραν Βούπορθμον, ἀπ' αὐτῆς μεταβαίνει εἰς τὸν Δοκὸν (Ἀπεροπίαν) καὶ τὴν Ὑδρέαν, τελευταίαν παρ' αὐτοῦ ἀναφερομένην νῆσον, ἀφ' ἧς ἐπανέρχεται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰσερχόμενος οὕτωσὶ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἑρμιονίδος, περιγράφει μόνον τὴν εὐλίμενον καὶ ἐν εἴδει κόλπου παραλίαν τοῦ Καστρίου, ὅπου διηγεῖται τὰ περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἑρμιόνης· καταπαύων δὲ οὕτω τὴν διὰ θαλάσσης περιήγησιν, εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑρμιονίδος, λαλεῖ περὶ ἀρχαίων τινων πόλεων ἢ χωρίων καὶ ἀπέρχεται, τέλος, εἰς τὴν ὅμορον Ἐπιδαυρίαν.

Ἐὰν οὕτως ἔχῃ τὸ κείμενον, γεννᾶται φυσικῶς ἡ ἑξῆς ἀπορία. Πῶς ὁ Παυσανίας, ὁ φανεὶς τοσοῦτον λεπτομερὴς εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ὁμαλῆς παραλίας ἀπὸ τῶν Τσελλεβίνων μέχρι τοῦ Καστρίου, ἐξ ἧς ὅμως μόνον ἡ κολποειδὴς ἀκτὴ ἀπὸ τῆς Θερμασίας μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Δοκοῦ ἀνήκει εἰς τὴν Ἑρμιονίδα, παραλείπει πάντη ἀμνημόνευτον τὴν μακρὰν καὶ πολλὰ ἀκρωτήρια περιέχουσαν ἄλλην παραλίαν τῆς Ἑρμιονίδος, τὴν ἀρχομένην δηλονότι ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Δοκοῦ καὶ προβαίνουσαν ἀνατολικομεσημβρινῶς πρὸς τὸ ἀπέναντι τοῦ λιμένος τῆς Πέτσας ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, δυτικοαρκτικῶς πρὸς τὸ τῆς Κορακιᾶς, ἀρκτικοανατολικῶς πρὸς τὴν ἀκτὴν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν νῦν Κοιλάδα, καὶ ἀρκτικοδυτικῶς πρὸς τὸ ἔσχατον ἀκρωτήριον τῆς νῦν Βουρλιᾶς, τὸ χωρίζον τὴν Ἑρμιονίδα ἀπὸ τῆς Ἐπιδαυρίας ἢ Ἀργείας; Πῶς ἀπαξιοῖ νὰ μνημονεύσῃ τῆς σχετικῶς μεγάλης νήσου Πέτσας, ὡς καὶ τῆς οὐ σμικρᾶς Πετσοπούλας καὶ τριῶν ἄλλων παρὰ τὸ Χέλιον, τὴν Κορακιὰν καὶ τὴν Κοιλάδα κειμένων νήσων, αἵτινες εἶναι σχεδὸν ἰσομεγέθεις πρὸς τὴν μείζονα τῶν Τσελλεβίνων; Πῶς συμβιβάζεται ἡ ὡς ἀνωτέρω τοῦ κειμένου ἑρμηνεία πρὸς τὴν ῥῆσιν τοῦ Πλινίου, καθ' ἣν αἱ νῆσοι Πιτυοῦσσα καὶ Ἀριστερὰ κεῖνται οὐχὶ βορειοδυτικῶς τῆς Ὑδρας καὶ τῆς Ἀπεροπίας (Δοκοῦ), ἀλλ' ἐντὸς ἢ περὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου (α); Πῶς, τέλος, ἐξηγεῖται ἡ συγγένεια ἢ καὶ ταυτότης τῶν λέξεων Ῥαςερῆς καὶ Ῥαςεριᾶς, δι' ὧν καλοῦμεν οἱ ἐντόπιοι τὴν μεσημβρινωτέραν πασῶν τῶν παρὰ τὴν Ἑρμιονίδα νήσων Πετσοπούλαν, πρὸς τὰς περὶ τὴν θέσιν τῶν Τσελλεβίνων Ἀριςερὰς τοῦ Παυσανίου;

Τούτων προταχθέντων, εἶναι ἄρά γε τολμηρὰ ἡ εἰκασία, εἴτε ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ ἑρμηνεία τοῦ κειμένου τοῦ Παυσανίου, εἴτε ὅτι ὑπάρχει κενόν τι ἐν αὐτῷ; Ἀλλ' ὑπολείπεται καὶ ἄλλο τι ἀκαταμάχητον, τοῦτέστι τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ συμβιβασθῇ ἡ ὡς ἀνωτέρω ἐξήγησις τοῦ κειμένου πρὸς τὴν φυσικὴν τῆς χώρας κατάστασιν, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦν ἡ αὐτὴ καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Παυσανίου. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ὁ ἀγὼν, εἰς ὃν περιῆλθεν ὁ κ. Κούρτιος, ζητήσας νὰ ἀνεύρῃ ἐν τῇ ἀπὸ Τσελλεβίνων μέχρι Καστρίου παραλίᾳ ἁπάσας τὰς ἄκρας καὶ τὰς νήσους, ἃς περιγράφει τὸ εἰρημένον χωρίον.

Πρώτη ἐρώτησις γίνεται· ποῦ κεῖται νῦν ἡ τοῦ Σκυλλαίου ἄκρα, ἥτις εἶχε σημασίαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι αὐτὴ μετὰ τῆς ἀπέναντι ἄκρας Σουνίου ἀποτελοῦσι τὰ δύο ἀπώτερα καὶ ἀν-

(α) Καὶ ὁ Πομπώνιος Μέλας (ἴδε Κοσμογραφίαν αὐτοῦ, ἔκδ. τοῦ 1471, IV, 19, σελ. 277) ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου τίθησι τὴν Πιτυοῦσσαν καὶ τὰς Ἀριστερὰς.

τίθετα τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου σημεῖα; Ἀνατρέχοντες εἰς τὸν γεωγραφικὸν χάρτην (α), βλέπομεν ὅτι ἀπέναντι τῶν νήσων Τσελλεβίνων ὑπάρχει ἀκρωτήριον Κάβο Σκυλὶ τό γε νῦν καλούμενον. Πλὴν τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου κεῖται δυτικοαρκτικῶς, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου μιλίου ἀπὸ τῶν Τσελλεβίνων, καὶ ἕτερον ἀκρωτήριον Κάβο Σπαθὶ λεγόμενον. Πέραν ὅμως τοῦ Κάβο Σπαθὶ οὐδὲν ἄλλο ἀκρωτήριον σημειοῦται ὑπὸ τῶν γεωγράφων ἐπὶ τῆς ἀνατολικοβορείου παραλίας τῆς Τροιζηνίας μέχρι τοῦ Πόρου, διότι ὑπάρχουσι μὲν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐξοχαί τινες, ἤτοι γλῶσσαι, ἀλλ' ἐλάχιστα, μήτε τοὺς ἀνέμους μήτε τοὺς πλωϊζομένους ἐπηρεάζουσαι· διὸ καὶ οὐδεμίαν ἀκρωτηρίου ὀνομασίαν διετήρησαν. Ὅθεν ἀμφιβολία δύναται μόνον νὰ γεννηθῇ, ἂν ἄκρα Σκυλλαίου ᾖναι τὸ Κάβο Σκυλὶ ἢ τὸ Κάβο Σπαθὶ, εἰ καὶ ἡ σωζομένη κατὰ συγκοπὴν ἀρχαία ὀνομασία συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ Κάβο Σκυλί. Τὸ κατ' ἐμὲ, ἀσπάζομαι τὴν γνώμην τῶν συντακτῶν τοῦ θαυμασίου ὑδρογραφικοῦ χάρτου τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, οἵτινες καλοῦσι Σκυλλαίου ἄκραν ἅπασαν τὴν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀκρωτηρίου μέχρι τοῦ ἑτέρου ἐν εἴδει χαίνοντος στόματος ἀκτὴν, εἰς ἣν καταλήγουσι προσφυῶς καὶ τὰ ὕπερθεν κείμενα βουνίδια. Ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐκλάβωμεν πᾶσαν τὴν κολποειδῆ ταύτην ἀκτὴν ὡς ἀποτελοῦσαν τὴν ἄκραν Σκυλλαίου, δὲν ἐξηγεῖται τοῦ Παυσανίου τὸ κείμενον κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν ἔννοιαν, διότι

μετὰ τὸ Κάβο Σκυλὶ κατερχόμενός τις ἀνατολικῶς πρὸς τὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου μέχρι τοῦ στενοῦ τοῦ Δοκοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ ἀρχαία Ἑρμιόνη, οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ ἄκραν καὶ μετ' αὐτὴν τρεῖς νήσους (Ἁλιοῦσσαν, Πιτυοῦσσαν καὶ Ἀριστερὰς). Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι Σκυλλαίου ἄκρα εἶναι τὸ Κάβο Σπαθὶ, ὡς ἀναγκάζεται νὰ σημειώσῃ αὐτὴν ὁ Κείπερτ (α), πάλιν τὸ κείμενον δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ πράγματα· διότι μετὰ τὸ Κάβο Σπαθὶ κεῖται μὲν ἀνατολικομεσημβρινῶς τὸ Κάβο Σκυλὶ, ὅπερ ἠδύνατο ὡς ἄκρα Βουκέφαλα νὰ ὑποληφθῇ, ἀλλ' αἱ Τσελλεβῖναι συνέχονται οὕτως εἰπεῖν μετὰ τοῦ Κάβο Σκυλὶ, μὴ χωρούσης ἐνταῦθα τῆς ἀπόστασίν τινα ἐμφαινούσης περικοπῆς «καὶ μετὰ τὴν ἄκραν νῆσοι·» ἀπὸ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Κάβο Σκυλὶ καὶ τῶν Τσελλεβίνων παραπλέων τις τὴν παραλίαν οὐδαμοῦ εὑρίσκει μέχρι τοῦ στενοῦ τοῦ Δοκοῦ, ὡς προείρηται, τρεῖς συμπαρακειμένας ἢ ἀξίας λόγου νήσους. Διὸ καὶ ἀμηχανῶν ὁ Κείπερτ νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ γράμμα τὸ κείμενον, ἔθεσε τὴν μὲν ἄκραν Βουκέφαλα εἰς μικράν τινα γλῶσσαν πρὸ τοῦ νησιδίου νῦν Σουπέζα, τὰς δὲ νήσους Ἁλιοῦσσαν, Πιτυοῦσσαν καὶ Ἀριστερὰς εἰς τὰς πρὸς τὰ δυτικοβόρεια αὐτῆς (ἐναντίον τοῦ γράμματος τοῦ Παυσανίου) κειμένας Τσελλεβίνας, τὴν δὲ ἄκραν Κωλυεργίαν εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἀκρωτήριον τῆς νήσου Ὑδρας, τὰ δὲ Τρίκρανα εἰς τὴν ἀνατολικομεσημβρινὴν νῆσον Τρίκερι, τὸ δε ὄρος Βούπορθμον εἰς τὸ φυσικῶς μὲν ἁρμόζον ὀρεινὸν ἀκρωτήριον τῆς Πελοποννήσου, τὸ ἀποτελοῦν μετὰ τοῦ Δοκοῦ τὸν πορθμὸν ἤτοι τὸ

(α) Παρατίθεται πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου γεωγραφικὸς πίναξ, ληφθεὶς ἐκ τοῦ χάρτου τοῦ κ. Κουρτίου, εἰς ὃν ἐτέθησαν αἱ νεώτεραι ὀνομασίαι καὶ ἐσημειώθησαν καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα νησύδρια, ἅτινα μόνον εἰς τοὺς μεγάλους ὑδρογραφικοὺς πίνακας περιέχονται.

(α) Topographisch historischen Atlas von Hellas, von H. Kiepert. Berlin, 1846.

στενὸν νῦν Μουζάκιον, ἀλλ' ἀποκρουόμενον γραμματικῶς ὑπὸ τοῦ κειμένου, καθ' ὃ τὸ ὄρος τοῦτο πρέπει νὰ κεῖται πρὶν ἢ φθάσῃ τις ἐκ τοῦ Σκυλλαίου εἰς τὴν πόλιν Ἑρμιόνην.

Τὰς παρεκτροπὰς ταύτας τοῦ Κείπερτ συνιδὼν ὁ κ. Κούρτιος (α), προσηλώθη ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ γράμμα τοῦ κειμένου· ἀλλ' ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὸ τυπικήν τινα ἐξήγησιν, ἠναγκάσθη νὰ ποιήσῃ τολμηροτέρας παρὰ τὰς τοῦ Κείπερτ ὑποθέσεις. Ἤρξατο ὀνομάσας ὡς Σκυλλαίου ἄκραν δυτικωτέραν τινὰ ἀκτὴν μὴ προβαίνουσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ὀλίγον πρὸ τῶν λεμωνεώνων τῆς Τροιζηνίας, ἥτις ἔχει καὶ πηγὴν παρὰ τὴν θάλασσαν, καλουμένην νῦν Κριονέρι καὶ Καλονέρι· ἐκ τῆς ἀκτῆς δὲ ταύτης διευθυνόμενος πρὸς τὴν πόλιν Ἑρμιόνην, ἐνδεικνύει ὡς ἄκραν μὲν Βουκέφαλα τὸ Κάβο Σπαθί, ὡς Ἁλιοῦσσαν δὲ, Πιτυοῦσσαν καὶ Ἀριστερὰς τὰς μετὰ τοῦτο τρεῖς μικρὰς καὶ πετρώδεις νήσους Τσελλεβίνας (β)· τὴν δὲ ἄκραν Κωλυεργίαν ἀναζητῶν οὐχὶ εἰς τὸ Κάβο Σκυλί, διότι εἶναι προσεχέστατον εἰς τὰς νήσους, ἀνευρίσκει ὀλίγον κατωτέρω εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν γλῶσσαν τὴν πρὸ τοῦ νησυδρίου Σουπέζα, τὰ δὲ Τρίκρανα εἰς τὸ νησύδριον τοῦτο, τὸ δὲ ὄρος Βούπορθμον εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς ἁλικῆς Θερμασίας, ἤτοι εἰς τὴν ἀρχὴν ὑψηλοτέρας τινὸς ἀκτῆς μετὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Θερμασίας, ἥτις καταλήγει δυτικομεσημβρινῶς εἰς τὸν κατὰ τὸν Παυσανίαν μηνοειδῆ αἰγιαλὸν, ἤτοι τὸν νῦν λιμένα τῆς Δάρδιζας· ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ ταύτης, οὐδαμῶς πορθμοῦ φύσιν δηλούσης, ὑπολαμβάνει μεταβαίνοντα τὸν Παυσανίαν εἰς τὴν Ἀπεροπίαν καὶ τὴν Ὑδρέαν καὶ ἐπανερχόμενον ἐκ ταύτης εἰς τὴν ξηρὰν, εἰσερχόμενον εἰς τὸν μηνοειδῆ αἰγιαλὸν καὶ ἐνδιατρίβοντα ἐν τέλει εἰς τὰ περὶ τῆς πόλεως Ἑρμιόνης.

Ἀλλ' οὐδόλως συμβιβάζεται ἡ περιγραφὴ αὕτη πρὸς τὴν ἀληθῆ τῆς παραλίας καὶ τῶν νήσων κατάστασιν. Ἀροῦ τὸ Σκόλλαιον διασώζει καὶ νῦν τὴν ὀνομασίαν Κάβο Σκυλί, ὅπερ εἶναι τὸ ἀκρωτήριον, τὸ πρὸ τῶν Τσελλεβίνων, ὡς ὁμολογεῖ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κούρτιος, εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται νὰ μεταθέσῃ αὐτὸ εἰς τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ Κριονερίου, τὴν μὴ ἀποτελοῦσαν ἀληθῶς ἀκρωτήριον, ἐκτὸς ἂν προσήγοντο λόγοι ἐξηγοῦντες ὡς ἐσφαλμένην ἢ ἄνευ ἐπιῤῥοῆς τὴν νεωτέραν ὀνομασίαν Κάβο Σκυλί. Ἐκτὸς τούτου, πῶς προσαγορεύει ὁ κ. Κούρτιος τὴν μίαν τῶν Τσελλεβίνων ὡς Ἁλιοῦσσαν, « τὴν παρέχουσαν λιμένα ἐνορμίσασθαι ναυσὶν ἐπιτήδειον, » ἐν ᾧ αἱ Τσελλεβῖναι δὲν ἔχουσιν ἔνθεν ἢ ἔνθεν λιμένα τινά, οὐδ' εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγκυροβολήσῃ ἐν αὐταῖς πλοῖον ἐν καιρῷ χειμῶνος, οὔσας ἀπροσίτους ἕνεκα τῶν ἐπικρατούντων σφοδρῶν ἀνέμων καὶ τῶν σχηματιζομένων κυμάτων (α); Πῶς συμβιβάζεται ἡ περικοπὴ « *μετὰ* δὲ Πιτυοῦσσα, » ἡ ἐμφαίνουσα διὰ τῆς προθέσεως *μετὰ* ἀπόστασίν τινα μεταξὺ Ἁλιούσσης καὶ Πιτυούσσης, ἐν ᾧ αἱ τρεῖς Τσελλεβῖναι κεῖνται ἀλλήλων πλησιέσταται; Πῶς μεριμνᾷ ὁ Παυσανίας νὰ κατονομάσῃ καὶ τὴν τρίτην νῆσον, μάλιστα δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν, Ἀριστερὰς, τὸν ὑποδηλοῦντα ὅτι πλὴν τῆς κυρίως Ἀριστερᾶς, παράκεινται ὡς δορυφόροι αὐτῆς καὶ ἄλλαι μικρότεραι νῆσοι (β), ἐν ᾧ ἡ τρίτη τῶν Τσελλεβίνων εἶναι ἐλάχιστος καὶ προσκείμενος εἰς τὴν ξηρὰν σκόπελος, ἄνευ ἄλλων παρ' αὐτῷ νησίδων; Ἡ δὲ περικοπὴ, « ταύτας δὲ παραπλεύσαντί ἐστιν αὖθις ἄκρα Κωλυεργία καλουμένη, ἀνέχουσα ἐκ τῆς ἠπείρου, » πῶς δύναται νὰ προσαρμοσθῇ εἰς μικρὰν γλῶσσαν (γ), » ἥτις οὐδεμίαν οὐσιώδη εἰς τὴν παραλίαν ἀλλοίωσιν ὡς πρὸς τὸν πλοῦν παρέχεται; Ποῦ δὲ ἡ ἀπόστασις, ἣν ἐνδεικνύει διὰ τῆς προθέσεως *μετὰ* (δ) ἡ περικοπὴ « μετὰ δὲ αὐτὴν νῆσος Τρίκρανα καλουμένη », ἐν ᾧ ἡ Σουπέζα κεῖται πλησίον τῆς εἰρημένης γλώσσης; Σκόπελος οὕτωσὶ μικρὸς, ὥστε οὐδὲ τοῦ Κείπερτ ὁ χάρτης σημειοῖ αὐτὸν, πῶς σύρει παραδόξως τὴν προσοχὴν τοῦ Παυσανίου, προσαγορεύοντος αὐτὸν Τρίκρανα καὶ δίδοντος ἀλλαχοῦ καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς ὀνομασίας, ἤτοι ὅτι εἶχεν ἡ νῆσος τρεῖς κρήνας; Πῶς τοὐναντίον παραλείπονται πάντη ἀμνημόνευτοι ὑπὸ τοῦ Παυσανίου πλεῖσται ὅσαι ἄλλαι μείζονες νῆσοι, ἤγουν αἱ τρεῖς ἀπὸ τῆς ἁλικῆς Θερμασίας μέχρι τοῦ στενοῦ τοῦ Δοκοῦ, αἱ δύο κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Φλαμπούρου, τὸ Τρίκερι, ἡ Πετσοπούλα μετὰ τῶν νησιδίων της, ἡ Πέτσα, ἡ Χηνίτσα, αἱ δύο παρὰ τὴν

(α) Peloponnesos eine historisch — geographische Beschreibung der Halbinsel von Ernst Curtius, professor an der Universitaet zu Berlin. Gotha, 1852.

(β) Ἡ τρίτη νῆσος εἶναι πάνυ μικρὰ, ἤτοι ἰσομεγέθης σχεδὸν πρὸς τὴν Σουπέζαν, μεγαλειτέρα τοῦ ἐν τῷ λιμένι τῆς Δάρδιζας νησιδίου καὶ τοῦ παρὰ τὴν Πέτσαν σκοπέλου Μπρούμπουθι, μικροτέρα δὲ τοῦ παρὰ τὴν Ἑρμιόνην πρὸς τὸ στενὸν τοῦ Δοκοῦ νησιδίου, ὡς καὶ τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Φλαμπούρου δύο νησιδίων.

(α) Ὅθεν καὶ ὠνομάσθησαν νῦν Τσελλεβῖναι πιθανῶς ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κ ε λ λ ω, λατινιστὶ δὲ zello.

(β) Ὅπερ προσαρμόζεται κάλλιστα εἰς τὴν Ῥαστερὴν (Πετσοπούλαν), τὴν ἔχουσαν παρ' αὐτῇ καὶ τρία ἄλλα νησύδρια.

(γ) Ὁ κ. Κούρτιος παρατηρεῖ, ὅτι εἰς τὸ ἔδαφος τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην θαλάσσης φαίνονται πλίνθινα κτίρια. Ἀλλὰ τοῦτο ἐνδέχεται ἄλλο τι νὰ σημαίνῃ, οἷον ὅτι τὴν παραλίαν ταύτην κατῴκουν οἱ κατὰ τὸν Θουκυδίδην Ἁλιεῖς, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τοῖς ἑπομένοις. Ἐν τῇ ἀκτῇ ταύτῃ σημειοῖ ἐνδοιαστικῶς τοὺς Εἰλεοὺς ὁ διαταγῇ τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως συνταχθεὶς χάρτης τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα οἱ Εἰλεοὶ ἔκειντο ὅπου ἡ νῦν θέσις τὰ Ε ἴ λ ι α, τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν τηροῦσα, ἥτις ἀπέχει ἀρκτικῶς ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς ἁλικῆς Θερμασίας, ἔχει δὲ καὶ ἐρείπια ἀρχαῖα.

(δ) Τὴν αὐτὴν πρόθεσιν μ ε τ ὰ, ὡς δηλωτικὴν ἀποστάσεως, μεταχειρίζεται ὁμοίως ὁ συγγραφεὺς καὶ ὅταν ἀπὸ τῆς Ὑδρας εἰσάγῃ τὸν περιηγητὴν εἰς τὸν μηνοειδῆ αἰγιαλόν· τοὐναντίον δὲ διὰ τὴν γειτνίασιν τοῦ Βουπόρθμου πρὸς τὸν Δοκὸν λέγει μόνον « πρόκειται δὲ Βουπόρθμου Ἀπεροπία. »

Κορακιὰν καὶ τὴν Κοιλάδα καὶ αἱ πολλαὶ ἄλλαι πέριξ τῆς Ὑδρας;

Καὶ ὅμως ὁ Κούρτιος ἐξακολουθῶν ἐπὶ πολλὰ στάδια τὴν χθαμαλὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, ἀνευρίσκει μετὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Θερμασίας ἀκτήν τινα ὀπωσοῦν ὀρεινὴν, καλουμένην νῦν ἀλβανιστὶ Δάρδιζα ἤτοι Ἀπιδίαν, τὴν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς νῦν Δάρδιζας (τοῦ μηνοειδοῦς αἰγιαλοῦ), καὶ ἐκεῖ ἐφαρμόζει τὴν περικοπὴν « καὶ ὄρος ἐς θάλασσαν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου προβεβλημένον, Βούπορθμος ». Ἀλλ' ἡ ἀκτὴ αὕτη μόνον ἕνεκα τοῦ κολποειδοῦς αἰγιαλοῦ τῆς ἁλικῆς Θερμασίας καὶ τοῦ ἐκεῖθεν λιμένος τῆς Δάρδιζας λογίζεται προβαίνουσα ἐπὶ μικρὸν εἰς τὴν θάλασσαν· οὐδόλως δ' ἀποτελεῖ πορθμὸν, ὡς προείρηται, τουτέστι τὴν στενοτέραν μεταξὺ Δοκοῦ καὶ Πελοποννήσου θάλασσαν. Τὸν πορθμὸν (Βούπορθμον) ἀπαντῶμεν μόνον εἰς τὸ τέλος τῆς δρεπανοειδοῦς παραλίας τῆς ἀρχαίας Ἑρμιόνης, σχηματιζόμενον ἐξ ὄρους προβεβλημένου ἀληθῶς ἐκ Πελοποννήσου εἰς τὴν θάλασσαν πλησιέστατα τοῦ Δοκοῦ· τὸ ὄρος δὲ τοῦτο, ἀποτελοῦν χερσόνησον ὀρατὴν οὖσαν εἰς τὸν ἐκ Τσελλεβίνων κατερχόμενον, ἔχει ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ καὶ εὐρὺ ὀροπέδιον (α), δυνάμενον νὰ περιλάβῃ καὶ πλείους τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένων τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ναῶν· ἐνταῦθα δ' ἐφαρμόζεται καὶ ἡ περικοπὴ « πρόκειται δὲ Βουπόρθμου Ἀπεροπία ». Πρὸς δὲ τούτοις, ἐὰν ἡ πρὸ τῆς Δάρδιζας ἀκτὴ ᾖναι ὁ Βούπορθμος, οὐδόλως ἐξηγεῖται διατί ὁ Παυσανίας φθάσας ἐκ Σκυλλαίου μέχρι τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἔχων προσκείμενον τὸν μηνοειδῆ αἰγιαλὸν (τὸν λιμένα τῆς Δάρδιζας) καὶ τὴν μετ' αὐτὸν κυκλοειδῆ ἀκτὴν, τὴν περιέχουσαν τὴν Ἑρμιόνην, τοὺς δύο λιμένας (τὸν τοῦ Καστρίου καὶ τὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων) καὶ τοσαῦτα ἄλλα μνείας ἄξια ἀντικείμενα, παραλείπει αἴφνης ταῦτα καὶ ἀπέρχεται δι' οὗ μικρᾶς ἀποστάσεως (β) ἐκ Πελοποννήσου εἰς τὴν Ἀπεροπίαν καὶ τὴν Ὑδρέαν, ὅπως μετὰ τὴν ἐκδρομὴν ταύτην ἐπανέλθῃ αὖθις εἰς τὴν ξηρὰν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν θέσιν, ἤτοι εἰς τὸν κολπώδη λιμένα τῆς Δάρδιζας (μηνοειδῆ αἰγιαλὸν), καὶ ἱστορήσῃ ἐκεῖθεν λεπτομερῶς τὰ περὶ Ἑρμιόνης; Ἐὰν οὕτως ἔχῃ, πῶς ἐξηγεῖται ἡ παντελὴς τοῦ Παυσανίου σιωπὴ περὶ τοῦ μεγάλου, ὡς προείρηται, καὶ ὀρεινοῦ ἀκρωτηρίου, τοῦ προεκτεινομένου ἀληθῶς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ σχηματίζοντος τὸν ὑπάρχοντα μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Ἀπεροπίας πορθμὸν νῦν Μουζάκιον, οὐ πολὺ δὲ ἀπέχοντος τῶν ὀρέων Πρωνὸς καὶ Θόρνακος καὶ τοῦ Κοκκυγίου, ἐφ' ὧν μνημονεύονται διάφοροι ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ναοί;

Ἰδοὺ λοιπὸν, ὅτι ἐὰν ἐκλάβωμεν ὅτι ὁ Παυσανίας κατέρχεται ἀπὸ τοῦ Σκυλλαίου εἰς τὴν ἀνατολικομεσημβρινὴν παραλίαν μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Δοκοῦ, τὸ προκείμενον χωρίον δὲν ἐξηγεῖται οὔτε λογικῶς, οὔτε συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν τῆς Ἑρμιονικῆς παραλίας κατάστασιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κούρτιος ὑποθετικῶς προσαρμόζει τὰς εἰρημένας ἄκρας καὶ τὰ νησίδια εἰς τὰς ὀνομασίας τοῦ κειμένου, προσθέτων ταῦτα. « Οὐδαμοῦ ἡ ὁδοιπορία τοῦ περιηγητοῦ εἶναι παραδοξοτέρα καὶ δυσεξηγητοτέρα, ὅσον ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἑρμιονίδος. Οὗτος ἀκολουθεῖ τὴν ἀπὸ Τροιζῆνος εἰς Ἑρμιόνην ὁδὸν μόνον μέχρι τῶν τῆς ξηρᾶς ὁρίων· ἔπειτα ἐπιστρέφει εἰς τὸ Σκύλλαιον, ἔνθα ἐπιβαίνει εἰς πλοῖον καὶ ἐπὶ τοῦ πλοῦ ἐπαριθμεῖ πάσας τὰς μέχρις Ἑρμιόνης ἄκρας καὶ νήσους. Ἀλλὰ καί τοι ἀκριβὴς κατὰ τοῦτο, καί τοι πολλὰ τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων σώζονται ἔτι καὶ νῦν, μένουσιν ὅμως πολλὰ ἀσαφῆ, διότι ἡ πληθὺς τῶν ὀνομάτων ἄνευ τοπικῆς περιγραφῆς καὶ μνείας τῶν ἀποστάσεων ὀλίγον βοηθεῖ. » Ὁ δὲ Λὴκ (α), πρακτικώτερος καὶ συνῳδὸν ἔχων τὴν κριτικὴν ἑρμηνείαν ἐπὶ κειμένων, μηδεμίαν τῆς ταυτότητος αὐτῶν αὐθεντίαν φερόντων, ἐκτίθησι μὲν ἱστορικῶς τὰ πράγματα κατὰ τὴν εἰρημένην ἑρμηνείαν, ἤτοι σημειῶν τὰς ἄκρας καὶ τὰς νήσους ἐν τῇ πρὸ τῆς πόλεως Ἑρμιόνης παραλίᾳ, μετά τινας ὅμως εἰκασίας του περί τινων χωρίων, σπεύδει ἐκδηλῶν τὴν ἀπορίαν του διὰ τὸ ἀσυμβίβαστον αὐτῶν πρὸς τὴν φυσικὴν τῆς χώρας κατάστασιν. « Εἶναι ἀδύνατον, λέγει, ν' ἀποφανθῶ περὶ τούτων ἐν πεποιθήσει ἄνευ ἀκριβεστέρας καὶ καλητέρας γνώσεως τῆς πραγματικῆς τοπογραφίας τοῦ μέρους τούτου τῆς Ἀργολίδος, παρ' ὅσην νῦν ἔχω. Δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐκ τῆς διασωθείσης ταὐτότητος τῶν παλαιῶν ὀνομάτων Σκυλλαίου, Θερμασίας καὶ Ὑδρέας, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀναγνωρισθῶσι καὶ αἱ ἄλλαι κατὰ τὸν Παυσανίαν ἄκραι καὶ νῆσοι. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Παυσανίου εἶναι τοσοῦτον ἀόριστος, συγκρινομένη πρὸς τὴν σημερινὴν γεωγραφίαν, ὥστε δύναταί τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ ἀτέλειάν τινα τοῦ κειμένου. »

Ἐν τούτοις ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Παυσανίας λέγων « ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν, ἄκρα τ' ἐστὶν ἑτέρα Βουκέφαλα, » ἐννοεῖ διὰ τῆς λέξεως *ἑτέρα* ἀντίθετον τῆς τοῦ Σκυλλαίου ἄκραν, ἤτοι τὸ εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον εἰσχωροῦν δυτικοαρκτικῶς ἀκρωτήριον τῆς νῦν Κορακιᾶς, τότε ἐξηγεῖται κάλλιστα τὸ χωρίον· διότι εἰς τὸν ἐκ τοῦ

(α) Ὄρα αὐτὸ σημειούμενον εἰς τὸν προμνημονευθέντα Γαλλικὸν χάρτην.

(β) Δύο σχεδὸν μιλίων μεταξὺ Δάρδιζας καὶ Δοκοῦ, ἐν ᾧ ἡ ἀπόστασις τοῦ ζενοῦ τοῦ Μουζακίου δὲν εἶναι οὐδ' ἡμίσεως μιλίου.

(α) Travels in the Morea by William Martin Leake. London, 1830, σελ. 464.

ἀκρωτηρίου τούτου κατερχόμενον δυτικομεσημβρινῶς ἐμφανίζεται *μετά* τινα ἀπόστασιν ὡς Ἁλιοῦσσα ἡ παρὰ τὸ Πορτοχέλιον νῆσος Χηνίτσα, ἥτις διὰ τὸν χωρίζοντα αὐτὴν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς πορθμὸν εἶναι καὶ εὐλίμενος· μετὰ δὲ ὡς Πιτυοῦσσα ἡ πιτυοφόρος Πέτσα, ἡ μόλις κατὰ τρία μίλια ἀπέχουσα τῆς Χηνίτσας· τρίτη δὲ ὡς Ἀριστερὰ ἡ παρακειμένη πρὸς νότον τῆς Πέτσας Ῥαστερὴ (Πετσοποῦλα) μετὰ τῶν παρ' αὐτῇ νησυδρίων. Οὕτω δὲ παραπλεύσας ὁ περιηγητὴς τὰς τρεῖς ταύτας νήσους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἀνέρχεται ἀνατολικοβορείως εἰς τὴν ἄκραν Κωλυεργίαν, ἤτοι εἰς τὸ ἀπέναντι τοῦ λιμένος τῆς Πέτσας ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ· μετὰ δὲ αὐτὴν μεταβαίνει εἰς τὴν ἀνατολικόμεσημβρινῶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλλήλου κειμένην νῆσον Τρίκερι, ἤτοι τὰ Τρίκρανα, *καὶ* (α) ἐκεῖθεν ἀνέρχεται εἰς τὸν Βούπορθμον, ἤτοι εἰς τὸ βουνῶδες ἀκρωτήριον τῆς Πελοποννήσου, τὸ ἐπὶ τοῦ στενοῦ Μουζακίου. Ταῦτα δ' ἐξηγοῦσι καὶ διατί ὁ Παυσανίας φθάσας ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὸν Βούπορθμον (τὸ Μουζάκιον), πρῶτον λέγει περὶ Ἀπεροπίας (Δοκοῦ) καὶ Ὕδρας, ἔπειτα δὲ εἰσέρχεται ἐξ Ὕδρας εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Βουπόρθμου, ἤγουν ἐντὸς τοῦ στενοῦ Μουζακίου, παραλίαν τῆς Ἑρμιονίδος, ἥτις συνέχεται μετὰ τῆς Θερμασίας, τῆς ἀποτελούσης, ὡς εἴρηται, τὸ ἔσχατον πρὸς τὴν Τροιζηνίαν κατὰ θάλασσαν ὅριον, δίδων οὕτω πέρας εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς παραλίας τῆς Ἑρμιονίδος καὶ τῶν ἐπισημοτέρων νήσων αὐτῆς, καὶ παραλείπων ἀμνημονεύτους τὰς ἥττονος λόγου νήσους καὶ τὰ νησίδια, οἷον τὰς Τσελλεβίνας, τὰ παρὰ τὴν παραλίαν ἄλλα μικρὰ νησίδια καὶ τὰ πολλὰ παρὰ τὴν Ὕδραν.

Ἡ ἐξήγησις αὕτη συνᾴδει καὶ πρὸς τὸ ὅλον σύστημα τοῦ Παυσανίου, ὅστις ἀρκεῖται συνήθως τῶν μεγαλειτέρων ἢ λόγου τινὸς ἀξίων νήσων νὰ μνημονεύῃ. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀπὸ Σουνίου μέχρι Πειραιῶς παραλίᾳ ὁ Παυσανίας ἀναφέρει μόνον τὰς νήσους Πατρόκλου καὶ Ἑλένης, παραλείπων ὅλως οὐ μόνον τὰ πολλὰ τῆς ἀρκτικοδυτικῆς μετὰ τὸ Σούνιον παραλίας νησίδια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς οὐ πάνυ σμικρὰς νήσους Ἐλαιοῦσσαν καὶ Φαῦραν, ὧν ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἰσομεγέθης τῇ μείζονι τῶν Τσελλεβίνων, ἡ δὲ δευτέρα διπλασία αὐτῆς· εἰς δὲ τὸ ἐνδότερον τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, μετὰ τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς νησίδια, ἀναφέρει μόνον τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Καλαύρειαν μετὰ τῆς Σφαιρίας καὶ τοῦ συμπλέγματος τῶν τοῦ Πέλοπος νησίδων. Ὅθεν ἀφοῦ ὁ Παυσανίας παραλείπει νὰ μνημονεύσῃ τῶν τε παρὰ τὸ Σούνιον μικροτέρων τοῦ Πατρόκλου καὶ τῆς Ἑλένης καὶ τῶν πολλῶν ἐν τῷ βάθει τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου νήσων, οἷον τῆς Κεκρυφαλείας, Πιτυοννήσου, Ἐλαιουσσῶν, Κραυγίων, Κακίων, Σελεχούσης, Δενδροῦ, Ἀσπίδος καὶ Κεγχρεΐδος, διατί ἐν τῇ Ἀργολικῇ θαλάσσῃ νὰ παραδράμῃ ὅλως τὰς μεγάλας καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατοικουμένας τότε νήσους Πέτσαν καὶ Πετσοποῦλαν, ὅπως λεπτολογήσῃ περὶ τῶν μὴ ἄλλως ἱστορικῶν νησιδίων Τσελλεβίνων καὶ Σουπέζας;

Τοιαύτη τις τοῦ κειμένου σύνταξις φαίνεται μὲν ἀνώμαλος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παράλογος, οὐδ' εἶναι πάντῃ ἀνοίκειος εἰς τὸν μὴ ἐπὶ ἀκριβολογίᾳ διακρινόμενον Παυσανίαν· διότι ἡ λέξις *ἑτέρα* ἔχει καὶ τὴν σημασίαν *διάφορος* ἢ *ἀντίθετος*. Τὴν δὲ περικοπὴν « ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν» εἶναι ἐνδεχόμενον ὅτι ἔθεσεν ὁ Παυσανίας, ὅπως ὁδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀντίθετον (ἑτέραν) ἄκραν, λαμβάνων ἀπὸ Σκυλλαίου τὴν διὰ τῆς πόλεως Ἑρμιόνης γραμμὴν, ὡς ἂν ἔλεγε σαφέστερα « ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν τοῦ ἡλίου δύσιν ἢ ὡς ἐπὶ τὴν ἑσπέραν. » Ἄνευ ταύτης ἢ παραπλησίας ἄλλης ἐνδείξεως, ὁ ἀναγνώστης ἀγνοῶν κατὰ τίνα διεύθυνσιν νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἄκραν Βουκέφαλα, ἠδύνατο νὰ ἀναζητῇ αὐτὴν κατὰ τὴν Τροιζηνίαν ἢ τὸ Σούνιον· καὶ ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ κεῖται ἄκρα τις, παρὰ τὸν λιμένα Πειραίου, Βουκέφαλον κατὰ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Πλίνιον καλουμένη. Προσθετέον καὶ τοῦτο· ἂν ὁ Παυσανίας διὰ τῶν λέξεων « πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν » ἐνόει νὰ ἐνδείξῃ ἄκρας καὶ νήσους μεταξὺ Σκυλλαίου καὶ Ἑρμιόνης, ἤθελε μᾶλλον εἴπει « πλέοντι ἐς τὴν πόλιν ἢ μέχρι τῆς πόλεως ».

Καὶ ὁ Κλαυέριος, ἐν σελ. 98 τοῦ ἕκτου τόμου τῆς γενομένης παρ' αὐτοῦ γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Παυσανίου, δίδει παραπλησίαν τοῦ κειμένου ἐξήγησιν (α), λέγων τάδε. « Ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν λαλεῖ ὁ Παυσανίας περὶ τῶν νήσων τούτων (Ἁλιούσσης, Πιτυούσσης καὶ Ἀριστερῶν) ἤθελέ τις ὑπολάβει, ὅτι ἄρχεται μνημονεύων τῆς πλησιεστέρας εἰς τὴν ἄκραν Βουκέφαλα καὶ οὕτω καθεξῆς· καὶ ὅμως ὑπάρχει ὅλως τὸ ἐναντίον. Ὁ Παυσανίας ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἐνδοτέρου μέρους τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, ὡς τοῦτο φαίνεται εὐχερῶς ἐκ τῶν ὀνομασιῶν, ἃς διατηροῦσι καὶ νῦν ἔνιαι τῶν νήσων· τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου αὐτοῦ, διότι λέγει, ὅτι ἀφοῦ παραπλεύσῃ τις τὰς νήσους ταύτας ἀπαντᾷ πρῶτον τὸ ἀκρωτήριον Κωλυεργίαν, ὅπερ εἶναι τὸ ἀπὸ τῆς Ἑρμιόνης ἀπώτατον, καὶ ἔπειτα τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Βουπόρθμου, τὸ πλησιέστατα αὐτῆς κείμενον. Ὅθεν εἶναι προφανὲς, ὅτι ἐκ τοῦ ἀπωτάτου μέρους ἄρχεται διηγούμενος ὁ Παυσανίας. » Τὴν γνώμην δὲ ταύτην τοῦ Κλαυερίου ἠσπάσθη καὶ ὁ Κιάμπης (α). Καὶ ὁ Κείπερτ εἰκάζει, ὅτι ὁ Παυσανίας δὲν κατῆλθεν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς ἀνατολικομεσημβρινῆς παραλίας τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῆς Ἑρμιόνης, ἀλλ' ὅτι παρέπλευσεν ἔξωθεν (μεσημβρινῶς) τὴν Ὕδραν· διὸ καὶ τὴν μὲν ἄκραν Κωλυεργίαν ἔθεσεν εἰς τὸ ἀνατολικώτερον τῆς Ὕδρας ἀκρωτήριον, τὰ δὲ Τρίκρανα εἰς τὸ Τρίκερι, ἀπὸ δὲ τοῦ Τρίκερι ἀνεβίβασε τὸν περιηγητὴν δυτικοαρκτικῶς εἰς τὸν Βούπορθμον, ἤτοι εἰς τὸ ὀρεινὸν ἀκρωτήριον τοῦ Μουζακίου.

Ὁμολογῶ, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀντιθέτου ἢ διαφόρου, ἣν δυνατὸν νὰ λάβῃ ἡ λέξις *ἑτέρα*, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ὑπὲρ τῆς ἀνωτέρω ἑρμηνείας ἐπιχείρημα· οὐδ' ἐξηγεῖται διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης ἡ παντελὴς τοῦ Παυσανίου σιωπὴ περὶ τῆς μακρᾶς παραλίας ἀπὸ τῆς Κορακιᾶς μέχρι τοῦ πρὸς τὴν νῦν Βουρλιὰν ἐσχάτου τῆς Ἑρμιονίδος ὁρίου, ἐν ᾗ κεῖνται δύο νῆσοι, τρεῖς ἄκραι καὶ ἡ εὔφορος καὶ εὔορμος νῦν Κοιλάς. Ἀλλὰ τότε ὑπολείπεται ἡ εἰκασία, ὅτι τὸ κείμενον δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἀκέραιον, τουτέστιν ὅτι ἡ περικοπὴ « πλέοντι ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν » δὲν συνέχεται μετὰ τῆς « ἀπὸ δὲ Σκυλλαίου », ἀλλ' ἀνάγεται εἰς φράσιν ἐνδεικνύουσαν βορειοδυτικήν τινα τῆς Ἑρμιονίδος παραλίαν (β).

(*Ἕπεται συνέχεια*)

(α) Ἐνταῦθα ὁ συμπλεκτικὸς « καὶ ὅρος ἐς θάλασσαν κτλ.» δὲν ἐξηγεῖται ἐντελῶς, διότι ὑπάρχει οὐ μικρὰ ἀπόστασις μεταξὺ Τρίκερι καὶ στενοῦ Μουζακίου. Ἴσως εἶναι ἠκρωτηριασμένον τὸ κείμενον.

(α) Ἀποβιώσαντος τοῦ Κλαυερίου μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1814 τύπωσιν τοῦ πρώτου τόμου, οἱ ἄλλοι τόμοι ἐτυπώθησαν ὑπὸ τοῦ Lerambert, ἐπιστατοῦντος τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου καὶ δόντος διαφόρους σημειώσεις, ὡς ἀναφέρει ἐξ ὁμολογίας τοῦ Lerambert ὁ J. C. Brunet ἐν τῷ Manuel du libraire.

(α) La Grecia descritta da Pausania. Milano, 1826. Δὲν βλέπω ὅμως τὸν λόγον τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὁ Παυσανίας, κατὰ τὸν Κλαυέριον, εἰς τὸ βάθος τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, ὅπως ἐνδείξῃ ἐκεῖθεν τὴν Ἁλιοῦσσαν, τὴν Πιτυοῦσσαν καὶ τὰς Ἀριστεράς. Ἐκ τῆς ἡμαρτημένης ταύτης ἐξηγήσεως ὡρμήθησαν ἴσως τινὲς νὰ ἐκλάβωσιν, ὅτι Ἁλιοῦσσα εἶναι τὸ Δασκαλιὸ καὶ Πιτυοῦσσα ἡ Πλατειά, ὡς βλέπει τις εἰς γεωγραφικούς τινας πίνακας, ὡς καὶ εἰς τὸν νεώτερον τῆς Ἑλλάδος χάρτην, τὸν συνταχθέντα διαταγῇ τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως.

(β) Οὐδ' ἔχει τι παράδοξον ἡ εἰκασία αὕτη. Ὁ Οὐλερῖχος δὲν ἀνέτρεψε διὰ κριτικῆς τῶν σωζομένων ῥήσεων ἑρμηνείας τὴν τέως ἐπικρατοῦσαν ἐσφαλμένην ὀνοματολογίαν τῶν λιμένων καὶ ὁρμων τῆς Ἀττικῆς; Πάντες σχεδὸν οἱ ἐκδόντες, σχολιάσαντες καὶ μεταφράσαντες τὸν Παυσανίαν ἀποφαίνονται, ὅτι τὸ κείμενον αὐτοῦ εἶναι πολλαχοῦ πλημμελές. Ὁ Περσόνιος (in adversariis) καλεῖ τὸν Παυσανίαν ἐν σελ. 38, Scriptorem corruptissimum. Ὁ δὲ Βαλχενάριος (in diatriba) λέγει ἐν σελ. 291, Quorumvis errorum exempla unus Pausanias facile praebuerit· ἐ αὐτὸς δ' ἐν σελ. 290, Apud Pausaniam nomina propria permulta vitiosa scribuntur. Ὁ δὲ Λετρὼν (journal classique, 1816) ὑποσυνάπτει ἐν σελ. 321, «ὅτι ὁ Παυσανίας εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ μᾶλλον ἠλλοιωμένος τῶν πεζῶν συγγραφέων». Ὁ δὲ Βιλουαζὼν (in Volfii, litter. Ann. II, σελ. 416) λυπεῖται, ὅτι πολλὰ τοῦ κειμένου τοῦ Παυσανίου διεφθαρται. Ὁ δὲ Κλαυέριος, ἐν τόμῳ Α' τῆς προμνημονευθείσης μεταφράσεως αὐτοῦ, λέγει, « τὰ χάσματα εἶναι πλείονα ἢ ὅσα φαντάζεταί τις, οὐδὲ τολμῶ νὰ ἐλπίσω ὅτι ἐπέδειξα ὅλα· » ἀλλαχοῦ δὲ προσθέτει, «ὑπάρχουσι πολλὰ χωρία τοῦ Παυσανίου, ἅτινα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶσιν, εἰμὴ ἀφοῦ λάβῃ τις γνῶσιν τῶν χωρῶν καὶ μνημείων, τῶν περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ.» Καὶ ὁ Λῆκ εἰκάζει, ὡς προείρηται, ὅτι τὸ κείμενον εἶναι ἀτελές. Ὁ αὐτὸς Λῆκ περὶ τῆς ἐν κεφ. ΙΗ' τῶν Ἀττικῶν περικοπῆς, «ἐνταῦθα εἰκόνες Ἀδριανοῦ, δύο μὲν εἰσι Θασίου λίθου, δύο δὲ Αἰγυπτίου· χαλκαῖ δ' ἑστᾶσι πρὸ τῶν κιόνων, ἃς Ἀθηναῖοι καλοῦσιν ἀποίκους πόλεις,» λέγει ἐν σημειώσει τάδε. « Ἐπειδὴ τοῦ κειμένου τοῦ Παυσανίου ἐν πολλοῖς ἐξεῤῥύησαν μέρη τινα, μάλιστα ἔνθα ἀπὸ ὁμοίων λέξεων ἄρχονται τὰ κῶλα τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἶναι πιθανὸν, ὅτι παρελείφθησαν αἱ λέξεις ἃς ἀνέθεσαν πρὸ τῶν· ἃς Ἀθηναῖοι·» ἀναφέρει δὲ καὶ ἣν ἀποίησεν ὁ Βοίκχιος (corp. inscrip. 331) διόρθωσιν, προσθεὶς πρὸ τῆς (ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐδαφίου) λέξεως Ἀδριανὸς τὸ εὖ. Παραπλήσιαι διορθώσεις ἴσως προετάθησαν καὶ εἰς ἄλλα τοῦ Παυσανίου χωρία ὑπό τε τοῦ Λῆκ καὶ ἄλλων· ἀλλ' ἡ περὶ τούτων ἔρευνα ἀνήκει εἰς ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγον.

Η ΠΕΡΙ ΠΟΙΝΗΣ ΘΕΩΡΙΑ
ΤΟΥ
ΠΛΑΤΩΝΟΣ

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 381.)

II

Ἐν τῷ *Γοργίᾳ* πρόκειται διάλογος περὶ ῥητορικῆς· μεταξὺ δὲ λόγων ὁ Πῶλος δύο προτείνει ζητήματα· ὅτι τὸ ἀδικεῖν κρεῖττον τοῦ ἀδικεῖσθαι, καὶ ὅτι ἄθλιος ὁ ἀδικήσας καὶ δίκην δούς. Ὁ Σωκράτης ἐξανίσταται κατὰ τῶν ἀξιωμάτων τούτων καὶ πολεμεῖ αὐτὰ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης τῷ Πλάτωνι διαλεκτικῆς δεινότητος. (1).

Σωκράτης. Ἀδικῶν δε δὴ εὐδαίμων ἔσται ἂρ' ἂν τυγχάνῃ δίκης τε καὶ τιμωρίας;

Πῶλος. Ἥκιστά γε, ἐπεὶ οὕτω γ' ἂν ἀθλιώτατος εἴη.

Σωκρ. Ἀλλ' ἐὰν ἄρα μὴ τυγχάνῃ δίκης ὁ ἀδικῶν, κατὰ τὸν σὸν λόγον εὐδαίμων ἔσται;

Πῶλ. Φημί

Σωκρ. Κατά δέ γε τὴν ἐμὴν δόξαν, ὦ Πῶλε, ὁ ἀδικῶν τε καὶ ὁ ἄδικος πάντως μὲν ἄθλιος, ἀθλιώτερος μέντοι, ἐὰν μὴ διδῷ δίκην μηδὲ τυγχάνῃ τιμωρίας ἀδικῶν, ἧττον δὲ ἄθλιος, ἐὰν διδῷ δίκην καὶ τυγχάνῃ δίκης ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων.

Πῶλ. Ἄτοπά γε, ὦ Σώκρατες, ἐπιχειρεῖς λέγειν.

Σωκρ. Πειράσομαι δέ γε καὶ σὲ ποιῆσαι, ὦ ἑταῖρε, ταὐτὰ ἐμοὶ λέγειν· φίλον γάρ σε ἡγοῦμαι. Νῦν μὲν οὖν ἃ διαφερόμεθα ταὐτ' ἐστί· σκόπει δὲ καὶ σύ· εἶπον ἐγώ που ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον εἶναι.

Πῶλ. Πάνυ γε.

Σωκρ. Σὺ δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι.

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Καὶ τοὺς ἀδικοῦντας ἀθλίους ἔφην εἶναι ἐγώ, καὶ ἐξηλέγχθην ὑπὸ σοῦ.

(1) Πλάτωνος Γοργίας XXVII.

Πῶλ. Ναὶ μὰ Δία . . ;

Σωκρ. Σὺ δέγε εὐδαιμονεστάτους αὖ τοὺς ἀδικοῦντας, ἐὰν μὴ διδῶσι δίκην.

Πῶλ. Πάνυ μὲν οὖν . . .

Σωκρ. Εὐδαιμονέστερος μὲν τοίνυν οὐδέποτ' ἔσται οὐδέτερος αὐτῶν . . . ἀθλιώτερος μέντοι ὁ διαφεύγων. Τί τοῦτο, ὦ Πῶλε; γελᾷς; ἄλλο αὖ τοῦτο εἶδος ἐλέγχου ἐστὶν, ἐπειδάν τίς τι εἴπῃ, καταγελᾷν, ἐλέγχειν δὲ μή.

Πῶλ. Οὐκ οἶει ἐξεληλέγχθαι, ὦ Σώκρατες, ὅταν τοιαῦτα λέγῃς, ἃ οὐδεὶς ἂν φήσειεν ἀνθρώπων; . . .

Σωκρ. Λέγε δή μοι, ἵν' εἰδῇς, ὥσπερ ἂν εἰ ἐξ ἀρχῆς σὲ ἠρώτων· πότερον δοκεῖ σοι, ὦ Πῶλε, κάκιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι;

Πῶλ. Τὸ ἀδικεῖσθαι ἔμοι γε.

Σωκρ. Τί δὲ αἴσχιον; πότερον τὸ ἀδικεῖν ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι; Ἀποκρίνου.

Πῶλ. Τὸ ἀδικεῖν.

Σωκρ. Οὐκοῦν καὶ κάκιον, εἴπερ αἴσχιον.

Ὁ Πῶλος ἀμφισβητεῖ τοῦτο, ὁ δὲ Σωκράτης ὁρίζει τὸ μὲν καλὸν ἡδονῇ καὶ ἀγαθῷ, τὸ δ' αἰσχρὸν λύπῃ καὶ κακῷ· ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ ἀδικεῖν ὑπερέχει τὸ κακὸν, τὸ ἀδικεῖν καὶ κάκιόν ἐστι καὶ αἴσχιον τοῦ ἀδικεῖσθαι. Ὁ Πῶλος ἀναγκάζεται νὰ πεισθῇ εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ὁ δὲ Σωκράτης προβαίνει εἰς τὸ δεύτερον θέμα· (1)

Σωκρ. Μετὰ τοῦτο, περὶ οὗ τὸ δεύτερον ἠμφισβητήσαμεν σκεψώμεθα· τὸ ἀδικοῦντα διδόναι δίκην ἆρα μέγιστον τῶν κακῶν ἐστιν, ὡς σὺ ᾤου, ἢ μεῖζον τὸ μὴ διδόναι, ὡς αὖ ἐγὼ ᾤμην. Σκοπώμεθα δὲ τῇδε· τὸ διδόναι δίκην καὶ τὸ κολάζεσθαι δικαίως ἀδικοῦντα ἆρα τὸ αὐτὸ καλεῖς;

Πῶλ. Ἔγωγε.

Σωκρ. Ἔχεις οὖν λέγειν, ὡς οὐχὶ τά γε δίκαια πάντα καλὰ ἐστὶ καθόσον δίκαια; καὶ διασκεψάμενος εἰπέ.

Πῶλ. Ἀλλά μοι δοκεῖ, ὦ Σώκρατες . . .

Σωκρ. Τὸ δίκην διδόναι πότερον πάσχειν τί ἐστιν ἢ ποιεῖν;

Πῶλ. Ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες, πάσχειν.

Σωκρ. Οὐκοῦν ὑπό τινος ποιοῦντος;

Πῶλ. Πῶς γὰρ οὔ; ὑπό γε τοῦ κολάζοντος;

Σωκρ. Ὁ δὲ ὀρθῶς κολάζων δικαίως κολάζει;

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Δίκαια ποιῶν ἢ οὔ;

Πῶλ. Δίκαια.

Σωκρ. Οὐκοῦν ὁ κολαζόμενος δίκην διδοὺς δίκαια πάσχει;

Πῶλ. Φαίνεται.

Σωκρ. Τὰ δὲ δίκαιά σου καλὰ ὡμολόγηται;

(1) Γοργίας XXXI, 476.

Πῶλ. Πάνυ γε.

Σωκρ. Τούτων ἄρα ὁ μὲν ποιεῖ καλὰ, ὁ δὲ πάσχει, ὁ κολαζόμενος.

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Οὐκοῦν εἴπερ καλὰ, ἀγαθά; ἢ γὰρ ἡδέα ἢ ὠφέλιμα.

Πῶλ. Ἀνάγκη.

Σωκρ. Ἀγαθὰ ἄρα πάσχει ὁ δίκην διδοὺς;

Πῶλ. Ἔοικεν.

Σωκρ. Ὠφελεῖται ἄρα;

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Ἆρα ἥνπερ ἐγὼ ὑπολαμβάνω τὴν ὠφέλειαν; βελτίων τὴν ψυχὴν γίγνεται εἴπερ δικαίως κολάζεται;

Πῶλ. Εἰκός γε.

Σωκρ. Κακίας ἄρα ψυχῆς ἀπαλλάττεται ὁ δίκην διδούς;

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Ἆρ' οὖν τοῦ μεγίστου ἀπαλλάττεται κακοῦ.

Τί λέγομεν ἡμεῖς σήμερον; Ἡ ποινὴ εἶναι ἐξιλέωσις τῆς δικαιοσύνης καὶ ἱκανοποίησις αὐτῆς· τί δὲ λέγει ὁ Πλάτων; ἡ ποινὴ, ἀποῤῥέουσα ἀπὸ τοῦ δικαίου, εἶναι ἀπαλλαγὴ κακίας. Τὸ δὲ δίκαιον, τοὺς νόμους, ὁ Πλάτων δὲν θεωρεῖ ὡς συνθήκην τινὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· τὸ καλὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀληθὲς, ὡς λέγει ὁ Cousin μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν εὐγλωττίας καὶ σαφηνείας, εἶναι τριττὴ οὐσία τῆς θεότητος, ἧς ἀτελῶς μετέχομεν οἱ ἄνθρωποι ἡμεῖς. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ πρῶτος νόμος καὶ ὁ πρῶτος νομοθέτης, ἡμεῖς δ' ἀγωνιζόμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν τῶν ὑψίστων ἐκείνων νόμων, ἀλλὰ πολλάκις ἀπατώμεθα.

Σωκρ. Ὁ νόμος ἄρα βούλεται τοῦ ὄντος εἶναι ἐξεύρεσις.

Ἐτ. Πῶς οὖν, ὦ Σώκρατες, εἰ ὁ νόμος τοῦ ὄντος ἐστὶν ἐξεύρεσις, οὐκ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς νόμοις χρώμεθα περὶ τῶν αὐτῶν, εἰ τὰ ὄντα γε ἡμῖν ἐξεύρηται;

Σωκρ. Βούλεται μὲν οὐδὲν ἧττον ὁ νόμος εἶναι τοῦ ὄντος ἐξεύρεσις· εἰ δ' ἄρα μὴ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ νόμοις χρῶνται ἄνθρωποι, ὡς δοκοῦμεν, οὐκ ἀεὶ δύνανται ἐξευρίσκειν, ὃ βούλεται ὁ νόμος, τὸ ὄν (1).

Ὁ Πλάτων πολὺ μᾶλλον ἡμῶν ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἀνακαλύπτει ὅτι ἡ ποινὴ ἀναιροῦσα τὴν ἀδικίαν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸ στίγμα αὐτὸ τοῦ ἐγκλήματος. Ἀλλ' ἔτι σαφέστερον ὁμιλεῖ κατωτέρα (2).

Σωκρ. Τί τέχνη πενίας ἀπαλλάττει; οὐ χρηματιστική;

(1) Πλάτων Μίνως VI. 315. (2). Γοργίας XXXIV.

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Τίς δὲ νόσου; οὐκ ἰατρική;

Πῶλ. Ἀνάγκη.

Σωκρ. Τίς δὲ πονηρίας καὶ ἀδικίας; εἰμὴ οὕτως εὐπορεῖς, ὧδε σκόπει· ποῖ ἄγομεν καὶ παρὰ τίνας τοὺς κάμνοντας τὰ σώματα;

Πῶλ. Παρὰ τοὺς ἰατροὺς, ὦ Σώκρατες.

Σωκ. Ποῖ δὲ τοὺς ἀδικοῦντας καὶ τοὺς ἀκολασταίνοντας;

Πῶλ. Παρὰ τοὺς δικαστὰς λέγεις;

Σωκρ. Οὐκοῦν δίκην δώσοντας;

Πῶλ. Φημί.

Σωκρ. Ἆρ' οὖν οὐ δικαιοσύνῃ τινὶ χρώμενοι κολάζουσιν οἱ ὀρθῶς κολάζοντες;

Πῶλ. Δῆλον δή.

Σωκρ. Δίκη οὖν ἀπαλλάττει ἀκολασίας καὶ ἀδικίας. Σωφρονίζει γὰρ που καὶ δικαιοτέρους ποιεῖ καὶ ἰατρικὴ γίγνεται πονηρίας ἡ δίκη.

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Εὐδαιμονέστατος μὲν ἄρα ὁ μὴ ἔχων κακίαν ἐν ψυχῇ, ἐπειδὴ τοῦτο μέγιστον τῶν κακῶν ἐφάνη.

Πῶλ. Δῆλον δή.

Σωκρ. Δεύτερον δή που ὁ ἀπαλλαττόμενος.

Πῶλ. Ἔοικεν,

Σωκρ. Οὗτος δ' ἦν ὁ νουθετούμενός τε καὶ ἐπιπληττόμενος καὶ δίκην διδούς.

Πῶλ. Ναί.

Σωκρ. Κάκιστα ἄρα ζῇ ὁ ἔχων ἀδικίαν καὶ μὴ ἀπαλλαττόμενος.

Πῶλ. Φαίνεται.

Σωκρ. Οὐκοῦν οὗτος τυγχάνει ὢν ὅς ἂν τὰ μέγιστα ἀδικῶν καὶ χρώμενος μεγίστῃ ἀδικίᾳ διαπράξηται ὥστε μήτε νουθετεῖσθαι, μήτε κολάζεσθαι, μηδὲ δίκην διδόναι . . . Δεύτερον ἄρα ἐστὶ τῶν κακῶν μεγέθει τὸ ἀδικεῖν· τὸ δὲ ἀδικοῦντα μὴ διδόναι δίκην πάντων μέγιστόν τε καὶ πρῶτον κακῶν πέφυκεν.

Σαφέστερον βεβαίως σήμερον δὲν ἐκφραζόμεθα· ἀπεναντίας πλεῖσται Γερμανικαὶ θεωρίαι ἔχουσί τι τοσοῦτον σκοτεινὸν, ὥστε ὡς ποινὴ μᾶλλον ἢ ὡς δικαιολογίας αὐτῆς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν.

Ὁ Πλάτων ὁρίσας τὸν πρῶτον καὶ κύριον σκοπὸν τῆς ποινῆς κατενόησε καὶ τοὺς παρεπομένους αὐτῇ σκοπούς. « Προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι, ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ, ἢ βελτίονι γίγνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι, ἢ παραδείγματι τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχῃ, φοβούμενοι βελτίους γίγνωνται. Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν ὠφελούμενοί τε καὶ δίκην διδόντες ὑπὸ Θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων οὗτοι, οἳ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμάρτωσιν· ὅμως δὲ δι' ἀλγηδόνων καὶ ὀδυνῶν γίγνεται αὐτοῖς ἡ ὠφέλεια καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Ἅιδου· οὐ γὰρ οἷόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλλάττεσθαι. Οἷδ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι καὶ διὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίγνεται, καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται οὐδὲν, ἅτε ἀνίατοι ὄντες, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους ὁρῶντες διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον, ἀτεχνῶς παραδείγματα ἀνηρτημένους ἐκεῖ ἐν Ἅιδου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τοῖς ἀεὶ τῶν ἀδίκων ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ νουθετήματα. » (1).

Ὁ Πλάτων λοιπὸν στηρίζων τὴν ποινὴν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀναίρεσιν τῆς ἀδικίας, καὶ οὐχὶ ἱκανοποίησιν τοῦ παθόντος, « οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ· » (2), οὐχ ἧττον ἐγνώρισε καὶ τοὺς παρεπομένους αὐτῇ σκοποὺς, τὴν βελτίωσιν τοῦ ἁμαρτήσαντος, τὴν ἀποδειμάτωσιν τῶν ἄλλων· καὶ ταῦτα πρὸ τοσούτων αἰώνων, ἐνῷ ἔτι κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ πολλῶν οἱ σκοποὶ οὗτοι τῆς ποινῆς παρεγνωρίσθησαν.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ περὶ ποινῆς θεωρία τοῦ Πλάτωνος. Περὶ δὲ τοῦ μέτρου αὐτῆς ὁ Πλάτων γνωρίζει ὅτι πᾶσα ἐναντία τῇ δικαιοσύνῃ πρᾶξις συνεπάγεται ποινὴν τοσούτῳ αὐστηροτέραν ὅσῳ ἀδικωτέρα εἶναι ἡ πρᾶξις, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀνάγκη νὰ ὑφίσταται δίκην « ὁ μὲν ἀνοίᾳ κακουργήσας ἀλλοτρίᾳ, πειθοῖ διὰ νεότητα ἤ τι τοιοῦτο χρησάμενος » ἐλαφροτέραν, ὁ δὲ δι' οἰκείαν ἄνοιαν ἢ δι' ἀκράτειαν ἡδονῶν ἢ λυπῶν ἐν φόβοις δειλοῖς ἤ τισιν ἐπιθυμίαις ἢ φθόνοις ἢ θυμοῖς δυσιάτοις, βαρυτέραν. » (3). Ἐν γένει δὲ δείκνυται ὁ φιλόσοφος λίαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ἀδίκους· ἡ ἐπιείκεια δ' αὐτοῦ αὕτη ὁρμᾶται ἐξ ἀρχῆς ἥτις μαρτυρεῖ τῷ ὄντι τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός· « ὅτι πᾶς ὁ ἄδικος οὐχ ἑκὼν ἄδικος. Τῶν γὰρ μεγίστων κακῶν οὐδεὶς οὐδαμοῦ οὐδὲν ἑκὼν κεκτῆτο ἄν ποτε, πολὺ δ' ἥκιστα ἐν τοῖς τῶν ἑαυτοῦ τιμιωτάτοις· ψυχὴ, δ' ὡς εἴπομεν, ἀληθείᾳ γ' ἐστὶ πᾶσι τιμιώτατον· ἐν οὖν τῷ τιμιωτάτῳ τὸ μέγιστον κακὸν οὐδεὶς ἑκὼν μήποτε λάβῃ καὶ ζῇ διὰ βίου κεκτημένος αὐτό. Ἀλλὰ ἐλεεινὸς μὲν πάντως ὅγε ἄδικος καὶ ὁ τὰ κακὰ ἔχων, ἐλεεῖν δὲ τὸν μὲν ἰάσιμα ἔχοντα ἐγχωρεῖ καὶ ἀνείργοντα τὸν θυμὸν προσύνειν καὶ μὴ ἀκροχολοῦντα γυναικείως πικραινόμενον, διατελεῖν, τῷ δ' ἀκράτως καὶ ἀπαραμυθήτως πλημμελεῖ καὶ κακῷ ἐφιέναι δεῖ τὴν ὀργήν· διὸ δεῖ θυμοειδῆ πρέπειν καὶ πρᾴον φαμεν ἑκάστοτε εἶναι δεῖν τὸν ἀγαθόν. » (4) Ὁ Πλάτων λοιπὸν προσβεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἅτε μετὰ θεὸν τὸ τελειότατον τῶν ὄντων, ἀδύ-

(1) Γοργίας LXXXI. (2) Νόμων βιβλ. ιά 934 (3) Νόμων ιά. 934. (4) Νόμ. Ε. 731.

νατον νὰ ἔχῃ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἁμαρτήματος· ἁμαρτάνων δὲ ἐκτρέπεται, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ φύσεως. Διὰ τοῦτο δέον νὰ ἑλεῇ τις μᾶλλον τὸν ἄδικον καὶ νὰ προσπαθῇ ν' ἀνορθώσῃ αὐτόν. Μὴν ὑπολάβωμεν ὅμως ὅτι ὁ Πλάτων ἐσύγχυσε τὴν δικαιοσύνην πρὸς τὸν ἔλεον, ὥς τινες τῶν νεωτέρων. Ἀνάγκη βεβαίως ἡ δικαιοσύνη νὰ μὴ ἦναι ἐναντία τοῦ ἐλέου· ἀλλὰ δὲν πρέπει πάλιν νὰ ἐκμηδενίζηται ὑπ' αὐτοῦ· δὲν πρέπει νὰ σφετερίζηται ἡ πολιτεία δικαιώματα τῆς θρησκείας. Εἰς πᾶσαν ποινὴν ἀνάγκη νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἔννοια τῆς τιμωρίας πρὸ πάντων, νὰ παρέπηται δὲ ἡ τῆς βελτιώσεως πρόθεσις. Πρὸς τοῦτο τρία δεχόμενος δεσμωτήρια, καὶ τρεῖς περὶ ἀσέβειαν αἰτίας, σχεδόν τι ὡς ἡμεῖς σήμερον διανέμει ἐνταῦθα τοὺς ἐνόχους πρὸς τιμωρίαν καὶ βελτίωσιν. « Δεσμωτηρίων δὲ ὄντων ἐν τῇ πόλει τριῶν, ἑνὸς μὲν κοινοῦ τοῖς πλείστοις περὶ ἀγορὰν, σωτηρίας ἕνεκα τοῖς πολλοῖς τῶν σωμάτων, ἑνὸς δὲ περὶ τὸν τῶν νύκτωρ συλλεγομένων σύλλογον, σωφρονιστήριον ἐπονομαζόμενον, ἑνὸς δ' αὖ κατὰ μέσην τὴν χώραν, ὅπῃ περ ἂν ἔρημός τε καὶ ὡς ὅτι μάλιστα ἀγριώτατος ᾖ τόπος, τιμωρίας ἔχων ἐπωνυμίαν φήμην τινά. » (1). Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον τίθενται οἱ μικρὸν πταίσαντες· εἰς δὲ τὸ δεύτερον « τοὺς ὑπ' ἀνοίᾳ ἄνευ κάκης ὀργῆς τε καὶ ἤθους γεγενημένους εἰς τὸ σωφρονιστήριον ὁ δικαστὴς τιθέσθω μηδὲν ἔλαττον ἐτῶν πέντε, ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ μηδεὶς τῶν πολιτῶν αὐτοῖς ἄλλος συγγιγνέσθω πλὴν οἱ τοῦ νυκτερινοῦ συλλόγου κοινωνοῦντες ἐπὶ νουθετήσει τε καὶ τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ » (2). « Οἱ δ' ἂν θηριώδεις γένωνται, τούτοις τιμάτω τὸ δικαστήριον κατὰ νόμον δεδέσθαι μὲν ἐν τῷ τῶν μεσογείων δεσμωτηρίῳ, προσιέναι δὲ αὐτῷ μηδένα ἐλεύθερον μηδέποτε, τακτὴν δὲ ὑπὸ τῶν νομοφυλάκων αὐτοὺς τροφὴν παρὰ τῶν οἰκετῶν λαμβάνειν. » (3)

Οἱ κάλλιστοι τῶν νόμων θεραπεύοντες τὴν ἀδικίαν διδάσκουσι καὶ ἀναγκάζουσι τὸν ἄδικον νὰ μισῇ μὲν τὴν ἀδικίαν, νὰ στέργῃ δὲ ἢ νὰ μὴ μισῇ τὴν τοῦ δικαίου φύσιν· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι ἀδιόρθωτοι. Τὸ ἔγκλημα αὐτῶν δεικνύει ψυχὴν μὴ δυναμένην πλέον ν' ἀντιληφθῇ τὸ καλόν· « ὃν δ' ἂν ἀνιάτως αἴσθηται νομοθέτης, δίκην τούτοισι καὶ νόμον θύσει τινα γιγνώσκων που, τοῖς τοιούτοις πᾶσιν ὡς οὔτε αὐτοῖς ἔτι ζῆν ἄμεινον, τούς τε ἄλλους ἂν διπλῇ ὠφελοῖεν ἀπαλλαττόμενοι τοῦ βίου, παράδειγμα μὲν τοῦ μὴ ἀδικεῖν τοῖς ἄλλοις γιγνόμενοι, ποιοῦντες δὲ ἀνδρῶν κακῶν ἔρημον τὴν πόλιν. Οὕτω δὴ τῶν τοιούτων πέρι νομοθέτη κολαστὴν τῶν ἁμαρτημάτων θάνατον ἀνάγκη νέμειν, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς. » (4)

(1) Νόμων ι. 908. (2) Νόμων, ι. 909. (3) Αὐτόθι. (4) Νόμων θ. 863.

Ἐκ τούτων προδήλως καταφαίνεται ὅτι καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ποινῶν ὁ Πλάτων ἔθετο τὰς βάσεις ὅλων τῶν νεωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων, τὴν μόνωσιν, τὴν ἐργασίαν, τὴν νουθέτησιν. Καὶ περὶ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου δὲ ἀπολήγει εἰς συμπεράσματα, ὧν εὐλογώτερα δὲν ἔφεραν βεβαίως εἰς μέσον, αἱ τῶν νεωτέρων καὶ σοφωτέρων ἀνδρῶν συζητήσεις.

Ἀλλὰ καταπαύω ἐνταῦθα τὸν λόγον. Τὸ ζήτημα εἶναι μέγα καὶ πολὺ ἀνώτερον τῶν ἀσθενῶν δυνάμεων ἐλαχίστου τῆς ἐπιστήμης διακόνου, ἀμβλυωποῦντος ἔτι πρὸς τὴν λάμψιν τῶν ἀληθειῶν αὐτῆς. Ἴσως βραδύτερον μετὰ ὡριμωτέραν μελέτην ἐπανέλθω εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἵνα πραγματευθῶ αὐτὸ ἀκριβέστερον ἅμα καὶ πληρέστατον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ σκοπός μου ἦτο νὰ ἰχνογραφήσω ἁπλῶς τὰς κυριωτέρας αὐτοῦ γραμμὰς παρέχων τοῖς ἐμοῖς σοφοῖς εὐεργέταις καὶ καθηγηταῖς μικρὸν τεκμήριον, ὅτι ὁ σπόρος τῆς διδασκαλίας αὐτῶν δὲν ἔπεσεν ἐπὶ πέτραν ἀναίσθητον, καὶ ὅτι ἂν τυχὸν πλανῶμαι περὶ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας, φλέγομαι τοὐλάχιστον πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῆς ὑπὸ πόθου ἱεροῦ, ὃν δὲν θέλουσιν ἀποδοκιμάσει οἱ πατέρες τῆς παρ' ἡμῖν ἐπιστήμης τοῦ δικαίου.

ΔΗΜ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ. Δ. Ν.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΠΕΡΙ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΥ

καὶ ἐπιστολαὶ Καποδιστρίου καὶ Κοραῆ πρὸς αὐτόν.

Γινώσκοντες ὅτι ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Ἀλ. Κοντόσταυλος, οἰκειότατος ὢν τοῦ Κοραῆ, ἐτιμᾶτο ἰδιαζόντως παρ' αὐτοῦ καὶ συνεχῆ εἶχεν ἀλληλογραφίαν, παρεκαλέσαμεν τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ νὰ ἐπιτρέψωσιν ἡμῖν τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ χίου φιλοσόφου, οὐ μόνον διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀνακαλύπτομεν συνήθως καὶ τὰ ἐνδότατα τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ κυρίως διότι καὶ μία γραμμὴ ἐξελθοῦσα ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ εὐεργέτου ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος ἀποπνέει, ὡς ἐκ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραφῶν μανθάνομεν, φιλοπατρίαν, χρηστότητα, ἀρετήν. Ὅτι δὲ πάντων τῶν λοιπῶν εὐγενῶν ἐκείνου αἰσθημάτων ἐπρώτευεν ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως γίνεται πρόδηλον ἐξ ὅσων ἔγραψεν, ἔκ τε τῶν ἐπιστολῶν ἃς ἐδημοσίευσε τὸ 1839 καὶ 1841 ἔτος ὁ μακαρίτης Ἰ. Ῥώτας, καὶ ἐκ τῶν σήμερον κοινοποιουμένων. Ἃς ἐπεξέλθῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀπὸ 14 Σεπτεμβρίου 1819

παρατιθεμένην ἐπιστολὴν, καὶ θέλει αἰσθανθῇ βεβαίως βαθεῖαν λύπην, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ κατασπασθῇ τοὺς δακτύλους οἵτινες ἐχάραξαν τὰς λέξεις ταύτας· « Εἶναι βέβαια, καθὼς καὶ σὺ συμπεραίνεις, τῶν ἀδυνάτων νὰ ἴδω τὸν ἐξοστρακισμὸν τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος· ἡ ἡλικία μου δὲν μὲ συγχωρεῖ νὰ ἐλπίζω τὰ ἀδύνατα· παράγγειλε ὅμως κανένα ἀπὸ τοὺς ἐγγόνους σου, ἂν κατὰ τύχην ἔλθῃ εἰς τοὺς Παρισίους, νὰ ζητήσῃ τὸν τάφον μου καὶ νὰ φωνάξῃ τρίς· ἐλευθερώθη ἡ Ἑλλὰς» κτλ. Ὁ αὐτὸς ἔρως καταφλέγει τὸν Κοραῆν καὶ μετὰ ἓν ἔτος. « Μακάριοι, λέγει ἐν τῇ ἀπὸ 15 Σεπτεμβρ. 1820 ἐπιστολῇ, μακάριοι ἐσεῖς οἱ μέλλοντες νὰ γενῆτε αὐτόπται τῆς πτώσεώς του! Ἂν αὐτοῦ εἶναι πόστα, προστίθησιν εὐτραπέλως, διὰ τὸν ἄλλον κόσμον, μὴν ἀμελήσῃς νὰ μὲ δώσῃς τὰ εὐαγγέλια. » Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα, παραγγέλλει παράγγελμα, οὗ τινος ἡ μὲν τήρησις σώζει τὴν πατρίδα, ἡ δὲ παράβασις ἀπόλλυσιν αὐτὴν, ὡς συμβαίνει δυστυχῶς σήμερον παρ' ἡμῖν. « Νὰ κρατῆτε, λέγει τὴν 27 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, πάντα εἰς τὸν νοῦν τοῦτο, ὅτι ἐργάζεσθε ὄχι μόνον διὰ τὰς οἰκογενείας σας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πατρίδα, χωρὶς τὴν δόξαν τῆς ὁποίας μὴν ἐλπίζετε ὅτι θέλουν ποτὲ δοξασθῇ οἱ οἶκοί σας, καὶ ἂν τοὺς γεμίσετε μὲ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Κροίσου. » Τί δὲ ἤθελε γράψει σήμερον ἐὰν ἔζη ἔτι καὶ ἔβλεπε βουλὴν ἐθνικὴν σφετεριζομένην τὸν ἄρτον τῶν πεινώντων τέκνων τῶν ἀγωνιστῶν, καὶ δι' ἀνηκούστου ἰδιοτελείας καταισχύνουσαν τὸ ἔθνος;

Θαυμασία ὑπῆρξεν ἡ πρόνοια τοῦ Κοραῆ περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων· τὰ προλεγόμενα, αἱ ἰδιαίτεραι αὐτοῦ ἐπιστολαὶ περὶ ταύτης κατ' ἐξαίρεσιν διαλέγονται. Ὡς ἀληθὴς σοφὸς καὶ φιλόπατρις ἀξιοῖ τὴν μόρφωσιν μᾶλλον τοῦ στήθους ἢ τοῦ νοός. « Φρόντισε, γράφει πρὸς τὸν Κοντόσταυλον δίδων αὐτῷ συμβουλὰς περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτοῦ, φρόντισε νὰ κατασταθῶσι μᾶλλον λογικοὶ ἢ λόγιοι » (Ἐπιστ. 19 Μαρτίου 1832). Ἑτέρα δὲ ἐπιστολὴ τῆς 29 Ἰουνίου 1830 « Πρὸς τοὺς ἐν διασπορᾷ Χίους, » περιέχει προφητείαν, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκοντες ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ἀλγοῦσαν τὴν καρδίαν. Προτρέπων τοὺς ἐν Εὐρώπῃ Χίους νὰ ἀνατρέφωσιν ἑλληνικῶς τὰ ἴδια τέκνα, ἐκφράζει τὸν φόβον « μὴ παύσωσι νὰ εἶναι ὄχι μόνον Χίοι, ἀλλ' οὐδὲ Ἕλληνες ὅλως. Ἡ γλῶσσα, προστίθησι, πρῶτα, ἔπειτα τὰ ἤθη καὶ ἔθη χαρακτηρίζουν καὶ διακρίνουν ἔθνος ἀπὸ ἔθνος, ὡς τὸ μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομα ΕΘΝΟΣ, ἐθνινὸς, ἤγουν λαὸς ἔχων ἴδια ἔθιμα καὶ ἤθη. »

Ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλομεν κατακριθῆ εἰπόντες τὸν Κοραῆν προφητεύσαντα· διότι ἡ πολυχρόνιος συμβίωσις τῶν ἡμετέρων μετ' ἀλλοφύλων ἐθνῶν, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀξιοδάκρυτος ἀμέλεια περὶ τὴν ἐκμάθησιν καὶ αὐτῆς αὐτῶν τῆς πατρικῆς γλώσσης, οὐ μόνον ἐξήλειψαν σχεδὸν τὸν οἰκεῖον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ ἐγέννησαν ἕτερόν τινα μιγάδα ὡς εἰπεῖν καὶ ὅλως ἰδιόρρυθμον, ξένον καὶ πρὸς τὸ ἔθνος μεταξὺ τοῦ ὁποίου ζῶσι, καὶ πρὸς τὸ ἔθνος εἰς ὃ ἀνήκουσιν. Ἰδοὺ τί περὶ τούτου ἔγραφεν ἡμῖν ὁμογενὴς, ἐγκαταβιῶν μὲν καὶ αὐτὸς ἐν τῇ Δύσει, τηρῶν ὅμως μετ' εὐλαβείας τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα. « Τοιοῦτοι εἶναι πάντες οἱ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες παῖδες, χάρις εἰς τὴν ἀκατανόητον μωρίαν τῶν τεκόντων αὐτούς. Ὁ Εὐριπίδης φιλοσοφῶν διὰ στόματος τῆς Ἑκάβης περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνατροφῆς λέγει· « ἆρ' οἱ τεκόντες διαφέρουσιν, ἢ αἱ τροφαί; — Ἔχει γε μέντοι καὶ τὸ θρεφθῆναι καλῶς διδαξιν ἐσθλοῦ. » Τὸ ἐσθλὸν τοῦτο, φίλε μου, παρ' οὐδενὸς ἐδιδάχθησαν οἱ Ἑλληνόπαιδες οὗτοι, διότι οὕτως ἠθέλησαν οἱ τεκόντες αὐτοὺς, οἵτινες ἀποθνήσκοντες καταλείπουσιν ὄπισθεν αὐτῶν ἀλλόκοτόν τι εἶδος διαδόχων· διότι, θρησκευτικῶς μὲν οὔτε εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν ἐκκλησίαν ἀνήκουσιν, ἂν καὶ ἐπαγγέλλονται ὅτι ἀνήκουσιν, οὔτε εἰς ξένην, ἂν καὶ θαυμάζουσι τὴν τῶν Διαμαρτυρουμένων· πολιτικῶς δὲ οὔτε Ἕλληνες εἰσὶν, οὔτε Αὐστριακοὶ, οὔτε Γάλλοι, οὔτε Ἄγγλοι. Τοιοῦτό τι δὲ δὲν βλέπει τις μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες συνοικίζονται εἰς ξένον τόπον » κτλ.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κοραῆ μανθάνομεν πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἐξαίρετον ἐνέργειαν τοῦ Α. Κοντοσταύλου ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἅμα δὲ καὶ τὰς θυσίας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων καὶ τῆς παιδείας ἔτι πρὸ τοῦ ἀγῶνος. « Δὲν ἀπελπίζομαι, λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1822, δὲν ἀπελπίζομαι διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἑνόσῳ ἔχει ἀκόμη τέκνα ὅμοια τοῦ Κοντοσταύλου. » Ἄλλοτε πάλιν ὁμιλῶν περὶ ἀνακτήσεως τῆς Χίου ἐπιφέρει ταῦτα· « Πόσον ἤξιζεν ἕνας Κοντόσταυλος ἂν εὑρίσκετο εἰς Λόνδραν! Ὄχι ὅτι κατηγορῶ τοὺς λοιποὺς συμπατριώτας· καὶ οἱ ἐκεῖ καὶ οἱ ἀλλοῦ εὑρισκόμενοι ἔχουσι μέγαν ζῆλον ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἐπεθύμουν καὶ ἐπερίμενα ἀπὸ ὅλους των πλειοτέραν σύμπνοιαν καὶ κίνησιν θερμοτέραν » (Ἐπιστ. 18 Ἀπριλ. 1823).

Ἐν ἑτέραις δὲ δύο ἐπιστολαῖς γεγραμμέναις ὑπὸ τοῦ Κοραῆ τῇ 2 Αὐγούστου 1825, τῇ μὲν « Πρὸς »τοὺς σεβασμίους Προέδρους τοῦ Νομοθετικοῦ καὶ »Νομοτελεστικοῦ Συνεδρίου καὶ τοὺς σεβασμίους ἀν»τιπροσώπους, ναυάρχους καὶ γενναίους Στρατηγοὺς »ὅσοι τρέφετε εἰς τὰ σπλάγχνα σας εἰλικρινῆ καὶ ἄ»δολον τῆς ταλαιπώρου μητρὸς Πατρίδος μας ἀγά»πην » ἐπιγραφομένῃ, τῇ δὲ πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτην, ἀναγινώσκομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα· « Διὰ πολλὰς αἰτίας, φίλοι ἀδελφοὶ, ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ πρέπει νὰ κοινοποιηθῇ εἰς ὀλίγους τινὰς, ὅσους κρίνετε φίλους εἰλικρινεῖς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος,

ἀφοῦ πρῶτον τοὺς ὁρκώσετε νὰ μὴν δημοσιεύσῃ κἀνεῖς τίποτ' ἀπὸ τὰ γραφόμενα· καὶ νὰ μείνῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σεβαστοῦ Προέδρου χωρὶς νὰ συγχωρηθῇ εἰς κἀνένα νὰ τὴν ἀντιγράψῃ. Ὁ μέλλων νὰ τὴν ἐγχειρίσῃ εἰς αὐτὸν, κύριος Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος, ἐκλέχθη καὶ στέλλεται ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους διὰ τὸ δάνειον. *Εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος κρίνω καὶ τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἥτις προξενεῖ πλειοτέραν τιμὴν εἰς τοὺς ἐκλέξαντας παρὰ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα. Μία ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις ὅτι τρέφει ζῆλον θερμὸν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἡ ψυχὴ τοῦ Κ. Κοντοσταύλου εἶναι ὅτι κατευοδωθεὶς εἰς τὸ Λονδῖνον δι' ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτους ὑποθέσεις τοῦ ἐμπορίου του, μόλις διέτριψεν ἐκεῖ δέκα ἡμέρας, καὶ ἀκούσας τὴν πρόσκλησιν τῆς Πατρίδος ἐθυσίασεν εἰς τὰ συμφέροντά της τὰ ἴδιά του συμφέροντα. Παρεκτὸς τοῦ ζήλου ἔχει καὶ νοῦν· διότι οὐδ' ὁ ζῆλος ὠφελεῖ ποτὲ χωρὶς τὸν νοῦν. Δεχθῆτέ τον λοιπὸν ὡς φρονιμώτατον καὶ θερμότατον φίλον τῆς κοινῆς μας Πατρίδος, καὶ ἀκούσατε ἀπὸ τὸ στόμα του μὲ ἐμπιστοσύνην, παρὰ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τοὺς ἀποστέλλοντας αὐτὸν, ὅσα ἔμαθεν ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἀπ' ἄλλους διὰ ζώσης φωνῆς εἰς τὸ Λονδῖνον, καὶ κατ' αὐτὸν συμβουλευθῆτε.*»

« Τὴν ἐδῶ συγκλειομένην, λέγει ἐν τῇ πρὸς τὸν Κουντουριώτην, μακρὰν ἐπιστολὴν ἀφίνω εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ κρίσιν τῆς σεβασμιότητός σου, νὰ κοινωνήσῃς ἢ ὄχι, εἰς πολλοὺς ἢ ὀλίγους, ὅσους ἢ ὅπως γνωρίζεις συμφερώτερον, ὁδηγούμενος ἀπὸ τὰς περιστάσεις, καὶ *συμβουλευόμενος* καὶ *ἀνακαλύπτων* ὅλην σου τὴν καρδίαν μὲ ἀδίστακτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν γραμματοκομιστὴν Κοντόσταυλον, φίλον εἰλικρινῆ τῆς Ἑλληνικῆς δόξης.» κτλ.

Τοιούτων ἄρα ἀνδρῶν ὁ βίος δὲν πρέπει νὰ μένῃ ἄγνωστος. Οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοὶ, αὐτοὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου οἱ κάτοικοι βιογραφοῦσι πάντα τὸν ὁπωσδήποτε ὑπηρετήσαντα τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, καὶ ἀναγράφουσιν ἐν ταῖς στήλαις τῆς ἱστορίας καὶ τὰς ἐλαχίστας ἀγαθὰς πράξεις, οὐχὶ κυρίως χάριν τοῦ πράξαντος, ἀλλὰ πρὸς δόξαν τῆς χώρας ἥτις ἐγέννησεν αὐτὸν καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν νεωτέρων. Καὶ ἐν Ἑλλάδι, πλὴν τῶν ἀρχιτεκτόνων οἵτινες ἐπεστάτησαν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος, ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι οἵτινες, κατώτεροι μὲν ἐκείνων τὴν ἱκανότητα, ἴσοι ὅμως τὸν ζῆλον, οὐδὲν ἧττον ἠγωνίσθησαν εἰς τὴν συντέλειαν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον μάλιστα οὔτε ἤθελε συντελεσθῆ ἄνευ αὐτῶν. Πρὸς τῷ Μιαούλῃ καὶ τῷ Κριεζῇ ὑπῆρξαν ὁ Μπότασης καὶ ὁ Πιπῖνος, πρὸς τῷ Κανάρῃ ὁ Παπανικολῆς, πρὸς τῷ Κολοκοτρόνῃ ὁ Νικήτας καὶ πρὸς τῷ Καραϊσκάκῃ ὁ Χατζῆ Μιχάλης. Τὰ στέμματα καλλωπίζουσι καὶ μεγάλοι καὶ μικροὶ, καὶ λαμπρότατοι καὶ ἧττον ἀκτινοβόλοι ἀδάμαντες· ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ κομψότης καὶ τὸ κάλλος καὶ ἡ λάμψις τοῦ στέμματος, οὔτε συναρμόζονται, οὔτε φωτοβολοῦσιν, οὔτε ἑλκύουσι τὸν θαυμασμὸν, ἐὰν εἰς τὴν λάμψιν τῶν πολυτιμοτάτων λίθων δὲν προστεθῇ καὶ ἡ τῶν ἐχόντων δευτερεύουσαν καὶ ἔτι κατωτέραν τὴν ἀξίαν.

Ἤθελε δὲ ἀποδειχθῇ ἐναργέστερον ὅ,τι ἔπραξεν ὁ μακαρίτης Κοντόσταυλος, ἂν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἴτε μετριοφρονῶν, εἴτε ἀγανακτῶν πρὸς τὴν ἀδικίαν τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὧν ὅμως, πρᾶγμα ἀξιοσημείωτον, οὐδέποτε ἠκούσαμεν αὐτὸν δεινολογούμενον, δὲν παρέδιδε τῷ πυρὶ σωρείαν ὅλην ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας διά τε τὴν κοινωνικὴν θέσιν, καὶ τὸν παρελθόντα πλοῦτον καὶ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν ἔλαβε παρὰ πολλῶν καὶ ἔστειλε πρὸς πολλούς. Αἱ παρὰ τοῦ Καποδιστρίου, φέρ' εἰπεῖν, οὗ τινος τὰς περὶ τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν κυβερνητικὰς πράξεις αὐτὸς ἐσχεδίασε, διεῤῥύθμισε καὶ κατὰ πρῶτον ἐξετέλεσεν, ἦσαν πάμπολλαι, κατὰ τύχην δὲ ἐσώθησαν αἱ παρατιθέμεναι· διότι μόνας τὰς τοῦ Κοραῆ παρέδωκεν ὡς ἱερὰ κειμήλια εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τῶν σήμερον δημοσιευομένων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, αἵτινες ὅμως, ὡς στρεφόμεναι καὶ περὶ πρόσωπα, ἐκρίθη εὔλογον νὰ μείνωσιν ἀνέκδοτοι.

Ἐκ δὲ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυβερνήτου ποριζόμεθα τὴν ἀπόδειξιν ὅτι καὶ ἠγαπᾶτο καὶ ἐτιμᾶτο παρ' αὐτοῦ ὁ Κοντόσταυλος· καὶ ὅμως ὁ τοσοῦτον ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος διεφώνησε πρὸς ἐκεῖνον, καὶ, τὸ δεινότερον, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν στασιάζουσαν Ὕδραν. Ἀλλ' ὅ,τι τιμᾷ τῷ ὄντι αὐτὸν εἶναι ἡ μεταμέλεια, τὴν ὁποίαν δημοσίᾳ ἐκήρυξε τὸ 1855 ἔτος, οὐχὶ βεβαίως πρὸς κολακείαν ἀνδρὸς πρὸ μιᾶς ὅλης γενεᾶς ἐκλιπόντος, ἀλλὰ χάριν τῆς ἀληθείας.

« Καὶ σήμερον, λέγει, μετὰ παρέλευσιν πλέον τῶν εἴκοσιν ἐτῶν, ἀρότου ὁ θάνατος ἀνήρπασε τὸν νεκρόν του, ὅτε τὰ πάθη ἐσιώπησαν καὶ καθησύχασαν αἱ ἀχώριστοι ἀπὸ τοιούτους ἐθνικοὺς κλονισμοὺς παραφοραὶ, ἐκπληρῶ ἔργον συνειδήσεως καὶ χρέος ἱερὸν ἐρχόμενος μὲ βαθεῖαν τῆς ψυχῆς μου συγκίνησιν, νὰ προσφέρω ἓν δάκρυ εὐγνωμοσύνης εἰς τὴν ἀμάραντον μνήμην τοῦ μεγαλοφυοῦς καὶ ἐναρέτου ἐκείνου ἀνδρός. Ποτὲ ἄνθρωπος δὲν ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα του μὲ πλειοτέραν ἀφοσίωσιν καὶ θερμότερον ζῆλον, οὐδέποτε ἄλλος ἀριέρωσεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὰς φυσικὰς καὶ διανοητικάς του δυνάμεις ὑπὲρ αὐτῆς, ὅσον ὁ ἔξοχος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἀφιέρωσε τὰς ἰδικάς του ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος » κτλ. (*).

Ἀπὸ τοῦ 1829 μέχρι τοῦ 1862 ἔτους, ἤτοι ἐπὶ τριάκοντα τρία ἔτη, ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ἑστία στάσεων, ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν, εἰς ἃς ἐπηκολούθησαν καὶ ἁρπαγαὶ καὶ προγραφαὶ καὶ διωγμοὶ καὶ ἀνατροπαὶ καὶ δολοφονίαι καὶ φόνοι. Καὶ εἴθε μὲν ἐκ πάντων τούτων νὰ πηγάσῃ ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθὴς τῆς πατρίδος εὐδαιμονία! γενναῖον ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πάντες οἱ ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ ὁπωσδήποτε πολιτευθέντες, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐκ πεποιθήσεως, εἴτε ἐκ παραφορᾶς, εἴτε καὶ ἐκ συμφέροντος, πάντες, λέγομεν, συνετέλεσαν, ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ προαιρέσεως, εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν παράλυσιν, τὴν ὁποίαν ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος θρηνοῦμεν σήμερον. Τὸ γενναῖον τοῦτο παράδειγμα ἔδωκεν ἡμῖν πρῶτος ὁ Κοντόσταυλος διὰ τῆς ἀνωτέρω ὁμολογίας.

Ν. Δ.

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

(*) Τὰ περὶ τῆς ἐν Ἀμερικῇ ναυπηγ. φρεγατῶν κτλ. σελ.270.

ΗΕΡΙ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΛΕΓΟΜΕΝΗΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ (*).

Ἐντιμοτάτη ὁμήγυρις,

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 532 ἔτους μ. Χ. ὁ Ἰουστινιανὸς ἐβασίλευεν ἤδη ἔτη τέσσαρα καὶ ἥμισυ περίπου· εἶχε δημοσιεύσει τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ κώδικος τῶν νόμων ἐκείνων οἵτινες ἄχρι τοῦδε ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν δικαίου· παρεσκεύαζε τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐμελέτα τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν ἄλλων μεγάλων βουλευμάτων, ὅτε αἴφνης ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ ἐκ τοῦ θρόνου διὰ στάσεως ἐκραγείσης εἰς τὸ ἱπποδρόμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῷ ἐτελοῦντο ἐν αὐτῷ αἱ συνήθεις ἁρματοδρομίαι.

Τὸ ἅρμα ἦτο ἓν ἐκ τῶν ἀγωνισμάτων τὰ ὁποῖα ἐκόσμουν τὰς πανηγύρεις τὰς πάλαι ποτὲ τελουμένας εἰς πολλὰς ἑλληνίδας πόλεις, καὶ ὧν αἱ ἐπιφανέστεραι ἦσαν τὰ Ἴσθμια, τὰ Νέμεα, τὰ Πύθια καὶ τὰ Ὀλύμπια. Μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς κυρίως Ἑλλάδος χώρας, μετεφυτεύθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ αἱ ἑλληνικαὶ ἐκεῖναι πανηγύρεις· ἰδίως εἰς Νικόπολιν, εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς Νίκαιαν, εἰς Ἔφεσον, εἰς Σμύρνην, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείστας ἄλλας πόλεις τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πολλοὶ μάλιστα τῶν ἀγώνων τούτων, ἔφερον αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν, τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα « Ὀλύμπια », εἰ καὶ εἴς τινας ἀνεμίχθησαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἤθη ῥωμαϊκά.

Ἐξαιρέτως δὲ αἱ ἁρματοδρομίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως πάντα σχεδὸν τὰ αὐτόθι ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἱδρυθέντα, ὠργανώθησαν ἐπὶ τὸ ῥωμαϊκώτερον. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ κράτους πρωτευούσῃ, ἤτοι ἐν Ῥώμῃ, τὰ διαγωνιζόμενα ἅρματα, ὄντα κατ' ἀρχὰς δύο, ἐγένοντο ἔπειτα τέσσαρα· καὶ τέσσαρα ὡσαύτως ὑπῆρξαν κατ' ἀρχὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, βραδύτερον δὲ περιωρίσθησαν καὶ ἐνταῦθα πάλιν εἰς δύω. Τὰ χρώματα τοῦ ἱματισμοῦ τῶν δύω κατὰ πρῶτον ἐν Ῥώμῃ εἰσαχθέντων ἁρματηλατῶν ἦσαν τοῦ ἑνὸς λευκὸν, τοῦ ἄλλου ἐρυθρόν· τὰ δὲ χρώματα τῶν μετὰ ταῦτα προστεθέντων δύο ἦσαν τοῦ ἑνὸς πράσινον, τοῦ ἄλλου κυανοῦν· καὶ τὰ δύω τελευταῖα ταῦτα εἶναι τὰ ἐπὶ τέλους παραμείναντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ φιλοτιμία τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ τοσοῦτον σφοδρὰ τὰ πάθη τὰ ὁποῖα ἐκίνουν παρὰ τοῖς θεαταῖς, ὥστε πρωϊμώτατα εἶχον σχηματισθῆ ἐν Ῥώμῃ φατρίαι κατὰ τὰ διάφορα τῶν ἁρματηλατῶν χρώματα, οἱ λευκοὶ, οἱ ἐρυθροὶ, οἱ πράσινοι, οἱ κυανοῖ ἢ βένετοι, τῶν ὁποίων αἱ θορυβώδεις καὶ ἐνίοτε αἱματηραὶ ἔριδες πολλάκις ἐτάραξαν τὴν πόλιν. Καὶ ὅμοιαι φατρίαι παρήχθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀναγνωρισθεῖσαι, ὅπως ἐν Ῥώμῃ, ὑπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ προσλαβοῦσαι δημοτικόν τινα ὀργανισμὸν, διότι ὠνομάζοντο *δῆμοι*, ἑκάστη δὲ εἶχε τὸν *δήμαρχον* αὐτῆς καὶ κατάλογον τῶν μελῶν κατατεθειμένον ἐν τῷ ἐπαρχείῳ τῆς πόλεως.

Ἀλλ' ἐὰν οἱ ἱπποδρομικοὶ τῆς νέας πρωτευούσης ἀγῶνες διωργανώθησαν ὡς πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καθ' ὁμοίωσιν τῶν ἀγώνων τῆς Ῥώμης, ὁ ἑλληνικὸς χαρακτὴρ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτροποποίησεν οὐσιωδῶς τὸ πνεῦμα τῆς πανηγύρεως ταύτης, ἥτις ἐνταῦθα ἐκοσμεῖτο δι' ᾀσμάτων δημοτικῶν καὶ χορῶν καὶ ἐπῳδίων. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος, προσερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἱπποδρόμιον κατὰ τοὺς ἐν μηνὶ Μαΐῳ τελουμένους ἀγῶνας, οἱ πράσινοι ἐχαιρέτιζον αὐτὸν πρῶτοι ψάλλοντες·

Ἴδε τὸ ἔαρ τὸ καλὸν πάλιν ἐπαρατέλλει,

οἱ δὲ βένετοι ὑπελάμβανον ἀμέσως ἔπειτα·

φέρον ὑγείαν καὶ χαρὰν καὶ τὴν εὐημερίαν.

Καὶ ἐξηκολούθουν τοιουτοτρόπως ᾄδοντες ἐν ἀντιφωνίᾳ ἑκάτεροι ἀλληλοδιαδόχως ἀνὰ ἕνα στίχον τοῦ παναρχαίου ἐκείνου δημοτικοῦ ᾄσματος. Τὰ δὲ χαρίεντα ταῦτα τῆς πανηγύρεως κοσμήματα περιεποίουν εἰς αὐτὴν φαιδρότητά τινα ὅλως ἀλλοτρίαν τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων τῆς Ῥώμης. Πλὴν τούτου, αἱ ἱπποδρομικαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως φατρίαι ἐξώκελλον μὲν καὶ αὐταὶ εἰς ἔριδας καὶ διαπληκτισμοὺς, οἵτινες ἤθελον εἶναι γελοῖοι ἐὰν δὲν ἀ-

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ἡ ἀπαγγελία ἐγένετο ἐκ στήθους, ὁμιλήσαντος μίαν ὥραν καὶ ἓν τέταρτον τοῦ ῥήτορος μετ' ἀπαραδειγματίστου εὐροίας λόγου.

πέβαινον πολλάκις φονικοί· ἀλλὰ προξέλαβον τοῦ καιροῦ προϊόντος καὶ πολιτικόν τινα χαρακτῆρα, ἀγωνισθεῖσαι πολλάκις ὑπὲρ τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος μνηστῆρος τῆς ἀρχῆς, ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θρησκευτικοῦ ἢ πολιτικοῦ ζητήματος, διὰ διαδηλώσεων καὶ στάσεων, ὧν τινες ἐπενήργησαν εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους. Δὲν ἀποδίδομεν εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐνέργειαν τῶν ἱπποδρομικῶν φατριῶν σπουδαιότητα πλείονα τῆς προσηκούσης, οὐδὲ φρονοῦμεν ὅτι αἱ φατρίαι αὗται ἐξεπροσώπουν ὁπωσδήποτε τὴν ἐθνικὴν θέλησιν ἀπέναντι τῆς ἀπολύτου μοναρχίας· οὔτε ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεκροτοῦντο, οὔτε αἱ ἀφορμαὶ καὶ περιπέτειαι τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐπιτρέπουσι νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὰς τοσαύτη ἀξία. Παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἀντὶ νὰ περιορισθῶσιν εἰς παιδαριώδεις καὶ ἐνίοτε κτηνώδεις διενέξεις περὶ τῆς νίκης τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος χρώματος, ὅπερ συνέβαινεν ἐν Ῥώμῃ, ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἔμφυτον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους χαρακτῆρα καὶ μετεβλήθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς φατρίας ἐχούσας πολιτικάς τινας ἀποχρώσεις.

Οὐδεμία δὲ τῶν στάσεων ἐκείνων ἀπέβη τοσοῦτον ἐναγώνιος, μακρὰ καὶ αἱματηρά, ὅσον ἡ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ἐκραγεῖσα, περὶ ἧς πρόκειται νὰ ὁμιλήσωμεν. Ἵνα κατανοήσωμεν τὰ ποικίλα αἴτια τὰ παραγαγόντα τὴν σάγεῖσα ταύτην, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας τοῦ βασιλέως. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Ἰουστίνου, ὅστις κατήγετο ἐκ γονέων χωρικῶν ἀνηκόντων πιθανώτατα εἰς τὰς σλαυικὰς ἐκείνας φυλὰς αἵτινες, κατὰ τὰς προηγουμένας τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς βορειοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ Ἰουστῖνος, καταταχθεὶς ὡς στρατιώτης ἁπλοῦς εἰς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν, προήχθη διὰ τῆς ἀνδρίας αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, καὶ ἦτο συγκλητικὸς καὶ ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων ὅτε τῷ 518 ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος. Ὁ Ἀναστάσιος τέκνα δὲν εἶχεν, ἀλλὰ μόνον τρεῖς ἀνεψιούς, τὸν Πρόβον, τὸν Ὑπάτιον καὶ τὸν Πομπήϊον, οἵτινες ὅμως δὲν ἐπεζήτησαν, ὡς φαίνεται, τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διότι ὁ Ἰουστῖνος κατέλαβεν αὐτὴν ἀκωλύτως, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος ἣν εἶχεν ὡς ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ἀποθανὼν δὲ καὶ αὐτὸς ἄπαις, κατέλιπεν ἐν εἰρήνῃ ὡσαύτως τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Ἰουστινιανόν, τὸν ὁποῖον πρὸ καιροῦ εἶχε φέρει εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐκπαιδεύσει ἐπιμελῶς.

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐγένετο αὐτουργὸς οὔτε πολεμικοῦ τινος κατορθώματος οὔτε ἄλλων μεγάλων πραγμάτων· αὐτὸς δηλαδὴ δι' ἰδίας καὶ ἀμέσου ἐνεργείας οὐδὲν τοιοῦτον διέπραξε. Διὰ τῆς ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεῖός του, ἀπέκτησε ποικίλην παιδείαν· φύσει δὲ ἦτο περιεσκεμμένος καὶ μετριοπαθής, καὶ πρὸς τούτοις ἐργατικώτατος καὶ ῥωμαλέος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις μιᾶς ὥρας ὕπνος ἤρκει πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς νυκτὸς διῆγε περὶ ἀδιαλείπτους μελέτας. Τὰ προτερήματα λοιπὸν τοῦ ἀνδρὸς ἦσαν, ὡς βλέπετε, καθ' ἑαυτὰ μέτρια· ἀλλ' ὅ,τι ἐξῆρε τὰ προτερήματα ταῦτα, ἦτο ἀκάθεκτός τις πρὸς τὸ μεγαλουργεῖν προαίρεσις καὶ θαυμαστὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ δεξιότης. Ἐντεῦθεν πολλὰ τῶν γεγονότων τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ φέρουσιν ἀληθῶς δαιμόνιον χαρακτῆρα· αἱ ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, ἐπὶ τὴν Ἱσπανίαν στρατεῖαι, ἡ ἀνέγερσις τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ τῶν νόμων κωδίκευσις καὶ αὐτὴ ἡ κατασκευὴ τῶν ἀναριθμήτων καὶ ποικίλων ὀχυρωμάτων δι' ὧν ἤλπισε νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ κράτος κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων. Ἡ φιλοδοξία μόνη δὲν μεγαλουργεῖ· ἀλλ' ὅταν συνδυάζηται μετὰ τῆς περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἑκάστοτε ἐπιτηδείων ἀνθρώπων εὐχερείας, προσεγγίζει ὁπωσοῦν πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν, διότι ἔχει τὴν τέχνην νὰ δανείζηται παρ' ἄλλων τὰς ἀρετὰς ὅσας στερεῖται οἴκοθεν πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ἰδίων αὐτῆς βουλευμάτων. Κατὰ τοῦτο ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ΙΔ'. Καθὼς ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. ἀνέδειξε τὸν Τυρέννον, τὸν Βωβὰν, τὸν Αὐξεμβοῦργον, τὸν Κολβέρτον, τὸν Λουβοὰ καὶ τὸν ἄλλον θίασον τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἀγώνων αὐτῶν τοσοῦτον ἐκλέϊσαν τὴν βασιλείαν ἐκείνην· οὕτως ὁ Ἰουστινιανὸς εὗρε τὸν Βελισάριον, τὸν Ναρσῆν, τὸν Τριβωνιανὸν, τὸν Ἰωάννην τὸν Καππαδόκην· εὗρε τὸν Ἀνθέμιον καὶ τοὺς δύω Ἰσιδώρους· εὗρε τελευταῖον τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ γυναῖκα, τὴν πολυθρύλητον Θεοδώραν, ἥτις ἀναβιβασθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βαράθρου τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας εἰς τὸν ὕπατον τῆς οἰκουμένης θρόνον, συνετέλεσε πολὺ εἰς τοῦ θρόνου τούτου τὴν κραταίωσιν καὶ τὴν δόξαν.

Ἀλλὰ ἐὰν, διὰ τῆς τέχνης τοῦ διακρίνειν καὶ τιμᾷν τὴν ἱκανότητα, ἡ φιλοδοξία προσλαμβάνῃ τὸ πρόσχημα τῆς μεγαλοφυΐας, μόνη ἡ ἀληθὴς μεγαλοφυΐα περιποιεῖ εἰς τὴν φιλοδοξίαν ἀγαθοποιὸν ὄντως χαρακτῆρα. Ὁ Ἰουστινιανὸς δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα, ὅτι οὐχὶ οἴκοθεν ἀλλὰ διὰ τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῆς ἔπραττε τὰ πάντα, περιέπεσεν εἰς ἀτοπήματα, ἐξ ὧν ὠφελήθη μὲν ἡ ἀντιπολίτευσις ἵνα κινήσῃ κατ' αὐτοῦ στάσιν φοβερὰν, ἠναγκάσθη δὲ ἡ ἱστορία νὰ ἐπιῤῥίψῃ κατ' αὐτοῦ μομφὴν δικαίαν. Ἵνα περιορισθῶμεν δὲ εἰς τὰ ἁμαρτήματα ὅσα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν προκειμένην στάσιν, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς, ὅστις ηὐτύχει νὰ εὑρίσκῃ ἐπιτηδείους παντὸς

οἱουδήποτε αὐτοῦ βουλεύματος ἐκτελεστὰς, ἤρχισε πρωϊμώτατα νὰ πιστεύῃ ὅτι δύναται νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι θελήσῃ· καὶ δύω ἔτη ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως αὐτοῦ, ἐθέσπισε τὴν ἑνότητα τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν ὑπηκόων τοῦ κράτους, ψηφίσας ποινὰς βαρείας κατὰ ἐθνικῶν, κατὰ Ἰουδαίων, κατὰ αἱρετικῶν, κατὰ πάντων ἐν γένει τῶν ἑτεροδόξων. Ἐντεῦθεν προσεβλήθησαν καιρίως πολυάριθμοι τοῦ ἔθνους τάξεις, αἵτινες δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποκύψωσιν ἀγογγύστως εἰς τοιαύτην καταδρομήν. Πλὴν τούτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἀνέχηται τὰ δεινότατα τῶν δημιουργῶν τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἠμαύρωσαν τὰς λαμπροτέρας τῆς βασιλείας ἐκείνης σελίδας. Πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν δημοσίων λειτουργῶν ἐκίνησαν πολλάκις τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν διὰ τῶν καταχρήσεων αὐτῶν, μάλιστα δὲ οἱ πάντων ἐπιφανέστατοι δύω, ὁ Τριβωνιανὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης, εἶχον ἤδη προκαλέσει δεινὴν καθ' ἑαυτῶν κατακραυγὴν τῷ 532.

Ὁ Τριβωνιανὸς ἐγεννήθη εἰς Σίδην, αἰολικὴν πόλιν τῆς Παμφυλίας, ἐκ προγόνων Μακεδόνων. Κατ' ἀρχὰς μετῆλθε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου· διακριθεὶς δὲ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου ὀφθαλμοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προεχειρίσθη ἔπαρχος τῆς πόλεως καὶ τελευταῖον ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαίστορος ἤτοι τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ τούτου ἦτο τότε πολὺ σπουδαιότερον ἢ σήμερον· διότι ὁ βασιλεὺς ἐνήσκει τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, πολλάκις δὲ καὶ τὴν ὑπερτάτην δικαστικὴν, ταῦτα δὲ πάντα διὰ τοῦ κοιαίστορος, ὅστις τούτου ἕνεκα καὶ πάρεδρος τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως ἐλέγετο. Ἰδίως δὲ ὁ Τριβωνιανὸς διετέλεσε πρόεδρος ὅλων τῶν ἐπιτροπῶν, αἵτινες συνέταξαν τὰ περιώνυμα νομοθετικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Τὸ δαιμόνιον τοῦ Τριβωνιανοῦ πνεῦμα δὲν ἐδίσταση ὁ Ἄγγλος ἱστοριογράφος Γίββων νὰ παραβάλῃ πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος. Καὶ εἶχε τῳόντι ὁ Ἕλλην νομοδιδάσκαλος τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ κοιαίστωρ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν μέγαν Ἄγγλον φιλόσοφον τῆς ἑπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, τὸν καγκελλάριον τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Α'. Ὁ Τριβωνιανὸς, ὅπως ὁ Βάκων, ὑπῆρξε τὸ ταμεῖον οὕτως εἰπεῖν ὅλων τῶν γνώσεων καὶ ὅλων τῶν γεγονότων τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ· ἔγραψεν εἰς λόγον πεζὸν καὶ ἔμμετρον περὶ παντοίων πρακτικῶν καὶ θεωρητικῶν ἀντικειμένων· φιλοσοφικὰ, ποιητικὰ, φιλολογικὰ, πολιτικὰ, φυσικά· ἠσχολήθη περὶ ποικίλας τέχνας καὶ ἐξαιρέτως διέτριψε περὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἦτο ἡ πληρεστέρα ἴσως βιβλιοθήκη τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὴν δ' ἀχανῆ ταύτην πολυμάθειαν ἐπεκόσμουν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἄνδρας εὐγλωττία, σύνεσις, μετριοπάθεια καὶ τὸ περὶ τοὺς τρόπους αἰμύλον ἐκεῖνο καὶ προσηνὲς, ὅπερ δελεάζει μεγάλους καὶ μικροὺς καὶ πολλαπλασιάζει μὲν τοὺς φίλους, ἀφοπλίζει δὲ πολλάκις τοὺς ἐχθρούς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Τριβωνιανὸς δὲν εἶχε μόνον πολλὰς τῶν ἀρετῶν τοῦ Βάκωνος, ἀλλὰ καὶ μίαν τοὐλάχιστον τῶν κακιῶν. Ὁ αὐστηρὸς ἐκεῖνος τῶν ὑπερτάτων τοῦ δικαίου ἀρχῶν διδάσκαλος, ὁ ὕπατος τῆς Θέμιδος λειτουργὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸν πειρασμὸν τῆς δωροδοκίας, καὶ πολλάκις μετεχειρίσθη τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα καὶ τὴν λαμπρὰν ἐπιστήμην ἵνα κορέσῃ τὸ ἀγενὲς τῆς φιλοχρηματίας πάθος. Ὁ Βάκων εἶπέ που τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ συγγραφῶν, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι « ἐν μὲν τῇ ἐπιστήμῃ ὄντες ὡςεὶ ἄγγελοι πτερόεντες, ἐν δὲ τῇ πλεονεξίᾳ ὡςεὶ ἕρποντες ἐπὶ τῆς γῆς ὄφεις. » Ὁ δὲ γραφικώτερος τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστοριογράφων, τοῦ ὁποίου τὸν πρόωρον θάνατον ἐθρηνήσαμεν πρό τινων ἐνιαυτῶν, ὁ Ἄγγλος Μακώλαιϋ, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν εἶχε χρείαν οὔτε τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ ὀξυδερκείας, οὔτε τῆς εὐρείας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους σχέσεως, ἵνα κάμῃ τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην· ἤρκει νὰ ἀποβλέψῃ πρὸς ἑαυτόν. Καὶ τῳόντι ὁ Βάκων ἐμπορεύθη ὡςαύτως τὸ δικαστικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ὑποπεσων καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ, εἰ δυνατὸν δεινότερα, ἁμαρτήματα, οἷα δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Ἕλληνα νομοδιδάσκαλον. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τῶν ἁμαρτημάτων τῶν δύω τούτων ἀνδρῶν, βέβαιον εἶναι ὅτι, καθὰ προείπομεν, ἀμφότεροι ἐκτὸς τῆς μεγαλοφυΐας, ἐκέκτηντο καὶ ἄλλα τινὰ προτερήματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν τολμῶμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἀρετὰς, διότι ἂν ἐνίοτε κοσμοῦσι τὴν χρηστότητα, πολλάκις καλύπτουσι τὴν κακίαν. Καθὼς ὁ Βάκων, οὕτω καὶ ὁ Τριβωνιανὸς ἦτο χαρίεις, ἀνεκτικὸς, πρᾷος· καὶ ἠδύνατο λοιπὸν ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος μὲν αὐτοῦ νὰ ἀποβῇ φίλος χρήσιμος, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος δὲ ἐχθρὸς ἐπικίνδυνος. Πῶς θέλετε τοιαύτη φύσις νὰ μὴ ἐξευμενίσῃ ἐπὶ τέλους πᾶσαν ἀπέχθειαν; Ἡ πλεονεξία αὐτοῦ προετέθη εἰς μέσον, ἐπὶ τῆς προκειμένης στάσεως, ὡς μία τῶν ἀφορμῶν τῆς κοινῆς δυσαρεσκείας καὶ προεκάλεσε τὴν παῦσίν του· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἅμα ὑπερισχύσας, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, διώρισεν αὐτὸν πάλιν κοιαίστορα, οἱ δὲ ἀσπονδότεροι τοῦ ἀνδρὸς πολέμιοι ἐνόησαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ τριπλοῦν δέλεαρ, τῆς ἐπιστήμης, τῶν τρόπων καὶ τῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ παντοδυναμίας αὐτοῦ. Ὅθεν διεφύλαξεν ἤδη τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ μέχρι θανάτου· διότι ἂν ἤξευρε νὰ ἀποφεύγῃ πάντας τοὺς πρὸ

τῶν ποδῶν σκοπέλους, οὐδὲν ἧττον ἐγίνωσκε νὰ μὴ ἐκτίθεται εἰς τὰς ἄνωθεν καταιγίδας, ἕρπων ἀείποτε ἐνώπιον τῆς βασιλικῆς θελήσεως καὶ περὶ ἓν μόνον τολμηρότατος πρὸς αὐτὴν ἀναδεικνύμενος, περὶ τὸ κολακεύειν· ὅπερ ἔπραττε τοσοῦτον ἀνηλεῶς, ὥστε αὐτὸς, ὅστις δὲν ἐπίστευεν εἰς τίποτε, ἔλεγε σπουδάζων ὅτι τρέμει μήπως ὁ Ἰουστινιανὸς ἕνεκα τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ γείνῃ ποτὲ ἀνάρπαστος εἰς τοὺς οὐρανούς.

Ὅλως διόλου ἄλλος ἄνθρωπος ἦτο ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης, ὁ ἔπαρχος τῆς αὐλῆς ἤτοι ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας. Ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης δὲν ἔμαθε ποτέ του πολλὰ γράμματα· καὶ ἦτο ὀξὺς, ἀπότομος, ὑβριστὴς, ἄσωτος, ἓν κοινὸν ἔχων πρὸς τὸν Τριβωνιανὸν, τὴν πλεονεξίαν. Ἀλλ' ἐντὸς τοῦ σκεύους τούτου, τὸ ὁποῖον ἦτο μεστὸν τοσούτων κακιῶν, ἔλαμπε τὸ πῦρ πνεύματος ἐπιτηδείου νὰ συμβουλεύῃ ἑκάστοτε τὰ δέοντα καὶ νὰ ἐπινοῇ τὴν πρέπουσαν λύσιν ἐν ταῖς δεινοτέραις τῶν ἀποριῶν· καὶ αὐτὸς κυρίως ἦτο ὅστις διὰ ποικίλων καὶ πολλάκις βεβαίως καταθλιπτικῶν τρόπων παρέσχεν εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν τοὺς πόρους τοὺς ἀπαραιτήτους πρὸς ἐκτέλεσιν τοσούτων πολεμικῶν καὶ οἰκοδομικῶν ἔργων. Ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης ἦτο μία ἐκ τῶν ἰσχυρῶν καὶ μέχρι τινὸς ἀγρίων ἐκείνων φύσεων, αἵτινες δημιουργοῦνται ἐκ διαλειμμάτων ἐναντίον ὅλων τῶν ἠθικῶν νόμων, τοὺς ὁποίους θεωροῦμεν συνήθως ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ μεγαλουργοῦ ἀνδρός. Ὅθεν ἄνθρωπον μεγαλοφυῆ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ τὸν ὀνομάσωμεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως μεγαλοφυὲς ἔκτρωμα· τοσοῦτον παρ' αὐτῷ ἡ ἀρετὴ ἔθιγε τὴν κακίαν καὶ ἡ κακία τὴν ἀρετήν. Ἐντὸς τοῦ συμβουλίου τοῦ συγκροτηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἵνα σκεφθῇ ἂν πρέπει νὰ γείνῃ ἡ ἐπὶ τοὺς Βανδήλους τῆς Ἀφρικῆς στρατεία, ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης μόνος ἠγωνίσθη, εἰ καὶ ματαίως, νὰ ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, παραστήσας ἐντόνως ὁπόσον ἀντέκειτο εἰς ὅλα τὰ ἀληθῆ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους συμφέροντα· ἀφοῦ δὲ ἐξεπλήρωσεν, ἐν πάσῃ συνειδήσει, τὸ καθῆκον τοῦτο, ἔπειτα ἔκλεψεν ἀσυστόλως πολλὰ δημόσια χρήματα ἐπὶ τῶν προπαρασκευῶν τῆς ἐκστρατείας. Ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας εἰργάζετο καθ' ἑκάστην ἀνενδότως περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀπειραρίθμων καθηκόντων τῆς ἐπιτετραμμένης αὐτῷ ἀχανοῦς διοικήσεως, ἔπειτα δὲ διῆγε τὸ πλεῖστον τῆς νυκτὸς ἐν κραιπάλῃ καὶ ἀκολασίᾳ κτηνώδει. Παυθεὶς καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, ἀνέλαβεν ἀμέσως πάλιν ἔπειτα τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ· καὶ τότε ἐπὶ μᾶλλον θρασυνόμενος, ἐτόλμησεν αὐτὸς μόνος ἐν τῷ κράτει νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν παντοδύναμον Θεοδώραν. Ἀλλὰ διὰ νὰ καταβάλῃ αὐτὴν περιεπλάκη εἰς συνωμοσίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εὐεργέτου καὶ φίλου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀνακαλυφθείσης δὲ τῆς συνωμοσίας ταύτης, ἔπεσε διὰ παντὸς τῆς ἀρχῆς καὶ κατεδικάσθη εἰς τὴν δεινοτέραν τῶν ποινῶν ὅσαι ἠδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τοιαύτην φύσιν, κατεδικάσθη νὰ διαζήσῃ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου φέρων τὸ ἱερατικὸν σχῆμα.

Ἐν ἀρχῇ λοιπὸν τοῦ 532 ἔτει ὑπῆρχον σπουδαῖαι τινὲς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας κατὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μέγα μέρος τῶν ὑπηκόων ἠγανάκτουν διὰ τὴν παραβίασιν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν συνειδήσεως· πολλὰ δὲ ἠκούοντο παράπονα κατὰ τῶν καταχρήσεων διαφόρων δημοσίων ὑπαλλήλων, καὶ ἐξαιρέτως τῶν δύω προαναφερθέντων καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων Καλαποδίου. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ὠφελουμένη ἐκ τούτου παρεσκεύαζε πρὸ καιροῦ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν ἑνὸς τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου. Συνεννοήθη δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ μιᾶς τῶν δύω ἱπποδρομικῶν μερίδων, μετὰ τῶν πρασίνων, οἵτινες ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσι, διότι ὁ Ἰουστινιανὸς κατηγορεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις, δικαίως ἢ ἀδίκως, ὅτι προστατεύει ἰδιαζόντως τοὺς βενέτους. Καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἀρχίσῃ τὸ κίνημα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων, οἵτινες ἔμελλον νὰ τελεσθῶσι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 532 ἔτους, ὅπου προέκειτο κατὰ τὸ σύνηθες νὰ συρρεύσῃ ἄπειρον λαοῦ πλῆθος, ὅπου πολλοὶ προσήρχοντο ἔνοπλοι καὶ πολλαὶ ὑπῆρχον ἀφορμαὶ ῥήξεων διὰ τὸν ἀμοιβαῖον ἐρεθισμὸν τῶν φατριῶν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 13 Ἰανουαρίου 532 ὁ βασιλεὺς κατῆλθεν ἐν πομπῇ ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, ἵνα θεωρήσῃ τοὺς ἀγῶνας. Οἱ πράσινοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς συνήθεις πρὸς τὸν ἁρματηλάτην αὐτῶν προτροπὰς καὶ ἀνευφημίας, ἤρχισαν νὰ ταράττωσι τὴν πανήγυριν διὰ κραυγῶν κατὰ τῶν γινομένων δῆθεν εἰς αὐτοὺς ἀδικιῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπέφερε τὴν ἀκολασίαν ταύτην μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου δρόμου· ἀλλὰ τότε μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ ἑαυτὸν, ἐπεχείρησε πρὸς τοὺς θορυβοῦντας τὸν παραδοξότερον βεβαίως τῶν διαλόγων, ὅστις ἐγένετο ποτὲ μεταξὺ ἡγεμόνος καὶ λαοῦ. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐλάλει ἀμέσως πρὸς τὸν ὄχλον, ἀλλὰ διὰ δημοσίου κήρυκος ὅστις ἵστατο ἐπὶ τούτῳ παρ' αὐτῷ. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἐκ τῶν ἱπποδρομικῶν φατριῶν, δὲν ἐλάλουν πιθανώτατα ὅλοι ὁμοῦ. Ἂν τοῦτο συνέβαινεν, ἡ συνεννόησις ἤθελεν εἶναι ἀδύνατος· ὥστε, ἂν καὶ ὁ χρονογράφος οὐδὲν ὡς πρὸς τοῦτο λέγει ἀναφέρων ἁπλῶς ὡς λαλοῦντας Πρασίνους καὶ Βενέτους, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἕφερον τὸν λόγον μόνοι οἱ δήμαρχοι, ἐπευφημούντων τὸ πολὺ τῶν λοιπῶν. Τὰ δὲ πρακτικὰ τῆς διαλέξεως ταύτης ἐσώθησαν φαίνεται ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὸ ἐπαρχεῖον τῆς πόλεως, ὅθεν παραλαβὼν αὐτὰ ὁ Θεοφάνης, ἀπεμνημόνευσεν εἰς ἡμᾶς τὸ γεγονός. Καὶ εἶναι μὲν ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ κατὰ τὸ σύνηθες ψυχρὰ καὶ ἀσαφὴς, ἀλλὰ αἱ περιπέτειαι τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι καθ' ἑαυτὰς τοσοῦτον δραματικαὶ, ὥστε ὁπωσδήποτε παρασταθεῖσαι παρασύρουσι τὸν ἀναγνώστην. Φαντασθῶμεν τωόντι τὸν ἀχανῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱππόδρομον· τοὺς λαμπρῶς τελουμένους ἀγῶνας· τὰ παριστάμενα ἀπειράριθμα καὶ φρενητιῶντα πλήθη· τὸν μεγαλοπρεπῆ Ἰουστινιανὸν ἔχοντα παρακαθημένην τὴν καλὴν Θεοδώραν καὶ περιεστοιχισμένον ὄντα ὑπὸ πολυτελοῦς αὐλικῆς θεραπείας· τὰς διαδηλώσεις τῶν πρασίνων καὶ τὸν μετ' οὐ πολὺ ἀρξάμενον διάλογον μεταξὺ βασιλέως καὶ λαοῦ· τὸ θέαμα καὶ τὸ ἄκουσμα ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ἐνιαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐρωτήσαντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ τί φωνάζουσιν, οἱ πράσινοι ἀνεδείχθησαν κατ' ἀρχὰς εὐλαβεῖς καὶ μετριόφρονες. Οἱ πράσινοι ἐκραύγασαν· « Ἔτη πολλὰ, Ἰουστινιανὲ Αὔγουστε. Τοῦ βίνκας! (τοῦτο τὸ *τοῦ βίνκας*, ἦτο εὐχὴ περὶ νίκης λατινιστὶ ἔτι πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἀποτεινομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅστις ἄλλως ὡμίλει τὴν ἑλληνικὴν εἰ καὶ πολυειδῶς παρεφθαρμένην). Ἀδικοῦμαι, μόνε ἀγαθὲ, οὐ βαστάζω. Οἶδεν ὁ Θεός. Φοβοῦμαι ὀνομάσαι, μὴ πλέον εὐτυχήσει, καὶ μέλλω κινδυνεύειν. » — Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠρώτησε τίς ἐστὶν ὁ ἀδικῶν αὐτοὺς, οἱ δὲ πράσινοι, οἵτινες δὲν ἤθελον ἔτι νὰ κατηγορήσωσιν εἰμὴ τὸν Καλαπόδιον, καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ὀνομάσωσιν οὔτε αὐτὸν ῥητῶς, ἐχαρακτήρισαν τὸν ἄνδρα δι' ἀξιοσημειώτου λογοπαιγνίου ἀνακράξαντες· « Ὁ πλεονεκτῶν με, τριςαύγουστε, εἰς τὰ τσαγγάρια εὑρίσκεται. » Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροσποιεῖτο ἔτι ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, οἱ πράσινοι μετά τινας δισταγμοὺς, ἐξεστόμησαν τελευταῖον τὸ ὄνομα καθ' οὗ ἐκραύγαζον. « Καλαπόδιος ὁ σπαθάριος ἀδικεῖ με, δέσποτα πάντων. »

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεκρίθη ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων οὐδεμίαν ἔχων δικαιοδοσίαν, οὐδένα δύναται νὰ ἀδικήσῃ· ἀλλ' οἱ πράσινοι ἐπέμενον καὶ ἤρχισαν μάλιστα νὰ αὐθαδιάζωσιν, ὥστε, ὁ βασιλεὺς ὀργισθεὶς, « ἡσυχάσατε, ἀνέκραξεν, Ἰουδαῖοι, Μανιχαῖοι καὶ Σαμαρεῖται· εἰ δὲ μὴ ἀποκεφαλίζω ὑμᾶς. »

Οἱ πράσινοι ἤδη περισταλέντες ὁπωσοῦν ἤρχισαν νὰ ἀντιλέγωσιν εὐλαβέστερον, ἀλλὰ δὲν ἔπαυον παραπονούμενοι, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡσαύτως ἐπιεικῶς κατ' ἀρχὰς, μέχρις οὗ παροξυνθεὶς ἐκ νέου ἠπείλησεν αὖθις αὐτούς. Καὶ τότε οἱ πράσινοι ἐκμανέντες ἐτόλμησαν νὰ κατηγορήσωσιν ἀναφανδὸν τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἐπὶ φόνοις, ἐπιβοήσαντες στασιαστικῶς· « Εἴθε Σαββάτιος μὴ ἐγεννήθη ἵνα μὴ ἔσχεν υἱὸν φονέα » (Σαββάτιος δὲ ἦτο ὁ πατὴρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ).

Ταύτην ἀκούσαντες τὴν βλασφημίαν ἐξανέστησαν οἱ βένετοι καὶ διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῶν ἀντικατηγόρησαν τοὺς πρασίνους ἐπὶ ποικίλοις φόνοις. Ὁ δὲ διαπληκτισμὸς οὗτος, καθ' ὃν παρενέβαινεν ἐκ διαλειμμάτων ὁ βασιλεὺς ἐλέγχων καὶ ἀπειλῶν, ἐξηκολούθησεν ἔτι ἐπί τινα ὥραν, μέχρις οὗ οἱ πράσινοι, βλέποντες ὅτι ὁ κατεπτοημένος ὄχλος δὲν ἐφαίνετο πρόθυμος νὰ ἄρῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅπλα ὑπὲρ αὐτῶν, ἠγέρθησαν ὁμοθυμαδὸν, ἀνέκραξαν « ἀνασκαφήτω τὰ ὀστέα τῶν θεωρούντων », καὶ, ἀφήσαντες τὸν βασιλέα καὶ τοὺς βενέτους ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, διεσπάρησαν αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν ἵνα παροξύνωσι τὰ πνεύματα καὶ παρασκευάσωσι τὴν στάσιν τῆς ἐπιούσης.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως Εὐδαίμων, ἀναζητήσας τοὺς αἰτίους τῆς ταραχῆς συνέλαβεν ἑπτά, ἐξ ὧν πέντε μὲν ἐθανατώθησαν ἀμέσως, οἱ δὲ δύω ἔπεσον ἐπανειλημμένως ἐκ τῆς ἀγχόνης. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πράσινοι καὶ οἱ ὄπισθεν αὐτῶν ἐνεργοῦντες ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, κατώρθωσαν νὰ παρασύρωσι πολλοὺς τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καί τινας ἐκ τῶν βενέτων αὐτῶν, κύριος οἶδε τί ὑποσχόμενοι εἰς αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ἅπας ὁ ὄχλος οὗτος συνέῤῥευσεν ἀμέσως πανταχόθεν· καὶ οἱ μὲν ἁρπάσαντες τοὺς δύω ἐκ τῆς ἀγχόνης πεσόντας ἀνθρώπους ἀπήγαγον αὐτοὺς εἰς ἐκκλησίαν τινὰ ὡς εἰς ἄσυλον· οἱ δὲ ἔδραμον εἰς τὰ ἀνάκτορα ζητοῦντες χάριν ὑπὲρ αὐτῶν. Μὴ ἐνδόντος δὲ τοῦ βασιλέως, οἱ στασιασταὶ ἀπῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον ἀπαιτοῦντες παρὰ τοῦ ἐπάρχου τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ἐνόχων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἔπαρχος διέταξε τὴν φρουρὰν νὰ διαλύσῃ τὸν ὄχλον, ὁ ὄχλος ἔτρεψεν αὐτὴν, ἔθραυσε τὰς θύρας τῶν φυλακῶν καὶ ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ πραιτώριον· ἐντεῦθεν δὲ αἱ φλόγες διαδοθεῖσαι ὑπὸ σφοδροῦ ἀνέμου, κατέκαυσαν μέγα τῆς πόλεως μέρος. Τότε ἐπυρπολήθησαν ὅ,τε ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ τὸ βαλανεῖον « ὁ Ζεύξιππος », καὶ πολλὰ ἄλλα δημόσια καταστήματα, καὶ πλουσίων ἀνθρώπων οἰκίαι οὐκ ὀλίγαι. Τὸ πῦρ παρηκολούθει ἡ λεηλασία. Οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι τῶν πολιτῶν ἔσπευσαν νὰ διαβῶσι τὸν Βόσπορον καὶ νὰ διασωθῶσιν εἰς Ἀσίαν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν φλογῶν καὶ τοῦ πατάγου τῶν καταπιπτόντων οἰκοδομημάτων, ἠκούοντο πανταχόθεν αἱ κραυγαὶ *νίκα! νίκα!*, διότι ταύτην τὴν λέξιν εἶχον λάβει οἱ στασιασταὶ ὡς σύνθημα, καὶ τούτου ἕνεκα ἡ προκειμένη στάσις ὠνομάσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ στάσις τοῦ *Νίκα*.

Ἐν διαστήματι τεσσάρων ἡμερῶν ἡ πρωτεύουσα ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν στασιαστῶν καὶ τοῦ

ἀγρίου ὄχλου, ὅστις παρεξετράπη εἰς μυρίας ὅσας κακουργίας, πυρπολῶν, λεηλατῶν καὶ φονεύων. Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μετά τινων συγκλητικῶν καὶ στρατηγῶν διετέλουν κεκλεισμένοι καὶ ἀπρακτοῦντες ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Δὲν ἐτόλμων νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν βασιλικὴν φρουρὰν, γινώσκοντες, διὰ τοῦ Καλαποδίου, ὅτι δὲν ἦτο αὕτη πρόθυμος νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἀντάρτας, καὶ μετεκάλεσαν ἑτερά τινα τάγματα ἐκ τῶν πέριξ πόλεων. Ἐν τούτοις δὲ ὁ βασιλεὺς, μανθάνων ὅτι οἱ στασιασταὶ ἀπαιτοῦσι τὴν παῦσιν τοῦ Τριβωνιανοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου, ἐνόμισεν ὅτι ἂν ἐνδώσῃ κατὰ τοῦτο, θέλει καταπαύσει τὸ κακὸν, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι διώρισεν ἔπαρχον μὲν τῆς αὐλῆς τὸν Φωκᾶν, κοιαίστορα δὲ τὸν Βασιλείδην, ἀμφοτέρους ἐπαινουμένους ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ μετριοπαθείᾳ αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ὄχλος, ἀντὶ νὰ πραϋνθῇ διὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης, ἀπέβη θρασύτερος καὶ ὁρμήσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πρόβου, ἑνὸς τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου, ἐχαιρέτισεν αὐτὸν Αὔγουστον. Καὶ ὁ μὲν Πρόβος δὲν εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, οἱ δὲ παράφοροι στασιασταὶ ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὸ κίνημα ἔλαβεν ἤδη χαρακτῆρα σπουδαιότατον καὶ ἐντελῶς ἀνατρεπτικὸν τῶν καθεστώτων.

Τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν, ἥτις ἦτο ἡ 18 Ἰανουαρίου, δεινὴ ἐπεκράτει ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀμηχανία. Τὴν προτεραίαν προσελθούσης ἐκ τῶν πέριξ πόλεων ἐπικουρίας, ἐγένετο ἔξοδός τις ἐπὶ τοὺς στασιαστὰς· ἀλλ' οἱ ἐκπεμφθέντες ἐπανῆλθον ἄπρακτοι. Ὁ Ἰουστινιανὸς βλέπων ὅτι οὔτε διὰ τῶν παραχωρήσεων οὔτε διὰ τῆς βίας κατώρθωσε νὰ παύσῃ τὴν στάσιν, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν· καὶ ἐπιβιβάσας εἰς πλοῖον πάντα τὰ πολύτιμα σκεύη ἡτοιμάζετο νὰ φύγῃ εἰς Ἡράκλειαν τῆς Θρᾴκης ἐπ' ἐλπίδι νὰ ἀνακτήσῃ διὰ τῶν ἐπαρχιῶν τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ ἐλπὶς ἦτο ματαία· διότι ἂν ἔφευγεν, ὁ νέος βασιλεὺς ὃν ἤθελον προχειρίσει οἱ στασιασταὶ ἔμελλε πολὺ πιθανώτερον νὰ γείνῃ διὰ τῆς πρωτευούσης κύριος τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ περὶ φυγῆς λοιπὸν ἀπόφασις ἦτο ὀλεθρία· καὶ ὅμως πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἐπεδοκίμαζον τὴν ἀπόφασιν ταύτην, πάντες πλὴν δύω, τοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς Θεοδώρας. Αὐτοὶ ἔσωσαν τὸν Ἰουστινιανὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν. Καὶ κυρίως εἰπεῖν, ἡ Θεοδώρα μᾶλλον ἢ ὁ Βελισάριος.

Ὁ Βελισάριος ὢν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, δὲν εἶχε μὲν ἔτι διαπράξει τοὺς λαμπροτάτους ἐν τῇ Δύσει θριάμβους, ἀλλὰ μέγα ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθωμάτων. Ἱστάμενος παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ ἠγανάκτει διὰ τὴν γενομένην τῆς ἀποχωρήσεως ἀπόφασιν. Ἡ πεποίθησίς του ἦτο ὅτι ἡ βασιλεία ἠδύνατο νὰ σωθῇ καὶ ὅτι εἰς πᾶσαν περίστασιν αἰσχρὸν ἦτο νὰ ἐνδώσωσιν ἀμαχητί. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς, ὁ ἀτρόμητος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἦτο συνεσταλμένος ἐν τοῖς συμβουλίοις καὶ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Τότε ἠγέρθη ἡ μεγαλόφρων Θεοδώρα. « Καὶ ἂν ἡ φυγὴ, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι ὁ μόνος τῆς σωτηρίας ἡμῶν τρόπος, πάλιν ἤθελον ἀποκρούσει αὐτήν. Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἵνα ἀποθάνῃ, ὁ δὲ βεβασιλευκὼς δὲν πρέπει νὰ καταδεχθῇ ποτὲ νὰ γείνῃ φυγάς. Μὴ γένοιτο νὰ ἴδω ἐμαυτὴν ἀπογεγυμνωμένην τῆς ἁλουργίδος ταύτης, μηδὲ νὰ ζήσω τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν θέλουσι παύσει προσαγορεύοντές με δέσποιναν. Ἐὰν θέλῃς, ὦ βασιλεῦ, νὰ ἀπαλλαγῇς τοῦ κινδύνου, οὐδὲν τούτου εὐκολώτερον· χρήματα ἔχομεν πολλὰ καὶ ἰδοὺ ἡ θάλασσα, ἰδοὺ τὰ πλοῖα. Συλλογίσου ὅμως μήπως, διασωθεὶς, θεωρήσῃς ὅτι ὁ θάνατος ἦτο προτιμότερος τοιαύτης σωτηρίας. Τὸ κατ' ἐμὲ ἀποδέχομαι τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο λόγιον, ὅτι καλὸν ἐντάφιον ἡ βασιλεία ἐστίν. » Εἰς τοὺς λόγους τούτους οὐδεὶς ἐτόλμησε ν' ἀντείπῃ, οὔτε αὐτὸς, ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅστις ἂν ἐροβεῖτο τὸν ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ηὐλαβεῖτο ὅμως πολὺ μᾶλλον τὸ βλέμμα τῆς Θεοδώρας· ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ μένωσιν ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῶν ὅλων. Ἡ βασιλικὴ φρουρὰ ἀμφεταλαντεύετο εἰςέτι· ἀλλ' ὁ Βελισάριος εἶχε πᾶσαν πίστιν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας μεθ' ὧν πρὸ μικροῦ εἶχε κατατροπώσει τοὺς Πέρσας εἰς τὰ πεδία τῆς Μεσοποταμίας, καὶ ὧν οὐκ ὀλίγους εἶχεν ἤδη συγκεντρώσει εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐκ τῶν πέριξ πόλεων. Ὑπέσχετο λοιπὸν ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ συναθληταὶ αὐτοῦ θέλουσι φέρει τὸν βασιλέα εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, ἵνα ἢ καταβάλωσιν αὐτόθι τὴν στάσιν ἢ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ μαχόμενοι.

Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ γείνῃ τι γενναῖον καὶ ὁριστικὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀρχῆς· διότι ἡ στάσις αὕτη μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπιτύχῃ, τὴν ἐπιοῦσαν, τὸν τελευταῖον αὐτῆς σκοπόν. Τὴν πρωΐαν τῆς 18 ὁ ὄχλος, ὅστις τὴν προτεραίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα τὸν Πρόβον, συρρεύσας περὶ τὴν οἰκίαν τοῦ Ὑπατίου, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν Αὔγουστον. Ἡ σύζυγος τοῦ Ὑπατίου, ἡ χρηστὴ καὶ συνετὴ Μαρία, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀλεθρίαν ταύτην τιμήν· ὁ δὲ Ὑπάτιος, ἄνθρωπος ἀσθενοῦς χαρακτῆρος, κατ' ἀρχὰς μὲν ἠθέλησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς στάσεως, μετ' οὐ πολὺ ἐδέχθη προθύμως τὰς προςρήσεις αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τέλους ἠθέλησε νὰ πείσῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ διευκολύνῃ τὴν καταστροφὴν τῆς ὀχλαγωγίας. Ἀλλ' εἴτε ἑκὼν εἴτε ἄκων, ἀπῆλθε δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Κωνσταντίνου, ὅπου ἐν ἐλλείψει διαδήματος καὶ τῶν ἄλλων κοσμημάτων δι' ὧν περιεβάλλοντο κατὰ νόμον οἱ βασιλεῖς, ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οἱ περὶ αὐτὸν χρυσοῦν τινα στρεπτὸν καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα. Ἐν τῷ ἅμα συνέῤῥευσαν περὶ τὸν νέον Αὔγουστον πάντες οἱ συγκλητικοὶ, ὅσοι δὲν ἦσαν σὺν τῷ Ἰουστινιανῷ ἐν τοῖς βασιλείοις, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν προέτειναν νὰ τραπῶσιν ἀμέσως ἐπὶ τὰ ἀνάκτορα. Ἂν τοῦτο ἐγίνετο, κατελύετο ἴσως τὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κράτος, διότι ἡ ταλαντευομένη βασιλικὴ φρουρὰ ἠδύνατο νὰ ἀνοίξῃ τὰς πύλας εἰς τοὺς στασιαστάς. Κατ' εὐτυχίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Ὑπάτιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν οὐ μόνον τὸ τολμηρὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἔπραξαν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸ ἱπποδρόμιον· ἡ δὲ συμπύκνωσις αὐτῶν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, ὅπου εὐκόλως ἠδύναντο νὰ περιζωσθῶσιν καὶ ὡς ἐν δικτύῳ τινὶ νὰ συλληφθῶσιν, ἐφάνη τοσοῦτον παράδοξος ὥςτε πολλοὶ τῳόντι ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ὑπάτιος δὲν ἐπολιτεύθη τοιουτοτρόπως, εἰμὴ ἵνα παραδώσῃ εὐχερέστερον τοὺς στασιαστὰς εἰς χεῖρας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ Ἰουστινιανὸς, καταλιπὼν τὴν ἀμφίβολον φρουρὰν εἰς τὰ προαύλια τῶν ἀνακτόρων, ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Βελισαρίου, τῶν περὶ ἑαυτὸν συγκλητικῶν καὶ τριςχιλίων πιστῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ ἱπποδρόμιον. Τὸ συνωθούμενον ἐκεῖ πλῆθος εἴτε οἴκοθεν εἴτε ὑπὸ ἀποστόλων τῆς αὐλῆς ῥᾳδιουργούμενον, εἶχεν ἀρχίσει ἤδη νὰ διχονοῇ. Καὶ ὅτε ἠκούσθη μάλιστα ὅτι προςέρχεται ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, τινὲς ἐκ τῶν τοῦ βενέτου μέρους ἀνέκραξαν. « Ἰουστινιανὲ Αὔγουστε, τοῦ βίνκας. Κύριε σῶσον Ἰουστινιανὸν τὸν βασιλέα καὶ Θεοδώραν τὴν Αὐγούσταν. » Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε ῥῆξις μεταξὺ τῶν στασιαστῶν, καὶ οὕτως εὗρον αὐτοὺς ἔχοντας ὁ Βελισάριος καὶ οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ, ὅτε ἐνέβαλον εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ἀπὸ τῶν δύω ἀντιθέτων αὐτοῦ εἰςόδων συγχρόνως. Ἡ ἀντίστασις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ σπουδαία. Περὶ τὸν Ὑπάτιον ἵσταντο ὀλίγοι ὁπωσοῦν καλῶς τεθωρακισμένοι καὶ τεταγμένοι ἄνδρες· τὸ δὲ μέγα πλῆθος ἔφερε μὲν ὅπλα τινὰ, ἀλλ' ἐν οὐδενὶ κόσμῳ συνωθούμενον, καὶ πρὸς ἀγῶνα ἐκ παρατάξεως παντάπασιν ἀνεπιτήδειον, εἶχε περιέλθει, ὡς καὶ πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, εἰς ἐμφυλίαν ῥῆξιν. Ὅθεν ἅμα ἐνέβαλον ὁ Βελισάριος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἡ μάχη ἐτράπη εἰς ἁπλῆν σφαγὴν, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ ὥρας πολλὰς καὶ ἐπήνεγκεν, ὡς βεβαιοῦσι, τὸν θάνατον 30000 ψυχῶν. Συνελήφθησαν δέ ὅ,τε Ὑπάτιος καὶ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Πρόβος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ὀπαδῶν, ἐξ ὧν τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Ὑπάτιος ἐθανατώθησαν, πολλοὶ δὲ ἕτεροι ἢ ἐξωρίσθησαν ἢ ἐτιμωρήθησαν· μόνος ὁ Πρόβος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀποχὴ ἐφάνη εἰλικρινεστέρα, ἠξιώθη τῆς βασιλικῆς χάριτος.

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ φοβερὰ ἐκείνη στάσις, ἡ ἑβδομάδα ὅλην διαρκέσασα. Ἠλπίσαμεν ὅτι εὐχαρίστως θέλετε ἀκούσει τὰ κατ' αὐτὴν, διότι ὑπῆρξε γεγονὸς κρίσιμον τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας, διὰ δὲ τοῦτο καὶ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὑποθέσατε τῳόντι ὅτι οἱ στασιασταὶ ἐπετύγχανον, ὅτι ὁ Ὑπάτιος ἐβασίλευεν, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπιπτεν· εἶναι πρόδηλον ὅτι μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤθελε συγκαταπέσει καὶ ἅπασα ἡ χορεία τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ὑφ' ὧν οὗτος περιεστοιχίζετο, καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε στερηθῇ τινας τῶν λαμπροτέρων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ σελίδων. Πρὸ πάντων δὲ, πεσόντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶναι σφόδρα ἀμφίβολον ἂν εἴχομεν τὸ θαῦμα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ἂν εἴχομεν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, οἷα προέκυψεν ἐκ τῆς τέφρας αὐτῆς, δι' Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, καὶ περὶ ἧς θέλομεν ἐπιφέρει ἐνταῦθα, ἂν τὸ ἐπιτρέπητε, ὀλίγας τινὰς λέξεις.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἱδρύσας τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν, ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολλῶν εὐκτηρίων οἴκων, ὧν ὁ κυριώτατος καθωσιώθη ἔκτοτε καὶ παρέμεινε καθωσιωμένος εἰς τὴν ὑπερτάτην τοῦ Θεοῦ Σοφίαν, οὐχὶ δὲ εἰς γυναῖκά τινα ἁγίαν, ὡς ὑπέλαβον καὶ ἄχρι τοῦδε ὑπολαμβάνουσι πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου. Τὸ ἑορτολόγιον τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀναφέρει δύω τοιαύτας ἁγίας· ἀλλ' ὁ ναὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς αὐτάς. Ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὁ χριστιανισμὸς διέσωζε μέχρι τινὸς τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ ἰδεώδη χαρακτῆρα, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς νέας πίστεως ἐνεφοροῦντο εἰςέτι ὑπὸ διαυγῶν περὶ θεότητος ἀντιλήψεων. Ὅθεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφιέρωσε τὸν πρωτεύοντα αὐτῆς ναὸν εἰς τὴν ὑπερτάτην τοῦ Θεοῦ Σοφίαν, μὴ περικαλύψας τὴν ἀκαταμέτρητον ταύτην ἔννοιαν δι' ἐξωτερικοῦ τινος τύπου, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἀρχαιότεροι ἡμῶν προπάτορες, οἱ στήσαντες μὲν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἱερὸν τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, ἀλλὰ σωματοποιήσαντες τὴν ἔννοιαν ταύτην διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς εἰκόνος τῆς Ἀθηνᾶς. Τῳόντι ὁ Παρθενὼν τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Φειδίου οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ τὸ ἐθνικὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἱερόν· καὶ πάλιν ἡ ἁγία Σοφία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ Παρθενὼν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' ἐν τῷ διαφόρῳ τρόπῳ καθ' ὃν ἐξεδηλώθη ἡ αὐτὴ ἔννοια εἰς τοὺς δύω τούτους ναοὺς, ἀπεικονίζεται ὁλόκληρος ἡ μεταξὺ τῶν δύω θρησκευμάτων διαφορά.

Ὁ πρῶτος οὗτος τῆς ἁγίας Σοφίας ναὸς, ἀνοικοδομηθεὶς εὐρυχωρότερος ὑπὸ Κώνσταντος τοῦ υἱοῦ

καὶ διαδόχου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, διετέλεσεν ἀκμάζων μέχρις Ἀρκαδίου, ὡς πρωτεύουσα τῆς βασιλευούσης καὶ ἁπάσης τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἐθριάμβευσεν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, διὰ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου τοῦ ἀνορθώσαντος μὲν τὴν ὀρθοδοξίαν, παραγκωνίσαντος δὲ τὴν τῶν ἀρειανῶν αἵρεσιν· καὶ ἐκεῖ ἀπεχαιρέτισε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐκφωνήσας τὸν πολυθρύλητον αὐτοῦ συντακτήριον λόγον, ἐνώπιον τῶν πατέρων τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς ὁποίας ὁ ἱερὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε τὸ ἀγλάϊσμα ἐνταῦτῳ καὶ τὸ θῦμα. Ἐκεῖ ἀντήχησεν ἔπειτα ἡ φωνὴ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἐκεῖ κατέφυγεν ὁ Εὐτρόπιος καὶ ἐσώθη διὰ τῆς εὐγλωττίας τοῦ ὑπάτου τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων· εὐγλωττίας, ἥτις τοσοῦτον ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ναοῦ, ὥςτε ὅτε βραδύτερον ἐξωρίσθη ὁ Χρυσόστομος, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνόμισεν ὅτι εἶναι πλέον περιττὸν νὰ ἵσταται τοῦ λοιποῦ ὄρθιον τὸ θέατρον ἐκεῖνο τῶν ἀπαραμίλλων τοῦ χρυσορρήμονος πατρὸς τῆς ἐκκλησίας ἄθλων, καὶ κατεπυρπόλησεν αὐτόν.

Ἀλλ' ἡ τύχη τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς τύχης ἀνδρὸς ἑνός, ὅσῳ μέγας καὶ ἂν ἦτο οὗτος. Ὁ βίος τοῦ ναοῦ τούτου ἐπέπρωτο νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ βίου ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅθεν ἀνεκτίσθη τῷ 405 ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ· καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν, ἐν διαστήματι ὁλοκλήρου ἑκατονταετηρίδος, συνέβησαν τὰ κρισιμώτατα τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἡμῶν πραγμάτων· ἐν αὐτῷ ἰδίως ὁ βασιλεὺς Λέων, στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκύρωσε πρῶτος αὐτὸς τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων, τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὁ Ἰουστινιανός, ἅμα κατισχύσας τῆς στάσεως τοῦ *νίκα*, καθ' ἣν ἀπετεφρώθη τὸ δεύτερον ὁ τῆς ἁγίας Σοφίας ναός, ἐνόμισε καθῆκον ἀπαραίτητον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ὅςτις ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ ἱερώτατον τῶν συμβόλων τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς τοῦ ἔθνους ὑπάρξεως.

Ἀνέθηκε δὲ τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τῆς νέας ἐκκλησίας εἰς δύω ἄνδρας, οἵτινες εἶναι βεβαίως δύω τῶν περιφανεστέρων ἀρχιτεκτόνων ἐξ ὅσων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ οἶκος εἰς ὃν ἀνῆκεν ὁ Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ὅλων διακεκριμένων. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ὀλύμπιος ὑπῆρξεν εἷς τῶν κορυφαίων νομομαθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἕτερος ἀδελφὸς, ὁ Μητρόδωρος, ἀπέκτησε φήμην πολλὴν ὡς γραμματικός· καὶ ἄλλοι πάλιν δύω ἀδελφοὶ, ὁ Διόςκορος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος διετέλεσαν ἰατροὶ ἄριστοι· ἀλλὰ πάντας τοὺς λοιποὺς ὑπερηκόντισεν ὁ ἀνὴρ ὁ διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ εὐτυχήσας νὰ συνάψῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἁγίας Σοφίας. Οὐδὲν ἧττον δὲ ἀναπόσπαστον ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἶναι καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου ἀριστοτέχνου ὄνομα, Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου· τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, καταπεσόντος τοῦ μεγάλου θόλου ἐπὶ τοῦ ἐν ἔτει 558 σεισμοῦ, ὅτε δὲν ὑπῆρχον πλέον οὔτε Ἀνθέμιος οὔτε Ἰσίδωρος, τὸ ἔργον τῆς ἐπισκευῆς ἀνετέθη εἰς Ἰσίδωρον τὸν νεώτερον, ἀνεψιὸν τοῦ πρεσβυτέρου, τὸν ἀνακαινίσαντα τὸν θόλον οἷος μέχρι τὴν σήμερον ὑπάρχει, κομψότερον ἅμα καὶ στερεώτερον. Τὸ ἀρχικὸν ὅμως σχέδιον ἀνήκει εἰς τοὺς δύω πρώτους ἀρχιτέκτονας· καὶ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο τὸ σχῆμα τῆς νέας ἐκκλησίας δὲν διεγράφετο πλέον δρομικὸν, ἤτοι ἐπίμηκες τετράγωνον ἀπολῆγον εἰς ἁψῖδα, οἷαι ὑπῆρξαν ἅπασαι σχεδὸν αἱ προηγούμεναι ἐκκλησίαι, ἀλλὰ σταυροειδὲς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τοὐλάχιστον οἰκονομίαν, ὅπως ἔκτοτε δὲν ἔπαυσαν διαγραφόμεναι αἱ ἀνατολικαὶ ἐκκλησίαι, ἰδίως αἱ ὀνομαστότεραι ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἡ ἐν Τραπεζοῦντι, ἡ ἐν Κιέβῳ τῆς Ῥωσίας. Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις πολυαρίθμων μεσαιωνικῶν ἐκκλησιῶν, ἡ μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν παρέχουσα ἔννοιάν τινα τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι ἡ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, ἡ ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως πρό τινων ἐνιαυτῶν ἀνακαινισθεῖσα. Ἀλλὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μάλιστα ἔργων ἡ ἀξία ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τῶν μεγάλων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διαστάσεων τῆς ἐκτελέσεως· περὶ δὲ τὴν κατασκευὴν τῆς κολοσσιαίας τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκεύματος μητροπόλεως, οἱ τρεῖς ἀρχιτέκτονες ἀνέδειξαν τοσοῦτον δαιμόνιον τῇ ἀληθείᾳ πνεῦμα, ὥςτε συνέβη ἐνταῦθα ὅ,τι συμβαίνει πολλάκις εἰς τὰ ἔργα τῆς μεγαλοφυΐας, παρήχθη δηλαδὴ ἅμα μὲν νέος ναοῦ τύπος, ἅμα δὲ τὸ κάλλιστον τοῦ τύπου τούτου πρωτότυπον.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος παρεσκεύαζον τὸ σχέδιον καὶ ἐμελέτων τὰ ποικίλα ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ ζητήματα ὅσα συνεδέοντο μετὰ τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεμελεῖτο μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν δραστηριότητος τὴν συλλογὴν τοῦ ἀναγκαίου ὑλικοῦ καὶ τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἀπαιτουμένου χώρου. Ἀπανταχόθεν τοῦ κράτους, μᾶλλον δὲ ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, ἐζητήθησαν τὰ πολυτιμότατα καὶ λαμπρότατα τῶν μαρμάρων, ἐν οἷς καὶ πολλὰ ἕτοιμα ἔργα τέχνης ἐκ τῶν σωζομένων εἰς διάφορα ἱερὰ τῆς ἀρχαιότητος· καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ πυκνῷ δάσει τῶν περὶ τὸν μέγαν θόλον κιόνων διακρίνονται τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Ἰλιουπόλεως, τοῦ ναοῦ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτέμιδος καὶ πολλῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς κλασικῆς καὶ βαρβάρου ἀρχαιότητος, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν πρὸς διακόσμησιν τοῦ πρωτεύοντος τῆς νέας θρησκείας ἱεροῦ, ὡς εἰ ἀναγνωρίζοντα τὸν ὁριστικὸν καὶ παγκόσμιον τῆς θρησκείας ταύτης θρίαμβον.

Συγχρόνως, ὡς προείπομεν, ἡτοιμάζετο ἐν τάχει ὁ χῶρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ κατασκευασθῇ ὁ ναός. Διότι ὁ ἀρχαῖος χῶρος δὲν ἤρκει πρὸς τοῦτο· τὸ νέον κτίριον ἔμελλε νὰ γείνῃ πολὺ τοῦ προτέρου εὐρυχωρότερον. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἐξαγορασθῶσι πολλαὶ περικείμεναι οἰκίαι καὶ πολλὰ οἰκόπεδα· ἐπειδὴ δὲ οἱ ἰδιοκτῆται αὐτῶν ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὴν προθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπαιτοῦντες τιμὰς ὑπερόγκους, οἱ χρονογράφοι, καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι, πολλὰ διηγοῦνται περὶ τῶν τρόπων, δι' ὧν ὁ Ἰουστινιανὸς ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὴν πλεονεξίαν ταύτην. Ἀλλὰ τινὰ τῶν διηγημάτων τούτων εἶναι προδήλως ἀνυπόστατα. Λέγεται λ. χ. ὅτι ὁ αὐλικὸς εὐνοῦχος Ἀντίοχος, ἔχων οἰκίαν ἥτις ἔκειτο ὑποκάτω τοῦ σημερινοῦ θόλου καὶ ἐτιμήθη ἀντὶ 35 λιτρῶν χρυσίου, ἤτοι περίπου 45000 δραχμῶν, ἀπῄτει τιμὴν δεκαπλασίαν. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν βασιλέα, γνωρίζοντες ὅτι ὁ Ἀντίοχος ἠγάπα περιπαθῶς τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας, ἐφυλάκισαν τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῇ τυχούσῃ προφάσει, εἰς τὰς παραμονὰς τοιαύτης τινὸς πανηγύρεως. Ὁ δὲ, ἐπιστάντος τοῦ ἀγῶνος, ἐκραύγασεν ὅτι προθύμως παραχωρεῖ τὴν οἰκίαν ἀντὶ τῆς προταθείσης τιμῆς, ἀρκεῖ νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ προςέλθῃ εἰς τὸ ἱπποδρόμιον. Ἄλλος δέ τις πάλιν βεβαιοῦται ὅτι δὲν συνῄνεσε νὰ κατεδαφισθῇ χάριν τοῦ ναοῦ τὸ πενιχρὸν ἐργαστήριόν του εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ προςκυνήσωσιν αὐτὸν παρελαύνοντες οἱ ἡνίοχοι τοῦ ἱπποδρομίου. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἶναι πρόδηλα μυθεύματα, διότι μετὰ τὴν στάσιν τοῦ « νίκα » οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες διεκόπησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη. Πιθανώτερον φαίνεται τὸ θρυλούμενον περὶ τῆς χήρας Ἄννης ἥτις ἀπῄτει 500 λίτρας χρυσίου, ἤτοι ὑπὲρ τὰς 600,000 δραχμῶν, ἀντὶ τῶν 85 λιτρῶν εἰς ἃς ἐξετιμήθη ἡ περιουσία αὐτῆς· μαθοῦσα δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ εὐσεβεῖ αὐτοῦ ζήλῳ ἔρχεται αὐτὸς πρὸς αὐτὴν ἵνα τελειώσῃ τὴν ἀγοράν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ παρεχώρησε δωρεὰν τὰ οἰκήματα αὐτῆς, παρακαλέσασα μόνον νὰ ταφῇ μετὰ θάνατον παρὰ τὴν εἴςοδον τοῦ ναοῦ, ἵνα ἔχῃ μισθὸν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τῶν διηγηματίων τούτων καὶ τὰ περὶ τῶν θαυμάτων δι' ὧν λέγεται ὅτι παρεσκευάσθη καὶ διεξήχθη ἡ κατασκευὴ τοῦ ναοῦ, βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξετέλεσε τὰ πάντα μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος· διότι τεσσαράκοντα μὲν ἡμέρας ἀπὸ τῆς πυρπολήσεως τοῦ ναοῦ, ἤτοι τῇ 23ῃ Φεβρουαρίου 532, ἔθετο τὸν θεμέλιον τοῦ νέου κτιρίου λίθον, ἐντὸς δὲ ἐνιαυτῶν πέντε, καὶ μηνῶν ἕνδεκα, καὶ ἡμερῶν δέκα, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον, πανηγυρίσας τὰ ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου 537. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τοῦ μὲν ἁγίου Πέτρου τῆς Ῥώμης, ἤτοι τοῦ μεγίστου ἱεροῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὰ ἐγκαίνια δὲν ἐπανηγυρίσθησαν εἰμὴ τῷ 1626, ἤτοι 120 ἔτη ἀπὸ τῆς ἐγκαταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου· οὐδ' ἐλογίσθη συμπεπληρωμένος ὁ ναὸς εἰμὴ μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἡμισυ ἑκατονταετηρίδων ἀπὸ τῆς τοῦ ἔργου ἐνάρξεως. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἐν Λονδίνῳ ἅγιος Παῦλος, τὸ μέγιστον τέμενος τῆς τῶν διαμαρτυρομένων ἐκκλησίας, ᾠκοδομεῖτο 34 ὅλα ἔτη ἀπὸ τοῦ 1676 μέχρι τοῦ 1710.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἁγία Σοφία εἶναι μικροτέρα ἀμφοτέρων τῶν δύω ἐκείνων κολοσσιαίων κατασκευασμάτων· διότι ὁ μὲν ἅγιος Πέτρος εἶναι ὑπερδιπλάσιος, ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος μῆκος τοὐλάχιστον ἔχει κατὰ τὸ ἡμισυ πλειότερον. Ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων δὲν παρέχει πάντοτε ἀσφαλῆ ἔννοιαν τῆς ἐν αὐτοῖς γενομένης ἐργασίας. Ἀκριβέστερον, μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τοῦ ἕνεκα αὐτῆς καταναλωθέντος. Ἐδαπανήθησαν λοιπὸν διὰ μὲν τὴν κατασκευὴν τοῦ ἁγίου Παύλου 1,500,000, λιρῶν στερλινῶν, ἤτοι περὶ τὰ 42,000,000 δραχμῶν· διὰ δὲ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἁγίου Πέτρου 50,000,000 ῥωμαϊκῶν σκούδων, ἤτοι 300,000,000 δραχμῶν· εἰς δὲ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, κατὰ τοὺς ὀλιγώτερον ἀπιθάνους ὑπολογισμοὺς, 3000 κεντηνάρια χρυσίου, ἤτοι περὶ τὰ 360,000,000 δραχμῶν. Ναὶ μὲν ὁλόκληρον τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἐκπροςωπεῖ τὴν ἀξίαν τῆς γενομένης ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὕλης ἥτις ὑπῆρξε πολυτιμοτάτη περὶ τὴν διακόσμησιν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ὁσονδήποτε μέρος καὶ ἂν ἀφαιρέσωμεν τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ ὡς ἀντίτιμον τῆς ὕλης καὶ ὁσονδήποτε μετριάσωμεν ἀναλόγως τὴν δαπάνην τῆς ἐργασίας, πάλιν ἐξαίσιον ἀποβαίνει χρῆμα, ὅτι τὸ ἔργον ἐξετελέσθη ἐν διαστήματι βραχυτέρῳ τῶν ἑξ ἐνιαυτῶν· αὕτη δὲ ἡ τῆς ἀποπερατώσεως αὐτοῦ ταχύτης εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος ὅσῳ δύναται μέχρι τινὸς νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μέτρον τῶν ἀκαταλογίστων πόρων τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τοῦ ἐπαρκέσαντος ἐντὸς τοσούτου βραχέος διαστήματος εἰς τοσοῦτον ὑπέρογκον ἀνάλωμα.

Καὶ ἤδη πῶς θέλω παραστήσει εἰς ὑμᾶς τὸ προϊὸν τῶν ἀγώνων τούτων καὶ τῶν θυσιῶν, τὸ καλλιτέχνημα ἐκεῖνο τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἵνα λάβητε ἔννοιάν τινα αὐτοῦ, πρέπει ἄρά γε νὰ παραθέσω ὑπ' ὄψιν ὑμῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια, ἔπιπλα καὶ σκεύη ὧν ἔβριθεν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ ὧν τὰ πλεῖστα ἐφιλοτεχνήθησαν μὲν ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, ἐκοσμήθησαν δὲ δι' ἀδαμάντων καὶ μαργαρι-

τῶν καὶ ποικίλων ἄλλων τιμιωτάτων λίθων ; Ἀλλ' ὁμιλοῦντες πρὸς ἀκροατὰς Ἕλληνας πεποίθαμεν, ὅτι ἡ λεπτὴ αὐτῶν φιλοκαλία ἀποδίδει πολὺ πλείονα ἀξίαν εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ ἔργου διασκευὴν ἢ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ σωρευθέντας ἀμυθήτους θησαυροὺς, καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦσι μᾶλλον νὰ γνωρίσωσιν ἐν τῇ φυσικῇ οὕτως εἰπεῖν αὐτοῦ γυμνότητι τὸ ἀριστοτέχνημα τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου, τὸ ἄχρι τοῦδε θαυμαζόμενον καὶ αἰνούμενον, ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐπανειλημμέναι ἱεροσυλίαι ἐξηφάνισαν πᾶν ἴχνος τῶν κοσμημάτων ὑφ' ὧν ἐξήστραπτεν ἄλλοτε ὁ ναός. Πάλιν ὅμως, προαιρούμενοι νὰ λαλήσωμεν περὶ τῆς τεχνικῆς αὐτοῦ διασκευῆς, μὴ φοβῆσθε ὅτι θέλομεν βασανίσει ὑμᾶς, ἐπιχειροῦντες νὰ περιγράψωμεν, νὰ καταμετρήσωμεν, νὰ ἐξονυχίσωμεν διὰ τεχνικῶν ὅρων δυσήχων καὶ δυσκαταλήπτων, καθ' ἕκαστα τὰ διάφορα τοῦ ναοῦ μέρη· τὴν αὐλὴν τὴν ὑπαίθριον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἠγείρετο ἡ κομψὴ φιάλη, ἥτις ἔφερε τὴν περίφημον καρκινικὴν ἐπιγραφὴν **ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ**· τὸν ἔξω νάρθηκα, τὸν κυρίως νάρθηκα, τὸν χορὸν, τὸ βῆμα, τὸ διακονικὸν, τὸν ἄμβωνα, τὸν γυναικωνῖτην, τοὺς κίονας, τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα ἡμιθόλια καὶ εἴτι ἄλλο. Ὄχι, βεβαίως; ὁμιλοῦντες περὶ ἔργου καλλιτεχνικωτάτου ἐνώπιον τοῦ κομψοτάτου τῶν ἀκροατηρίων, δὲν θέλομεν περιπέσει εἰς τοιοῦτον ἀφιλοκαλίας ἁμάρτημα. Τοιαῦται λεπτομέρειαι προσήκουσιν εἰς τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος τεχνίτας, τοὺς ἐντριβεῖς περὶ τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης τῶν Ἀνθεμίων καὶ τῶν Ἰκτίνων. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἁπάντων τούτων ἀδαεῖς, οἱ ἀφελέστεροι τοῦ καλοῦ θιασῶται, εἰςέλθωμεν διὰ μιᾶς ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ σταθῶμεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ ῥίψωμεν τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ πέριξ, ἵνα παραστήσωμεν τὴν ἐντύπωσιν ἣν προξενεῖ ἐν συνόλῳ ἡ ὄψις αὐτοῦ, οἷαν συνησθάνθημεν τῳόντι αὐτὴν ὅτε πρὸ δύο ἥμισυ ἐτῶν ηὐτυχήσαμεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν ἑτεροθαλῆ ἐκεῖνον τοῦ Παρθενῶνος ἀδελφόν. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας σχέδιον εἶναι ἁπλούστατον. Μεγάλα καὶ εὐρέα ἡμιθόλια, ἐκφυόμενα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, προσαναβαίνουσιν εὐπετῶς δι' ἄλλων μικροτέρων πρὸς τὸν κορυφαῖον θόλον, τὸν συνάπτοντα περὶ ἑαυτὸν ἅπαντα τὰ λοιπὰ τοῦ οἰκοδομήματος μέρη καὶ συναποτελοῦντα μετ' αὐτῶν ἓν σύνολον, ὅπερ φαίνεται τῆς φύσεως μᾶλλον προϊὸν ἢ τῆς τέχνης ἔργον. Τὸ φῶς τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων παραθύρων τοῦ θόλου ἐκείνου ἐξακοντίζεται ἐπὶ ἅπασαν τὴν ἀχανῆ ἐκκλησίαν, εἶναι τοσοῦτον ὥστε νομίζεις ὅτι ἔχεις ὑπὲρ κεφαλὴν αὐτὸ τὸ στερέωμα ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταυγαζόμενον· ὁ Προκόπιος μάλιστα λέγει πλειότερον, λέγει ὅτι ἡ αἴγλη φαίνεται ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ φυομένη, τοσαύτη τις περιουσίου φωτὸς ἐν αὐτῷ περικέχυται. Ὁποία διαφορὰ πρὸς τὸ μυστηριῶδες σκότος ὑπὸ τοῦ ὁποίου περικαλύπτονται οἱ ναοὶ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης! Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τὸ φῶς δὲν ἐλαττοῦται καὶ δὲν ἐκλείπει εἰμὴ ὅτε καὶ ἐν τῇ φύσει αὐτῇ. Ἡ δὲ συνήθης τῷ ναῷ ἱλαρὰ φαιδρότης μαρτυρεῖ ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος, τὰ χαριέστατα ἐκεῖνα τῆς Ἰονίας τέκνα, ἔσωζον εἰςέτι ἀκέραιον τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, τροπολογήσαντες αὐτὴν κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι οἱ μὲν διδάσκαλοι αὐτῶν οὐδένα ἐπέθετον ἐπὶ τοὺς ναοὺς αὐτῶν θόλον· οἱ ναοὶ ἐκεῖνοι ἦσαν ἀσκεπεῖς, ἀντὶ θόλου ἔχοντες αὐτὸ τὸ στερέωμα ἀχανῶς ὑπεράνω αὐτῶν κυρτούμενον· ἐνῷ οἱ συνεργᾶται τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀναγκασθέντες νὰ ἐπιστεγάσωσι τὸ οἰκοδόμημα, αὐτὸν τὸν ἀκτινοβόλον οὐρανὸν οὕτως εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ κατεβίβασαν.

Τῳόντι κατ' ἀρχὰς οἱ τολμητίαι ἐκεῖνοι ἀνεπέτασαν τὸν θόλον αὐτῶν ἁπλῶς ἐπὶ τεσσάρων πεσσῶν, ὄγκων κολοσσιαίων μὲν, ἀλλὰ δι' οὐδενὸς ἐν τῷ μεταξὺ κατασκευάσματος συνδεθέντων καὶ ἀσφαλισθέντων· ὥστε τὸ σφαιροειδὲς ἐπικάλυμμα ἐφαίνετο εἰς τὸν ἀέρα μετεωριζόμενον· τοὐλάχιστον ὁ Προκόπιος, ὁ ἰδὼν αὐτὸ οὕτως ἔχον, βεβαιοῖ, ὅτι ὑπελάμβανες τὴν σφαῖραν οὐχὶ ἐπὶ στερεᾶς οἰκοδομίας ἱσταμένην, ἀλλὰ ἐξηρτημένην διὰ χρυσῆς σειρᾶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ὑπάρχουσιν ὅμως ὅριά τινα τόλμης τὰ ὁποῖα οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν μεγαλοφυΐαν εἶναι ἐπιτεταμμένον νὰ ὑπερβῇ. Ἔτι ζῶντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ θόλος ἐκεῖνος κατέπεσε, καθ' ἃ προείπομεν, διὰ σεισμοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ ἀνεγερθῇ ἕτερος ἐπὶ πλειοτέρων ἐρεισμάτων στηριζόμενος. Διέπραξε δὲ τοῦτο ὁ νεώτερος Ἰσίδωρος χωρὶς νὰ ἐλαττώσῃ, αὐξήσας μάλιστα τὴν κομψότητα τοῦ πρώτου ἀριστουργήματος. Διότι ἀνύψωσε τὸν ἀρχικὸν θόλον κατὰ 25 πόδας· καὶ ἤγειρε μὲν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἐν τῷ μεταξὺ τῶν πεσσῶν, κίονας καὶ ἀψῖδας, ἀλλὰ τὰ κατασκευάσματα ταῦτα τεχνηέντως συναρμολογηθέντα κατ' οὐδὲν ἠλάττωσαν τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἄσπιλον τοῦ οὐρανοῦ ὃν ὑποστηρίζουσι, παρίστανται δὲ μᾶλλον ὡς φυσικὸν αὐτοῦ συμπλήρωμα καὶ κόσμημα. Ὁ Γάλλος Τεξιέρος, ὁ δοκιμώτερον παντὸς ἄλλου μελετήσας καὶ χαρακτηρίσας τὴν βυζαντινὴν τέχνην, λέγει, ὅτι ἀκατανόητος εἶναι τῳόντι ἡ ἐλαφρότης καὶ ἡ διαύγεια τοῦ ὅλου τούτου κατασκευάσματος. Καὶ τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται περὶ τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικίλων κιόνων ὅσοι ὑπερείδουσι τὰ ἡμιθόλια, τὰς στοὰς καὶ τὰ προπύλαια. Οἱ κίονες οὗτοι ἐλήφθησαν μὲν ἕτοιμοι ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ναῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐναρμονίως διετέθησαν ὥστε νομίζεις ὅτι ἐξεπίτηδες ἐλατομήθησαν καὶ ἐφιλοτεχνήθησαν ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν προκείμενον ναόν.

Φῶς λοιπὸν καὶ ἐλαφρότης καὶ ἁρμονία, εἶναι αἱ τρεῖς κυριώταται ἐντυπώσεις αἵτινες καταπλήττουσιν ἡμᾶς ὅταν, εἰςελθόντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, σταθῶμεν ὑποκάτω τοῦ μεγάλου θόλου καὶ περιβλέψωμεν περὶ ἡμᾶς· φῶς, ἐλαφρότης καὶ ἁρμονία, τὰ τρία προςόντα τῆς ὡραίας φύσεως, τὰ ὁποῖα μόνη ἡ μεγαλοφυεστέρα τέχνη ἠξεύρει νὰ ἀπομιμῆται. Ὁ Προκόπιος ὁ ἰδὼν τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι καὶ πολυτελείᾳ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ στολῆς καὶ διακοσμήσεως, παραβάλλει αὐτὸν πρὸς λειμῶνα, ἐν ᾧ ἐπανθοῦσι καὶ ἀπαστράπτουσι τὰ ποικιλώτατα τῶν χρωμάτων. Ὁ εἰςερχόμενος ἵνα προςευχηθῇ, λέγει, αἰσθάνεται μὲν εὐθὺς ὅτι οὐχὶ ἀνθρωπείᾳ δυνάμει ἡ τέχνη, ἀλλὰ Θεοῦ ῥοπῇ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ δὲ νοῦς αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος, νομίζει αὐτὸν οὐ μακρὰν ὄντα, ἀλλ' ἐμφιλοχωροῦντα μάλιστα ἐν τῷ ἐκλεκτῷ ἐκείνῳ αὐτοῦ σκηνώματι. Νεώτερος δέ τις, ὅςτις εἶδε τὸν ναὸν γυμνὸν ἤδη καὶ πολλαχῶς παραμεμορφωμένον, παρατηρεῖ οὐδὲν ἧττον ὅλος ἔνθους, ὅτι παρόμοιος πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν, πρὸς τὸ κατάφωτον τῆς μεσημβρίας δάσος, ἢ πρὸς τὸ δάσος τὸ ἡμιφαὲς τῶν ἀρκτικῶν χωρῶν, ὁ ναὸς οὗτος ἀνταποκρίνεται εἰς πᾶσαν εὐχὴν καὶ εἰς πᾶσαν προςευχὴν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ὑπὸ τοὺς θόλους αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος ὁ θεοσεβὴς δύναται νὰ λατρεύσῃ τὸ ὑπέρτατον ὃν χωρὶς νὰ προκαλέσῃ τὸ μειδίαμα τοῦ πανθεϊστοῦ, ὅςτις, μὴ πιστεύων τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰμὴ εἰς μόνον τὸ κάλλος, περιφέρεται εἰς τὰ προπύλαια ἐκεῖνα ὅπως ἤθελε περιπατήσει εἰς τοὺς κήπους τοῦ Ἀκαδήμου ἢ περὶ τὴν ἄκραν τοῦ Σουνίου. Οὕτω δὲ παραστήσας τὸν εὐκτήριον αὐτὸν οἶκον ὡς κοσμοπολίτην τινὰ ναὸν, ἀνακράζει ἐπὶ τέλους· « τοιαύτη ἡ Ἁγία Σοφία· τίς δύναται νὰ περιγράψῃ αὐτήν! » Ἄ! βεβαίως, τίς δύναται νὰ περιγράψῃ αὐτήν; Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τούτῳ συνηρμολογήθη τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα μετὰ τοῦ νέου χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ὅτι διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τέχνης ἀνθρωπίνης ἀμιμήτου πρὸς θεόπνευστον θρησκευτικὸν δόγμα ἀπηρτίσθη ἓν τῶν τελειοτάτων ἔργων, ἀφ' ὅσα ἤγε ῥέ ποτε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ.

Καὶ ὅτε συνεπληρώθη τὸ οἰκοδόμημα καὶ ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐτέλεσε θρίαμβον πολυτελῆ καὶ ἀντάξιον τοῦ κατορθώματος. Λαὸς καὶ εὐπατρῖδαι ἔλαβον παρ' αὐτοῦ δῶρα δαψιλῆ. Ἡ πόλις ὅλη ἦτο ὀρθία, ἐπευφημοῦσα τὴν πομπικὴν πορείαν τοῦ βασιλέως, τοῦ πατριάρχου, τῶν ἐν τέλει ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων μέχρι τοῦ ναοῦ. Ἐκεῖ ἀφικόμενος καὶ πεζεύσας ἔδραμεν ὁ Ἰουστινιανὸς πρῶτος ἀπὸ τῶν βασιλικῶν πυλῶν μέχρι τοῦ ἄμβωνος, ἐξέτεινε τὰς χεῖρας, ἐδοξολόγησε τὸν Θεὸν τὸν καταξιώσαντα αὐτὸν νὰ τελέσῃ ἔργον τηλικοῦτον καὶ, ἐν τῇ πλησμονῇ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιοῦσιν «νενίκηκά σε, Σολομῶν.» Θρησκευτικὴ ἀδιαφορία, ἱστορικὴ εἰρωνεία, καρδίαι καὶ διάνοιαι ἀλλότριαι τῶν πόθων ἡμῶν καὶ τῶν ἀξιώσεων, ἠδυνήθησαν νὰ μυκτηρίσωσι τὸ φρόνημα τὸ προκαλέσαν τὴν κραυγὴν ἐκείνην τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλ' ἡμεῖς, ἡμεῖς οἵτινες γνωρίζομεν ὅτι ὁλόκληρος ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν βίος περὶ δύω περιεστρέφετο πόλους, τὴν μοναρχίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν· ὅτι τῆς ἐκκλησίας κιβωτὸς ὑπῆρξεν ἡ ἁγία Σοφία καὶ ὅτι ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὡς ἐν βουλευτηρίῳ τινὶ ἀπεφασίσθησαν καὶ ἐδραματουργήθησαν αἱ τύχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπὶ χιλίους ὅλους ἐνιαυτούς· ἡμεῖς οἵτινες γνωρίζομεν ὅτι, καὶ βραδύτερον ἐπὶ τετρακοσίους ἔτι ἐνιαυτοὺς θλιβερῶν περιπετειῶν, οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἡμῶν δὲν ἔπαυσαν νὰ πιστεύωσιν ὅτι θέλει ἀντηχήσει πάλιν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἁγίας Σοφίας ἡ ἱερὰ τῆς πίστεως ἡμῶν δοξολογία· ἡμεῖς, πῶς νὰ μὴ κλίνωμεν γόνυ ἐνώπιον τῆς περινοίας τοῦ ἀνδρὸς, τοῦ σωματοποιήσαντος διὰ τοῦ ἀριστοτεχνήματος ἐκείνου τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ συμφέροντα, τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὰς ἐλπίδας τεσσαράκοντα περίπου γενεῶν!

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ.

Κατ' αὐτὰς γινομένης ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως σκαφῆς τινος πρὸς βορρᾶν τῶν προπυλαίων εὑρέθη πρός τισιν ἄλλοις ἀρχαίοις καὶ τὸ ἑξῆς ἄξιον λόγου ψήφισμα.—

Ἐπὶ Διονυσίου ἄρχ(ο)ντος Ἐλαφηβολι-
ῶνος δευτέραι μετ' εἰκάδας, ἐκκλησί-
α ἐμ Πειραιεῖ, Νικί(α)ς Πολυζένου Πόριος
εἶπεν· ἐπειδὴ (Ἀ)λέξανδρος εὔχρηστον
5 ἑαυτὸν παρασκευάζει καὶ κοινεῖ καὶ ἰδί-
αι τοῖς ἐντυνχάνουσιν τῶν πολιτῶν,
ἀγάθει τύχει δεδόχθαι τεῖ βουλεῖ, τοὺς
λαχόντας προέδρους εἰς τὴν ἐπιοῦ-
σαν ἐκκλησίαν χρηματίσαι περὶ τού-
10 των, γνώμην δὲ ξυνβάλλεσθαι τῆς
β(ο)υλῆς εἰς τὸν δῆμον, ὅτι δοκεῖ τεῖ βου-
λεῖ, ἐπαινέσαι Ἀλέξανδρον Καλλι-
στράτου Θετταλὸν καὶ στεφανῶσαι
θαλλοῦ στεφάνωι, δεδόσθαι δὲ αὐτωῖ
15 καὶ πολιτείαν δοκιμασθέντι ἐν τωῖ
δικαστηρίωι κατὰ τοὺς νόμους· τοὺς
δὲ θεσμοθέτας ὅταν καὶ ὡς πληρῶσιν
δικαστήριον εἰς ἕνα καὶ πεντακοσίους
δικαστὰς, εἰςαγαγεῖν τὴν δοκιμασίαν
20 συννείμαντας καὶ δοῦναι περὶ (αὐ)τοῦ
τὴν ψῆφον καὶ μη ἐ? (ξέστω . . .
κ)αὶ αὐτὸν? . . . .
. . . . . .

Ἡ στήλη ἡ ἔχουσα τὰ ἀνωτέρω γράμματα εἶναι λίθου Πεντελησίου, ἔχει ἀέτωμα, ἀπαρτίζεται ἐκ τεσσάρων τεμαχίων καὶ εἶναι ἐλλιπὴς τὰ κάτω. Ἡ γραφὴ δὲν εἶναι στοιχηδόν. Τὰ γράμματα ἔχουσι σχῆμα τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Ὁ ἄρχων Διονύσιος πότε ἦρξε δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν, διότι δὲν φέρεται ἐν τοῖς ἐκ τῶν βιβλίων καταλόγοις. Πέντε Διονυσίους ἐπωνύμους Ἀθηναίων ἄρχοντας εὑρίσκω ἐξ ἐπιγραφῶν γνωριζομένους· Διονύσιον τὸν μετὰ Παράμονον ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς ἐν Corp. Inscr. Graec. ἀρ. 124, Διονύσιον τὸν μετὰ ..... ην, ἐξ ἐπιγρ. ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. Ἀθην. ἀ. Περ. ἀρ. 365, ἐκτυπωθείσης καὶ παρ' Ἀλ. Ῥαγκαβῆ ἐν Ant. Hellén. ἀρ. 456, Διονύσιον, τὸν ἐν ἐφημ. Ἀρχ. Ἀθην. ἀ. περ. ἀρ. 4035, Διονύσιον τὸν Αὐρήλιον Καλλίππου Λαμπτρέα ἐν Corp. Inscr. Graec. 189, Διονύσιον τὸν Αὐρήλιον Διονυσίου Ἀχαρνέα ἐν Φιλίστορος τόμ. γ'. τεύχ. 6. Ἂν οὗτοι πάντες διαφέρουν ἀλλήλων, οὗτος ὁ τῆς σημερινῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται νὰ εἶναι ἕκτος, καὶ πιθανῶς ὁ ἀρχαιότατος πάντων. Ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλομαι νὰ ἐξετάσω τώρα χρονολογίαν, ὡς οὐδὲ νὰ διασαφήσω τὸ τυπικὸν τὸ ἐν τοῖς στίχοις 15—21, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετὰ πλῆρες καὶ περίεργον, ὡς πολλαχῶς διάφορον ἄλλων τῆς αὐτῆς οὐσίας τυπικῶν φράσεων, ἃς εἶχα ὑπ' ὄψιν ἀναδραμὼν εἰς δεκαοκτὼ Ἀττικὰ τοιαῦτα ψηφίσματα τὰ ἑξῆς· ἐφημ. Ἀρχ. Ἀθην. ἀ. περ. ἀρ. 1366, 1386, 1390, 1962, 2013, 3369, 3394, 3450, 3482, 3645, 3647, Ἀλ. Ῥαγκαβῆ ἐν Ant. Hellén. II, ἀρ. 443, 447, 493, 523, 526, 534, 542 (*). Ὀχι ὀλίγα δὲ μέρη τοῦ κειμένου τούτων τῶν ἐδῶ καταλεχθεισῶν ἐπιγραφῶν διορθοῦνται ἢ ἀναπληροῦνται ἐκ ταύτης τῆς σημερινῆς. Παράβαλε δὲ καθόλου τὰ περὶ πολιτογραφίας ὑπὸ K. Fr. Hermann ἐκτεθειμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Griech. Sraatsalterthümer § 117 καὶ ἰδίως τὰς αὐτόθι σημειώσεις 13ην καὶ 14ην.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6 Φεβρουαρίου 1866.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

(*) Ἐν τούτῳ τῷ ὑπ' ἀρ. 542 ψηφίσματι λανθάνει ἴσως κρυπτομένη ἐν στίχῳ 3 φράσις τυπικὴ ἡ « ὅταν αἱ ἡμέραι ἐξήκωσιν αἱ ἐκ τοῦ νόμου », ἥτις πρῶτον σαφῶς ἐγνώσθη ἐκ τοῦ ἐν Φιλίστορος τόμ. 1, σελ. 132—135 ἐκτυπωθέντος Ἀττικοῦ ψηφίσματος, καὶ πρέπει νὰ ἐντεθῇ καὶ εἰς τοὺς στίχους 15—16 τοῦ ψηφίσματος τοῦ κολοβοῦ, ὃ ἐξέδωκα ἐν ἐπιγρ. Ἑλλην. κ. τὸ πλ. ἀνέκδ. φυλλάδ. ἀ. ὑπ' ἀρ. 2. Οὕτως ἐκ τῶν ὁσημέραι γινομένων εὑρέσεων διορθοῦνται αἱ πρότεραι ἀναγνώσεις κειμένων.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 15, 1866.

Ἡ σπουδαιοτέρα δημοσία πρᾶξις κατὰ τὸ παρελθὸν δεκαπενθήμερον εἶναι ἡ σύλληψις τριῶν ληστῶν ἐκ τῶν περὶ Κίτσον, δι' ἣν ἐπληρώθησαν τὰ τεταγμένα χρήματα. Καταδιώκεται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κίτσος μετὰ πλείονος ἢ ἄλλοτε δραστηριότητος.

—

Ἡ Τράπεζα ἀπεφάσισε νὰ δανείσῃ ἐν καὶ ἥμισυ ἑκατομ. δραχμῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ ὑποθήκῃ.

—

Τὰ παρὰ τὴν Θήραν συμβαίνοντα ἐδεινώθησαν ἐπ' ἐσχάτων· διότι, μετὰ τὴν ἀναβλάστησιν τῶν δύο νησιδίων ἐγένετο ἔκρηξις· λίθοι δὲ πεσόντες εἰς πλοῖον κατεβύθισαν αὐτὸ, ἐτραυματίσθησαν δὲ καί τινες ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀτμοπλοίου. Ἐκτενῆ περὶ πάντων τούτων ἔκθεσιν θέλομεν ἐκδώσει ἐγκαίρως.

—

Τὴν 31 τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου θέλουσι γίνει καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν αἱ νέαι δημοτικαὶ ἐκλογαί· πολλοὶ οἱ μέλλοντες ν' ἀλειφθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα. Θέλουσιν ὅμως εἶναι καὶ ἐκ τῶν καταλληλοτέρων;

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΠΟΛΚΑ. Ὁ ἐφευρετὴς τῆς πόλκας ζῇ ἐν Konotopy· εἶναι δὲ ἑξηκοντοῦτις γραῖα, Ἄννα Slezak τὸ ὄνομα, ἔχουσα καὶ τέσσαρα τέκνα. Ἑνῷ τινα ἡμέραν τοῦ θέρους τοῦ 1830 ἐχόρευε καὶ ἐτραγῴδει, διδάσκαλός τις Joseph Nerud καλούμενος, διαβαίνων παρετήρησεν αὐτήν· καὶ σταθεὶς ἐσημείωσεν ἐπὶ τεμαχίου χάρτου τὸν ῥυθμὸν τῆς Ἄννης. Τὴν ἀκόλουθον δὲ Κυριακὴν εὑρισκόμενος μεταξὺ μαθητῶν καί τινων νεανίδων τοῦ χωρίου ἑτοιμαζομένων νὰ χορεύσωσιν, ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸν αὐτοσχέδιον βηματισμὸν τῆς Ἄννης. Βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον μετεδόθη βελτιωθεὶς καὶ εἰς ἄλλα μέρη, βραδέως ὅμως προώδευεν. Ὠνομάσθη δὲ Pulka βοεμιστὶ, ὅπερ σημαίνει « ἥμισυ », ἴσως διότι ὁ βηματισμὸς εἶναι ἥμισυς.

Μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐγένετο δεκτὸς ὁ νέος οὗτος χορὸς ὑπὸ τῆς μουσικῆς ἑταιρίας, τῆς ὑπὸ τὸν Pergler, ὅστις εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς Βιέννην, ὅπου αἱ τέρψεις εὑρίσκουσι πρόθυμον ὑποδοχήν.

Τὸ 1840 ὁ Raal ἐχόρευσε τὴν πόλκαν εἰς τὸ ᾠδεῖον τῶν Παρισίων· ἔκτοτε δὲ περιῆλθεν ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Φ. Α. Μ.

Λύσις τοῦ ἐν τῷ 381 φυλλαδίῳ γρίφου.

Φᾶσις ὀλβίας διατρέχει χώρας.

ΑΙΝΙΓΜΑ.

Ἐκ τῶν νήσων τῆς Εὐρώπης καὶ ἐγὼ καλοῦμαι μία.
Μοῦ ἀφήρεσας τὸ πρῶτον;—Θεὰ γίνομ' Ὀλυμπία.

Τ. Δ. Α.

ΓΡΙΦΟΣ.